

ศึกษาวิเคราะห์บทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนา
ของหม่อชีวกโกมารภัจจ์

ทิพย์วรรณ พงษ์รูป

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

ศึกษาวิเคราะห์บทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนา
ของหมอชีวกโกมารภัจจ์

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

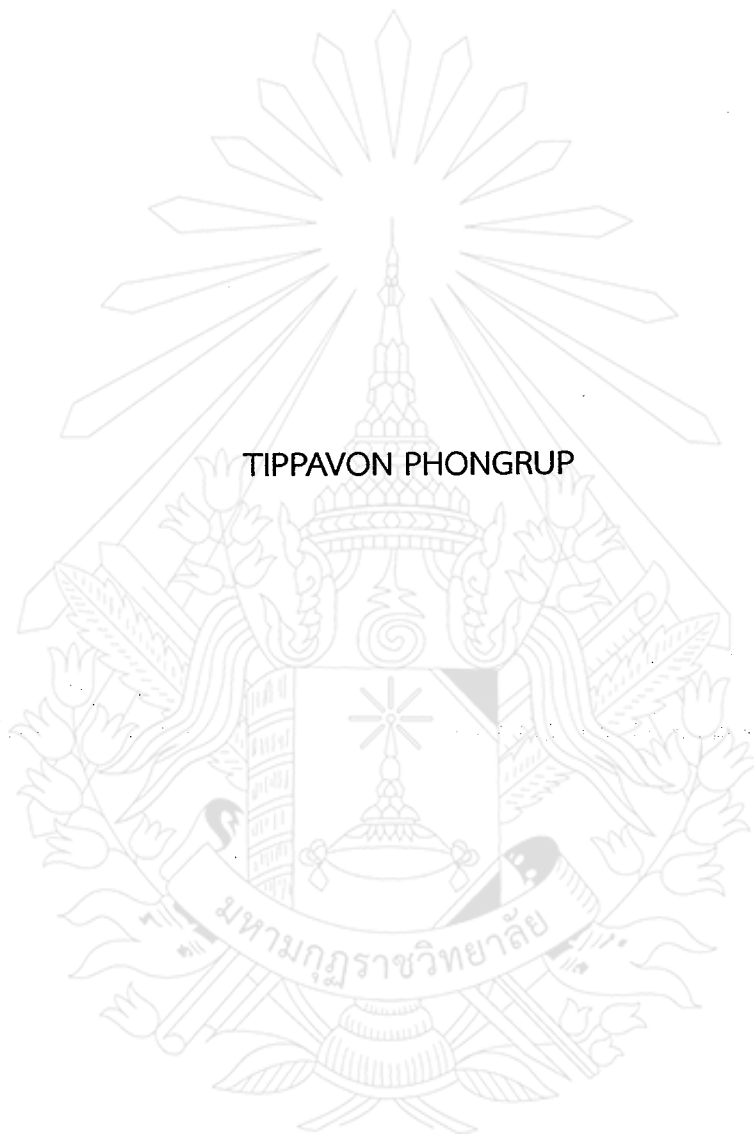
สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๖

B 19669

AN ANALYTICAL STUDY OF JAVAKAKOMAR ABHACCA'S BENEFICIAL ROLE FOR BUDDHISM

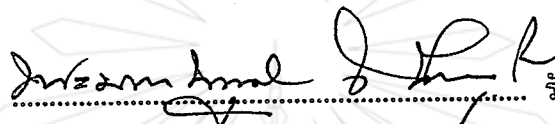

TIPPAVON PHONGRUP

A THEMATIC PAPER SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
DEPARTMENT OF BUDDHIST STUDIES
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
B.E.2556 (2013)

หัวข้อสารนิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์บทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอ
ชีวกโกมารภัจจ์
ชื่อนักศึกษา : ทิพย์วรรณ พงษ์รูป
สาขาวิชา : พุทธศาสนศึกษา
อาจารย์ที่ปรึกษา : ดร.สำราญ โคตรสมบัติ
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : พระครูปลัดทวี จิตตคุดโต (ดร.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้รับสารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต

..... รักษาการคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(พระมหาบุญศรี ญาณวฑฺฒโน (ผศ.ดร.))

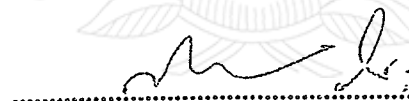
คณะกรรมการสอบสารนิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(พระมหาสายรุ้ง อินทาวุโธ (ดร.))

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ดร. สำราญ โคตรสมบัติ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(พระครูปลัดทวี จิตตคุดโต (ดร.))

..... กรรมการ
(ดร. กาวี ศรีรัตน์)

..... กรรมการ
(ดร. สมบูรณ์ วัฒนนะ)

Thematic Title : An Analytical Study of Javakakomar Abhacca's Bene Ficial
Role for Buddhism
Student's Name : Tippavon Phongrup
Department : Buddhist Studies
Advisor : Dr.Samran Khotsombat
Co-Advisor : Phrakhrupalad Thawee Jittakuto (Dr.)

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial
Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

P.S. Nānavuddho Acting Dean of Graduate School
(Phramaha Boonsri Nānavuddho (Asst.Prof.Dr.))

Thematic Committee

P. Sairung Indāvudho Chairman
(Phramaha Sairung Indāvudho (Dr.))

Dr Advisor
(Dr. Samran Cotsombat)

P. T. Leaw Co-Advisor
(Phrakhrupalad Thawee Jittakuto (Dr.))

Kawee Srirut Member
(Dr. Kawee Srirut)

Dr Member
(Dr. Somboon Watana)

หัวข้อสารนิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์บทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอ
ชีวกโกมารภัจจ์

ชื่อนักศึกษา : ทิพย์วรรณ พงษ์รูป

สาขาวิชา : พุทธศาสนศึกษา

อาจารย์ที่ปรึกษา : ดร.สำราญ โคตรสมบัติ

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : พระครูปลัดทวี จิตตคุดโต (ดร.)

ปีการศึกษา : ๒๕๕๖

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาประวัติของหมอชีวกโกมารภัจจ์ ๒) บทบาทที่มี
คุณูปการต่อพระพุทธศาสนา รวมทั้ง ๓) วิเคราะห์ประโยชน์ของบทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธ ศาสนา
ของหมอชีวกโกมารภัจจ์ สารนิพนธ์นี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นการวิจัยเอกสาร โดยศึกษา
ค้นคว้า พระไตรปิฎก อรรถกถา และจากตำราอื่นๆ

ผลการวิจัยพบว่า

หมอชีวกโกมารภัจจ์ มีประวัติที่น่าศึกษาและน่าสนใจควรนำมาเป็นแบบอย่างของบุคคลที่ไม่
ยอมแพ้ต่อปัญหาและอุปสรรค ท่านเป็นบุตรของหญิงนครโสเภณี และกำพร้าบิดา เจ้าฟ้าอภัยเก็บมา
เลี้ยงดูดุจลูกก็จริง แต่ก็เติบโตมาแบบถูกดูหมิ่นยิ่งกว่าजनชาลจากเด็กในวัง ท่านก็มีความวิริยะ
อุตสาหะ จนสามารถสำเร็จวิชาการแพทย์ และใช้วิชาความรู้ทางการแพทย์ มีจรรยาบรรณในวิชาชีพ
บำเพ็ญประโยชน์แก่คนทั้งหลาย โดยเฉพาะถวายการรักษาพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ตลอดมา

หมอชีวกโกมารภัจจ์ มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนา อาทิ กราบทูลขอพรห้ามบวชคนที่
โรคติดต่อ ทูลขอให้พระภิกษุรับคหบดีจิ๋วได้ ที่สำคัญได้บำรุงพระศาสนาโดยการรักษาสงฆ์ สร้างวัด
ชีวกัมพวัน และพระคันธกุฎีถวายพระพุทธเจ้า และน้อมนำให้พระเจ้าอชาตศัตรูหันมานับถือและ
อุปถัมภ์พระพุทธานุชาตตลอดพระชนม์ชีพ หมอชีวกโกมารภัจจ์เป็นอริยบุคคล มีคุณูปการต่อ
พระพุทธศาสนา บำเพ็ญประโยชน์เพื่อปวงชน ได้รับการยกย่องเป็น เอตทัคคะ ผู้เป็นที่รักแก่คนทั้ง
ปวงจากพระองค์บำเพ็ญประโยชน์ประกอบคุณงามความดี มีจรรยาบรรณในวิชาชีพ เป็นยอด
แห่งอุบาสกผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

Thematic Title : An Analytical Study of Javakakomar Abhacca's Bene Ficial Role for Buddhism

Student's Name : Tippavon Phongrup

Department : Buddhist Studies

Advisor : Dr.Samran Khotsombat

Co-Advisor : Phrakhrupalad Thawee Jittakuto (Dr.)

Academic Year : B.E. 2556 (2013)

ABSTRACT

The objectives of this thematic paper were as follows : ๑) to study of the role that religious life of servant this of Jivaka Komaraphaj Purposes ๒) to study the history of biology Jivaka Komaraphaj Exchange servant Roles that contribute to Buddhism and ๓) Including analysis of the benefits that contribute to principles of biology Jivaka Komaraphaj Exchange The research data were collected from the Tipitaka, Commentaries, Buddhist scriptures and the relevant documents. The data were classified, analyzed and presented in descriptive method

The results of research were found as follows :

1) Jivaka Komaraphaj exchange servant biology. History to study and should be taken as a role model to people who do not give up on problems and obstacles. He was the son of a prostitute and the bereaved father. I was raised as a prince had forgiven the fact. It raised more than was despised outcasts of children in the palace. He has perseverance. The medicine can accomplish. And use of medical knowledge. Professional ethics benefit to them. Especially dedicated to the Buddha and the monks along.

2) Jivaka Komaraphaj exchange servant biology. Buddha said to contribute to such wishes do priests who are contagious. Asked the monk robe has received errata. Important to maintain the religion by the clergy. Organic carbon built up day. The flag pole was dedicated resources and the Supreme Buddha. And induce the enemy to God embraced and patronized Buddhism throughout life.

3) Jivaka Komaraphaj exchange servant is Ariibuccl biology. Contribute to Buddhism. Benefit to the whole people. Regarded as a specialist who is dear to all of the virtues of the Buddha Rouses. Professional ethics. Most of the worshipers of the faith in Buddhism.

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ด้วยอาศัยความช่วยเหลือ เมตตาอนุเคราะห์จากผู้มีอุปการคุณ หลายท่านด้วยกัน ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ดร.สำราญ โคตรสมบัติ ที่รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก และ ท่านพระครูปลัดทวี จิตตคุตโต (ดร.) อาจารย์ที่ปรึกษาร่วมและคณาจารย์ทุกท่าน จากมหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย เป็นอย่างสูง ที่กรุณาให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ และแก้ไขข้อบกพร่องของสารนิพนธ์มาโดยตลอด

ขอกราบขอบพระคุณท่านคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยและคณาจารย์บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ได้ ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้แสงสว่างชีวิตทางปัญญาที่ถูกต้องสมบูรณ์และงดงามด้วยความเมตตา อนุเคราะห์ด้วยดีเสมอมา

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ สำนักงานและบรรณารักษ์ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย ทุกท่าน ที่ได้ช่วยอนุเคราะห์ประสานงานด้านต่าง ๆ ให้สำเร็จ ลุล่วงด้วยความมีมิตรไมตรีที่ดียิ่ง

คุณงามความดีที่มีสาระประโยชน์ของสารนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอตอบแทนคุณ บิดา มารดา และ บุคคลที่สำคัญที่สุดในชีวิตข้าพเจ้า คือ คุณป้าประมวล พงษ์รูป ผู้ให้ชีวิตและอนาคตแก่ ข้าพเจ้า สนับสนุนในทุกๆ เรื่อง และเป็นกำลังใจในการเรียนและการทำสารนิพนธ์จนสำเร็จการศึกษา อย่างสมบูรณ์ ตลอดทั้งกัลยาณมิตรทั้งหลายที่มีอุปการคุณทุกท่าน

ท้ายที่สุดนี้ขอมอบบุญกุศลและความดีงามทุกอย่างให้แก่หมอชิวโกมารักจี้ผู้เป็น ปฐมจารย์วงการแพทย์แผนโบราณและเป็นผู้ประพฤตินสมควรนำเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ของคนในยุคปัจจุบัน.

ทิพย์วรรณ พงษ์รูป

สารบัญคําย่อ

ผู้วิจัยใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี และภาษาไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๙ และคัมภีร์ปกรณ์วิเสสภาษาไทย โดยมีคําย่อ และคําเต็มของคัมภีร์เรียงตามลำดับ ดังนี้

คําย่อ	คําเต็ม
พระวินัยปิฎก	
วิ.ม.	วินัยปิฎก มหาวคค
วิ.ภิกขุณี	วินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค
พระสุตตันตปิฎก	
ส.สพ.	สุตตันตปิฎก สงยตนิกาย สฬายตนวคค
ขุ.ธ.อ.	ตตตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปฏฐกถา
ที.สี.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลกชนธวคค
ม.ม.	สุตตันตปิฎก มชฌิมิกาย มชฌิมปณณาสก
อง.ปญจก.	สุตตันตปิฎก องคุดตตนิกาย ปญจกนิปาต
อรรถกถา	
ขุ.เถรี.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคถา
ส.ม.อ.	สุตตันตปิฎก สงยตนิกาย มหาวารวคคกฐกถา
วิ.อ.	วินัยปิฎก สมณฑปาสาทิกกาปาราชิกกณต สงฆาทิเสสชาติ มหาวคคาคทือกฐกถา

สำหรับตัวเลขที่อยู่หลังชื่อย่อของคัมภีร์ใช้ ๒ แบบ ดังนี้

๑. แบบเลข ๓ ตอน คือ เลข/เลข/เลขหน้า.ตัวอย่าง วิ.ม.๗/๓๑๔/๑๙๑. หมายถึง วินัยปิฎก มหาวคค เล่มที่ ๗ ข้อ ๓๑๔ หน้า ๑๙๑ เป็นต้น

๒. แบบเลข ๒ ตอน คือ เล่ม/เลขหน้า ตัวอย่างเช่น ขุ.ธ.อ.๒๕/ ๕๖. หมายถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปฏฐกถา เล่ม ๒๕ หน้า ๕๖ เป็นต้น

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญคำย่อ	จ
สารบัญ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของงานวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๒
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย	๓
๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
๑.๗ คำนียามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
บทที่ ๒ ชีวิตประวัติของหมอชีวกโกมารภัจจ์	๖
๒.๑ ด้านชีวิต	๖
๒.๒ ด้านการศึกษา	๘
๒.๓ ด้านการดำเนินชีวิต	๑๑
๒.๔ ผลงาน (ด้านการรักษาโรค)	๑๓
๒.๕ ด้านบุญคุณิพระวินัย	๑๕
บทที่ ๓ บทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชีวกโกมารภัจจ์	๑๖
๓.๑ บทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชีวกโกมารภัจจ์ด้าน การรักษาโรค	๑๘

๓.๒ บทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชีวกโกมารภัจจ์ด้าน พระวินัย	๒๐
๓.๓ บทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชีวกโกมารภัจจ์ด้าน ทำนุบำรุงพระศาสนา	๒๙
๓.๔ บทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชีวกโกมารภัจจ์ด้าน การเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๓๗
บทที่ ๔ วิเคราะห์ประโยชน์ของบทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนา ของหมอชีวกโกมารภัจจ์	๔๓
๔.๑ วิเคราะห์ประโยชน์ของบทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนา ด้านการรักษาโรค	๔๓
๔.๒ วิเคราะห์บทบาทด้านพระวินัย	๕๐
๔.๓ วิเคราะห์บทบาทด้านการทำนุบำรุงพระศาสนา	๕๒
๔.๔ วิเคราะห์บทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๕๗
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๖๗
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๖๗
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๖๙
๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๖๙
๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย	๗๐
บรรณานุกรม	๗๑
ภาคผนวก	๗๓
ภาคผนวก ก จรรยาแพทย์	๗๔
ภาคผนวก ข เวชศึกษา	๗๖
ภาคผนวก ค พิธีไหว้ครูของแพทย์แผนไทย	๘๒
ภาคผนวก ง การนำสมุนไพรมาใช้ในการบำบัดโรค	๘๘

ภาคผนวก จ ตำรายาที่ปรากฏอยู่บนใบลาน

๙๓

ภาคผนวก ฉ การใช้ยาสมุนไพรที่มีข้อดี ข้อเสีย

๙๗

ประวัติผู้วิจัย

๑๐๑

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พุทธวจนะที่ว่า อโรคฺยปรมา ลาภา ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง^๑ คือ ความมีสุขภาพดี เป็นลาภอย่างยิ่ง แต่คนทุกคน คนที่ไม่มีโรคร้ายไข้เจ็บหาได้ยาก เพราะสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ ความเจ็บไข้ทางกายนั้นไม่มียกเว้นแม้แต่พุทธองค์ ก็ทรงพระประชวรเช่นคนสามัญทั่วไป พระสารีบุตรผู้ทรงปัญญา พระโมคคัลลานะ ผู้ทรงฤทธิ์ก็ยังอาพาธ แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงตกอยู่ในอำนาจไตรลักษณ์ ต้องดับขันธปรินิพพาน พระอัครสาวกก็ยังต้องละสังขาร ที่เป็นรังแห่งโรคอาพาธ แต่พระพุทธองค์และพระอรหันต์สาวกทั้งหลาย มีแต่ความเจ็บไข้ทางกาย ไม่มี ความเจ็บไข้ทางจิต สัตว์ทุกชนิดล้วนมีโรคทางกาย ส่วนโรคจิต มีเฉพาะแก่ปุถุชน ซึ่งไม่เว้นแม้แต่เวลาเพียงครู่เดียว โรคทางกาย หากมอรักษาด้วยยา ส่วนโรคทางใจ ใช้ธรรมโอสถแก่ผู้เป็นโรคกิเลส ผู้ศึกษาวิจัย ได้ค้นพบว่าในพระสูตรได้กล่าวถึงบุคคลสำคัญท่านหนึ่งสมัยพุทธกาลนั้นได้มีแพทย์ที่เก่งมากชื่อ หมอชิวโกมารภจจ์เป็นบุคคลที่มีการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธมีชื่อเสียงกล่าวถึงกันในฐานะแพทย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้า เป็นแพทย์รักษากษัตริย์ พระสงฆ์ และบุคคลทั่วไปไม่เลือกชั้นวรรณะไม่หวังทรัพย์สิน บำเพ็ญตนเพื่อสาธารณประโยชน์แก่มวลมนุษยชนอย่างแท้จริง มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาและเป็นผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรม ตลอดชีวิตของท่าน บำเพ็ญแต่สิ่งที่ตั้งามุ่งทำแต่ประโยชน์เพื่อคนทั้งปวง มีความศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เป็นผู้มีเมตตา กรุณา มากจนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเอตทัคคะ (ผู้เป็นเลิศกว่าคนทั้งปวง) ในทาง “เป็นที่รักของปวงชน” ในวงการแพทย์แผนปัจจุบันนี้ ถือเป็นบรมครูแห่งการแพทย์ตลอดระยะเวลาจนถึง ๒๕๐๐ กว่าปีมาแล้ว บรมครูผู้นี้คือหมอชิวโกมารภจจ์ ท่านได้มีวิธีการบริหารจัดการด้านการดำเนินชีวิตที่เป็นประโยชน์ เป็นแบบอย่าง เปี่ยมด้วยจรรยาบรรณในวิชาชีพ จึงควรจะได้ยึดถือเป็นแนวประพฤติปฏิบัติในผู้บริหารองค์กร หน่วยงาน และประเทศชาติ ในสังคมยุคโลกาภิวัตน์นี้

ด้วยเหตุที่หมอชิวโกเป็นแพทย์ประจำคณะสงฆ์และเป็นผู้มีศรัทธาเอาใจใส่เกื้อกูลพระสงฆ์มาก จึงเป็นเหตุให้ มีคนมาบวชเพื่ออาศัยวัดเป็นที่รักษาตัวจำนวนมากจนหมอชิวโกต้องทูลเสนอ

^๑ม.ฆ.๑๓/๒๑๕-๒๑๖/๑๙๑, ม.ฆ.๒๓/๒๑๕/๒๕๔, พุ.ธ.๒๕/๒๐๔/๙๖.

^๒อง.ปญจก.๒๒/๕๗/๖๘, อง.ปญจก.๒๒/๕๗/๑๐๒.

พระพุทธเจ้าให้ทรงบัญญัติข้อ ห้ามมิให้รับบวชนคนเจ็บป่วยด้วยโรคติดต่อบางชนิด^๓ นอกจากนั้นหมอชิวก็ได้กราบทูลเสนอให้ทรงอนุญาตที่จงดรมและเรือนไฟเพื่อเป็นที่บริหารกายช่วยรักษาสุขภาพของภิกษุทั้งหลาย หมอชิวโกมารภัจจยังรับพระดำรัสยกย่องเป็นเอตทัคคะในบรรดาอุบาสกผู้มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนา

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้สนใจที่จะทำการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชิวโกมารภัจจที่มีต่อพุทธศาสนา บทบาทเฉพาะตัวของหมอชิวโกมารภัจจเกี่ยวกับการถวายเป็นอภิมงคลพระพุทธรูปด้วยการถวายเป็นอภิมงคลพระพุทธรูป และการถวายเป็นอภิมงคลพระพุทธรูปด้วยการถวายเป็นอภิมงคลพระพุทธรูป และการถวายเป็นอภิมงคลพระพุทธรูป และการถวายเป็นอภิมงคลพระพุทธรูป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติของหมอชิวโกมารภัจจ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชิวโกมารภัจจ
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของบทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชิวโกมารภัจจ

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชิวโกมารภัจจที่มีต่อพระพุทธศาสนา โดยกำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ ดังนี้ คือ

- ๑.๓.๑ การวิจัยครั้งนี้ มุ่งทำการค้นคว้าจากพระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก และตำราเอกสารหนังสือที่เป็นวิชาการต่างๆ ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับหมอชิวโกมารภัจจที่มีบทบาทต่อพระพุทธศาสนา
- ๑.๓.๒ ศึกษาประวัติชีวิตของหมอชิวโกมารภัจจ
 ๑. ด้านชีวิตชาติกำเนิดการศึกษาการดำเนินชีวิต
 ๒. ด้านผลงานโดยมุ่งคุณสมบัติเฉพาะตัวความเป็นผู้มีจรรยาบรรณในวิชาชีพ
- ๑.๓.๓ ศึกษาบทบาทของหมอชิวโกมารภัจจที่มีต่อพระพุทธศาสนาในด้านคุณค่า ที่หมอชิวโกมารภัจจมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงพระวินัย
- ๑.๓.๔ ศึกษาวิเคราะห์ประโยชน์ของบทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชิวโกมารภัจจ

๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบศึกษาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Study Research) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสาร (Documentary Investigation) โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑.๔.๑ ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยพระสุตตันตปิฎก

๑.๔.๒ ศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ เช่น หนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเอกสารอื่น ๆ อันเป็นผลงานการค้นคว้าของนักวิชาการที่ได้รวบรวมไว้

๑.๔.๓ รวบรวมเรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผลพร้อมข้อเสนอแนะ

๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ ด้านงานวิจัย

แม่ชีอุ้นเรือน เนียมลิ่ม ได้ศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์ของหมอชีวกโกมารภัจจ์กับพุทธบริษัท” ผลการศึกษาสรุปได้ว่า หมอชีวกโกมารภัจจ์มีประวัติที่ควรนำมาเป็นแบบอย่างของบุคคลที่ไม่ยอมแพ้ต่อปัญหาและอุปสรรค ท่านเป็นบุตรของหญิงนครโสภณีย์ และกำพร้าบิดา แต่ท่านมีความวิริยะ อุตสาหะจนสามารถสำเร็จการศึกษาวิชาการแพทย์จากสำนักดักสีลา และนำวิชาการแพทย์มาบำเพ็ญประโยชน์แก่คนทั้งปวง มีจรรยาบรรณในวิชาชีพ รักษาไม่เลือกชั้น วรรณะไม่มุ่งหวังลาภยศ สรรเสริญ ใฝ่หาความรู้ อยู่เสมอ เป็นพุทธสาวก มีความเลื่อมใส ศรัทธา ต่อพระพุทธศาสนาเป็นแพทย์ประจำ องค์พระพุทธเจ้า น้อมนำ กษัตริย์แคว้นต่าง ๆ ให้มาพึ่งธรรม อีกทั้งยังเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและกราบทูลเพื่อเปลี่ยนแปลง บัญญัติพระวินัย ตราบจนทุกวันนี้^๕

พระมหาถวิล เตชะคำ ได้ศึกษาเรื่อง “อุบาสกในพระไตรปิฎก” ผลการศึกษาพบว่า อุบาสกมีส่วนสำคัญในการแก้ปัญหา และช่วยชำระอธิภรณ์ที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาให้หมดสิ้น จึงต้องอาศัยอุบาสก อุบาสิกา เป็นผู้ทำหน้าที่แทนพระพุทธเจ้าต้องการจะให้ยุติในหลักธรรมนั้นปรากฏแก่สังคมและประชาชนโดยทั่วไปโดยใช้หลักความถูกต้อง ในที่สุดปัญหาและอธิภรณ์ที่เกิดขึ้นได้ ในกรณีหมอชีวกโกมารภัจจ์ก็เช่นกัน ก็มีปัญหาเรื่องที่มีบุคคลที่ไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้ปลอมปนเข้ามาบวชเพื่อผลประโยชน์ของตนเองซึ่ง “หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้กราบทูลพระพุทธเจ้าถึงปัญหานี้ ซึ่งต่อมาพระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติห้ามมิให้บุคคลบางจำพวกเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา”^๕

^๕แม่ชีอุ้นเรือน เนียมลิ่ม, “ความสัมพันธ์ของหมอชีวกโกมารภัจจ์กับพุทธบริษัท”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙, หน้า ๗๘.

^๕พระมหาถวิล เตชะคำ, “อุบาสกในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๕๐, หน้า ๗๘.

พญ.เกศินี ลิ้มบุญสืบสาย ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจจ์ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ชีวประวัติของหมอ ชีวกโกมารภัจจ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จากพระไตรปิฎก และอรรถกถา โดยเน้นปฏิบัติเฉพาะตัว บทบาทในการเป็นแพทย์ถวายเป็นการรักษาพยาบาลแด่พระพุทธเจ้า พระภิกษุสงฆ์ กษัตริย์ ข้าราชการบริพาร และประชาชนทั่วไป รวมถึงการอุปถัมภ์เผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นแบบอย่างที่น่าชื่นชมหลัง จะพึงถือเอาเป็นทิวฐานาคติ^๖

ปาริชาติ นันทกานันท์ ได้ศึกษาเรื่อง “แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา” ผลการศึกษาสรุปได้ว่า สตรีมีหน้าที่รับผิดชอบต่อสังคมเช่นเดียวกับบุรุษ ในทางพุทธศาสนามีข้อจำกัดและมีบทบาทหน้าที่ที่มากกว่าเพราะเผยแผ่พระพุทธศาสนา เฉพาะในหมู่สตรี และภิกษุณีมีศีลและข้อบัญญัติอย่างเข้มงวดกวดขัน แต่ได้หมดสิ้นไป หลังคายนาคครั้งที่ ๓ ไม่นานนัก เมื่อหมดสิ้นไปแล้วก็ไม่สามารถจะฟื้นฟูขึ้นได้อีก เพราะไม่มีพุทธานุญาตบัญญัติไว้ ถึงจะมีปรากฏขึ้นก็เรียกว่า ภิกษุณี ไม่ได้เพราะการบรรพชาขึ้น ต้องกระทำโดย ภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์จึงจะเป็นภิกษุณีโดยสมบูรณ์^๗

๑.๕.๒ ด้านเอกสารงานวิชาการ

๑. หนังสือชื่อ ประวัติหมอชีวกโกมารภัจจ์ ของ อ.ทวี วรคุณ
๒. หนังสือชื่อ ประวัติหมอชีวกโกมารภัจจ์ ของ พญ.เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ
๓. หนังสือชื่อ ประวัติหมอชีวกโกมารภัจจ์แพทย์ประจำพระองค์ ของ พ.สุวรรณ (นามปากกา)
๔. หนังสือชื่อ คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม ๒ เครื่องยาพฤกษวัตถุ ของ ผศ.ชยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ
๕. หนังสือ การแปรรูปสมุนไพรไทย เล่ม ๒ ของ เพ็ญจันทร์ กรุณามัยวงศ์
๖. เอกสารตำรายาอื่น ๆ ประกอบที่เกี่ยวข้องกับหมอชีวกโกมารภัจจ์ อาทิเช่น
๗. เอกสารตำรายาของสมาคม แพทย์แผนไทย เภสัชกรหญิง สุนทรี่ สิงหบุตร ชื่อ สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด
๘. นพ.สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ การแพทย์แผนไทย ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเอง

^๖พญ.เกศินี ลิ้มบุญสืบสาย, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจจ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕, หน้า ๗๘.

^๗ปาริชาติ นันทกานันท์, “แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๕, หน้า ๗๘.

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ทำให้ทราบเรื่องชีวประวัติของหมอชิวโกมารภักดิ์ดียิ่งขึ้น และสามารถนำไปใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตประจำวัน

๑.๖.๒ ทำให้ทราบบทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชิวโกมารภักดิ์ดียิ่งขึ้น

๑.๖.๓ ทำให้ทราบประโยชน์ของบทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชิวโกมารภักดิ์

๑.๗ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ได้ตรงกัน ผู้วิจัยกำหนดความหมายและขอบเขตของคำต่างๆ ดังนี้

ศึกษา หมายถึง การเล่าเรียน ฟังฟัง และอบรม

วิเคราะห์ หมายถึง สังเกต, ใคร่ครวญ, ยึดออก, แผลออก, แยกกระจายออกเป็นส่วนๆ

บทบาท หมายถึง การทำทำตามบท การทำตามบท โดยปริยายหมายความว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู บทบาทที่มีต่อพระพุทธศาสนาในที่นี้ หมายถึง การกระทำดีของหมอชิวโกมารภักดิ์ต่อพระพุทธศาสนา

คุณูปการ หมายถึง การอุทหนุนทำความดี คุณูปการต่อพระพุทธศาสนาในที่นี้ หมายถึง ความสำคัญของการทำความดีต่าง ๆ ของหมอชิวโกมารภักดิ์ต่อพระพุทธศาสนา

ประโยชน์ หมายถึง สิ่งที่มีผลใช้ได้ดีสมกับที่คิดมุ่งหมายไว้, ผลที่ได้ตามต้องการ, สิ่งที่เป็นผลดีหรือเป็นคุณ, เช่น ประโยชน์ของการศึกษา ประโยชน์ของโรงเรียน ประโยชน์ของบทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาในที่นี้ หมายถึง สิ่งที่เป็นระเบียบ แบบแผน ตลอดถึงธรรม และวินัย ที่หมอชิวโกมีส่วนทำให้เกิดเป็นผลดีต่อพระพุทธศาสนา (ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน)

เอตทัคคะ หมายถึง บทบาทหมอชิวโกมารภักดิ์ในวัตรปฏิบัติอันเป็นที่รักแก่คนทั้งปวงมีคุณธรรมเข้าถึงสัจธรรมของพระพุทธเจ้า

คัมภีร์ หมายถึง เอกสารที่บันทึกหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา มีคัมภีร์สำคัญที่รวบรวมธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้เรียกว่า “พระไตรปิฎก”

ชิวโกมารภักดิ์ หมายถึง ชื่อหมอใหญ่ผู้เชี่ยวชาญในการรักษาและมีชื่อเสียงมากในครั้งพุทธกาล เป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้า

โรค หมายถึง เหตุที่ทำให้เกิดความเจ็บป่วย หรือทุกข์กาย ไม่สบายจิต หรือคนเจ็บเพราะอันตรายใดๆก็ตามนับว่าเป็นผู้ป่วยหรือไม่สบายทั้งสิ้น

กหาปณะ หมายถึง ชื่อมาตรฐานเงินในสมัยโบราณ ๑ กหาปณะ เท่ากับ ๒๐ มาสก หรือ ๔ บาท

ทิสปาโมกข์ หมายถึง อาจารย์ผู้เป็นประธานในทิส, อาจารย์ผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง

บทที่ ๒ ชีวประวัติของหมอชีวกโกมารภัจจ์

การที่จะศึกษาบทบาทของบุคคลสำคัญของบุคคลที่อยู่ในช่วงสมัยพุทธกาล จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาชีวิตของบุคคลดังกล่าว ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยอันสำคัญ ที่มีผลต่อการปฏิบัติตนตามหลักธรรม มีจรรยาบรรณในวิชาชีพมาก อุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง ตลอดถึงการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อสังคมต่อพระศาสนาในอดีตกาลจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างมาก ดังที่จะได้นำเสนอต่อไป

๒.๑ ด้านชีวิต

๒.๑.๑ ชาติกำเนิด

ชีวกโกมารภัจจ์มีชาติกำเนิดที่พระนครราชคฤห์ แคว้นมคธในสมัยพุทธกาล “เป็นบุตรของนางสาลาวดี หญิงนครโสเภณี เจ้าชายอภัยราชกุมารโอรสในพระเจ้าพิมพิสารทรงนำมาเลี้ยงไว้ในฐานะบุตรบุญธรรมเนื่องจากแคว้นมคธเป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรืองมีประชากรหนาแน่นและที่สำคัญประการหนึ่งคือมีหญิงนครโสเภณีหรือหญิงงาม

เนื่องจากพระนครราชคฤห์เป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธ ส่วนพระนครเวสาลีเป็นเมืองหลวงของแคว้นวัชชี โดยทั้งสองแคว้นมีเพียงแม่น้ำคงคาเป็นเครื่องกั้นเขตแดนและทั้งสองพระนครจึงมีการไปมาสู่กันเสมอ ครั้งนั้น คณะบุคคลผู้มีทรัพย์ชาวพระนครราชคฤห์ได้เดินทางไปยังพระนครเวสาลี ด้วยเพื่อทำธุรกิจติดต่อค้าขาย ได้พบเห็นความยิ่งใหญ่ความเจริญรุ่งเรืองของพระนครเวสาลี เมื่อกลับมายังพระนครราชคฤห์ จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นกษัตริย์ผู้ปกครองพระนครราชคฤห์ แคว้น มคธและกราบทูลให้ทรงทราบถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นจากพระนครเวสาลี พร้อมกับทูลเสนอให้มีการแต่งตั้งหญิงงามเมืองชั้นบ้างเมืองที่มีชื่อเสียงมากชื่อ อัมพปาลี ดังเรื่องราวที่ปรากฏในพระนครเวสาลี เป็นบุรีมั่งคั่ง กว้างขวางสมัยนั้นในพระนครราชคฤห์ มีกุมารีชื่อ สาลาวดีเป็นสตรีทางโคมสะคราญตามาเสนาหาประกอบด้วยผิวพรรณเฉิดฉายยิ่ง พวกคนมีทรัพย์ชาวพระนครราชคฤห์ จึงได้คัดเลือกกุมารีสาลาวดีเป็นหญิงงามเมือง^๑ นอกจากนั้นยังรับเป็นธูระให้นางสาลาวดี ได้ศึกษาและฝึกฝนในคณิตศาสตร์ เพื่อเป็นคุณสมบัติในการทำหน้าที่บำเรอและปรนนิบัติให้เกิดความอภิรมย์แก่บุรุษทั้งหลายผู้ต้องการได้รับความสุขด้วยกามคุณ ประสบความสำเร็จและสำราญสมตามความปรารถนา

^๑วิ.ม.๕/๑๒๘/๒๔๒.

“นางสาวลวดีก็ตั้งใจศึกษาและฝึกฝนในศิลปะต่าง ๆ นั้นด้วยความอุตสาหะ และเอาใจใส่เป็นอย่างดี จึงมีความรู้และความชำนาญในคณิตศาสตร์ ในเวลาอันไม่นานนักเลย นางสาวลวดี มีรายได้จาก อาชีพหญิงบริการเป็นที่มั่นคงร่ำรวยอย่างรวดเร็ว ซึ่งทำให้พระนครราชชคฤห์ มีความเจริญรุ่งเรืองไม่แตกต่างกับพระนครเวสาลี แคว้นวัชชี ซึ่งเป็นที่เลื่องลือไปทั่วเช่นเดียวกัน”^๒

ต่อมาไม่นาน นางก็ตั้งครรภ์แต่ยังไม่ทันท้องขุนจนคนสามารถมองเห็นชัดได้ นางก็คิดว่า ธรรมดาบุรุษย่อมไม่พึงพอใจ หากล่วงรู้ว่าสตรีมีครรภ์ และจะเป็นเหตุให้ตนต้องสูญเสียรายได้อย่าง มหาศาลจึงตัดสินใจปกปิดไว้มิให้ใครล่วงรู้เว้นแต่ผู้ที่ไว้วางใจได้เท่านั้น ฉะนั้นนางจึงได้เรียกยามเฝ้า ประตูมาพบและสั่งว่านับตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เจ้าจงห้ามอย่าให้บุรุษผู้ใดผู้หนึ่งล่วงล้ำผ่านประตูเข้ามา ในบ้านเพื่อพบฉันเป็นอันขาดถ้ามีผู้ใดถามถึงฉันจงบอกว่าฉันป่วยต้องนอนพักรักษาตัวอีกนานวันห้าม มิให้ผู้ใดเข้ามาเยี่ยมเพราะเกรงว่าจะติดเชื้อโรค “เจ้าฟังแล้วจงปฏิบัติตามที่ฉันสั่งไว้ให้เคร่งครัดอย่าได้ ละเมิดต่อคำสั่งของฉัน ครั้นยามเฝ้าประตูรับทราบแล้วก็ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ครั้นเมื่อเวลาผ่านไป โดยลำดับ นางสาวลวดีก็สามารถปกปิดเรื่องราวของตนไว้โดยไม่มีผู้ใดล่วงรู้ที่นางตั้งครรภ์อยู่ หลังจากนั้นอาศัยความแก่แห่งครรภ์นางได้คลอดบุตรเป็นชาย นางไม่คิดเลี้ยงดูเพราะหญิงที่ประกอบอาชีพ โสเภณีจะไม่เลี้ยงดูบุตรชาย ซึ่งไม่สามารถสืบทอดอาชีพของตนได้ตั้งนั้นนางจึงเรียกสาวใช้คนสนิท ผู้หนึ่งที่พอจะไว้วางใจได้มาสั่งกำชับว่าแม่สาวใช้เธอจงนำเด็กทารกน้อยผู้นี้ไปวางลงบนกระดังเก่าๆ แล้วนำไปทิ้งที่กองขยะที่นอกเมืองแล้วจงรีบกลับมาสาวใช้ได้ทำตามทีนางสาวลวดีสั่งทุกประการ

นางสาวลวดี คิดให้เด็กทารกน้อยนั้นตายแต่ด้วยบุญกุศลกรรมในอดีตชาติส่งผลให้ทันจึงได้มีฝูง นกกาบินมารุมล้อมทารกน้อยผู้นั้นไว้เสมือนหนึ่งว่าช่วยป้องกันกำบังลมไม่ให้พัดมากระทบร่างกาย ของทารกน้อยผู้น่าสงสารนั้น ให้รอดพ้นจากความหนาวเย็น และป้องกันไม่ให้สัตว์ร้ายเข้ามากัดแทะ กินร่างกายของทารกน้อยที่อยู่ในกองขยะเป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก

ในเช้าตรู่วันนั้น เจ้าชายอภัยราชกุมารโอรสในพระเจ้าพิมพิสารกำลังเสด็จเข้าสู่พระราชวัง เพื่อเฝ้าพระราชบิดาพร้อมด้วยมหาดเล็ก ได้เสด็จผ่านมาทางนั้นทอดพระเนตรเห็นกองขยะมี สิ่งผิดปกติ ซึ่งมีฝูงนกการุมล้อมอยู่ที่กองขยะมากมาย และส่งเสียงร้องกันอึงมีพระองค์ทรงแปลก พระทัยจึงรับสั่งให้มหาดเล็กผู้ตามเสด็จเข้าไปดูว่าฝูงนกการุมล้อมอะไรอยู่^๓

^๒ พ.สุวรรณ (นามปากกา), หมอชีวกโกมารภักจ์ แพทย์ประจำพระพุทธองค์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้อยทอง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖.

^๓ ทวี วรคุณ, หมอชีวกโกมารภักจ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธีระการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๖.

^๔ วิ.ม.๕/๑๒๙/๑๓๕.

มหาดเล็กกลับมากราบทูลว่า ฟุ่่งนกรการมล่อมเด็กทารกผู้ชายคนหนึ่งอยู่ เจ้าชายอภัยตรัสถามว่า ยังมีชีวิตอยู่หรือตายแล้ว มหาดเล็กกราบทูลว่า ยังมีชีวิตอยู่ จึงตรัสว่า ถ้าเช่นนั้นจงนำเด็กทารกไปในพระราชวังของเรามอบให้แม่นมดูแล มหาดเล็กรับสนองพระบัญชาแล้วนำทารกนั้นไปไว้ในวังของเจ้าชายอภัย ให้แม่นมเลี้ยงดูไว้อาศัยคำว่า ยังมีชีวิตอยู่ เจ้าชายอภัยจึงขนานนามทารกนั้นว่า ชิวก เพราะบ่งถึงว่ายังมีชีวิตอยู่และชาวเมืองเรียกว่า โกमारภัจจ เพราะเป็นผู้ที่เจ้าชายรับสั่งให้เลี้ยงไว้ เจ้าชายอภัยแม้จะไม่ทรงรู้จักกับมารดาของชิวกแต่พระองค์ก็ทรงรับชิวกไว้ในฐานะโอรสของพระองค์^๕

๒.๒ ด้านการศึกษา

๒.๒.๑ การศึกษาวิชาการแพทย์ที่เมืองตักกสิลา

ในสมัยพุทธกาลมีการศึกษาอยู่ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ การศึกษาสำหรับคนฐานะยากจนและการศึกษาสำหรับคนฐานะดี

ประเภทแรก ในกรณีผู้ที่ศึกษา นักศึกษาเป็นคนยากจน ไม่มีทรัพย์สินเสียค่าเล่าเรียน ต้องอยู่รับใช้อาจารย์ช่วยทำงานทุกอย่าง ตั้งแต่ตักน้ำ ผ่าฟัน หุงหาอาหาร ทำความสะอาดบ้านเรือน ปีบ นวด ฯลฯ เรียกง่าย ๆ ว่าเอาแรงงานของตนเป็นค่าบูชาครู

ประเภทที่สอง ผู้ที่ศึกษา นักศึกษาเป็นคนฐานะดี มีทรัพย์สินเสียค่าเล่าเรียนแม้อยู่ในสำนักก็ไม่ต้องทำงานให้อาจารย์มีหน้าที่ร่ำเรียนหนังสืออย่างเดียว ในกรณีของหนุ่มชิวกโกमारภัจจ จัดอยู่ในประเภทแรก คือ ไม่มีทรัพย์สินเสียค่าเล่าเรียนดังนั้น เมื่อชิวกโกमारภัจจ ได้เดินทางไปศึกษาวิชาแพทยศาสตร์ที่เมืองตักกสิลา แห่งแคว้นคันธาระ^๖ (เมื่ออายุประมาณ ๙-๑๐ ปี) ตนจึงมีความมุ่งมั่นที่จะเรียนให้จบให้จงได้ เพราะทราบดีว่าการอยู่ในราชสกุลนั้นอยู่ยาก หากไม่มีความรู้ความสามารถจริง ๆ ก็ยากที่จะอยู่ได้เพราะยังเป็นคนยากจนก็จะยังไม่มีใครยอมรับนับถือ ในการเดินทางไปเมืองตักกสิลานั้นเขาพบอุปสรรคมากมาย เพราะเมืองตักกสิลา อยู่ห่างไกลจากพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธมาจนนั้นการเดินทางจากพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ ไปสู่เมืองตักกสิลา แคว้นคันธาระ จะต้องผ่านเขตแดนแคว้นวัชชี แคว้นกาสิ แคว้นโกศล และแคว้นวังสะ เป็นลำดับ จนใกล้ถึงต้นแม่น้ำยุมนา โดยต้องผ่านเขตแคว้นสุรเสนะ แคว้นกุรุ และเทือกเขาหิมาลัย จึงจะถึงเมืองตักกสิลาแคว้นคันธาระ ตามที่ทราบว่ามีบุคคลสำคัญอยู่หลายท่านที่มีชื่อเสียงไปศึกษาที่เมืองตักกสิลา อาทิเช่น อหิงสกกุมาร คือ พระองค์คูลิมาลเถระ บุตรชายของปุโรหิตแห่งราชสำนักพระเจ้าปเสนทิโกศล แคว้นโกศล เจ้าชายพันธุละแห่งกุสินารานคร แคว้นมัลละ เจ้าชายมหาลิ แห่งเวสาลินคร แคว้นวัชชี และพระเจ้าปเสนทิโกศล

^๕วิ.ม.๕/๓๒๘/๑๘๑.

^๖ทวี วรคุณ, หมอชิวกโกमारภัจจ, อ่างแล้ว, หน้า ๗๗.

พระมหากษัตริย์แห่งแคว้นโกศล อันมีพระนครสาวัตถีเป็นเมืองหลวง เมื่อครั้งยังเป็นพระราชกุมาร ล้วนเสด็จไปศึกษาวิชาในสำนักของอาจารย์ ทิศา-ปาโมกข์ เมืองตักกสิลาทั้งสิ้น

ครั้นเมื่อ ได้เดินทางถึงเมืองตักกสิลา พยายามสืบหาอาจารย์ทศปาโมกข์ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเลิศในด้านการสอนวิชาการแพทย์ศาสตร์ ครั้นเมื่อได้พบอาจารย์ผู้เป็นแพทย์ที่มีชื่อเสียงเลื่องลือในด้านวิชาการแพทย์เป็นอย่างดีตามที่ตนตั้งใจไว้ ได้เข้าไปแสดงความเคารพอย่างสุภาพเรียบร้อยพร้อมทั้งแนะนำตนเองและได้เล่าเรื่องราวอันเป็นประวัติของตนโดยไม่ปิดบัง แจ้งความประสงค์ที่ตนตั้งใจมาศึกษาวิชาการแพทย์ศาสตร์ให้อาจารย์ทศปาโมกข์ทราบและฝากตัวเป็นศิษย์ เมื่ออาจารย์ทศปาโมกข์ได้ทราบประวัติแล้ว เห็นความตั้งใจของวิชาโกมารภักจซึ่งมีกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อยโดยได้สังเกตเห็นบุคลิกภาพ จึงเกิดความพอใจว่าเด็กคนนี้ บุคลิกลักษณะเหมาะที่จะเป็นแพทย์ที่ดีในอนาคต

อาจารย์ทศปาโมกข์ กล่าวว่า พ่อชิวโกมารภักจ ถ้าเธอมีความตั้งใจจริงที่จะศึกษาเล่าเรียนฉันก็ยินดีรับเธอไว้เป็นศิษย์เธอจงตั้งใจศึกษาตามความประสงค์เถิด เมื่อชิวโกมารภักจ ได้ฟังอาจารย์ทศปาโมกข์ กล่าวเช่นนั้นเกิดความยินดีอย่างยิ่ง และซาบซึ้งในความเมตตา ได้ขออาศัยอยู่ในสำนักของอาจารย์ทศปาโมกข์ โดยขอเรียนฟรีเพราะไม่มีทรัพย์ที่จ่ายเป็นค่าศึกษาเล่าเรียน จึงขอทำงานรับใช้อาจารย์เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับวิชาความรู้เพื่อตอบแทนคุณ

สมัยนั้น การศึกษาสรรพวิทยาการต่าง ๆ และศิลปะศาสตร์มีครบถ้วนที่เมืองตักกสิลา เปิดโอกาสให้แก่ผู้ที่ตั้งใจมาศึกษาแสวงหาความรู้ในสาขาวิชาการต่าง ๆ กษัตริย์ พราหมณ์และคนชั้นสูงได้ส่งบุตรหลานไปศึกษา ณ เมืองตักกสิลา นี้ เมืองนี้จึงแน่นไปด้วยนักศึกษาผู้เป็นบุตรของชนชั้นสูงจากแคว้นต่าง ๆ ผู้มุ่งหน้ามาศึกษาหาความรู้จากสำนักของอาจารย์ทศปาโมกข์

๒.๒.๒ แรงอธิษฐานจิตในปางก่อน

ชิวโกมารภักจ ตัดสินใจเรียนวิชาแพทย์ศาสตร์ด้วยอำนาจแรงอธิษฐาน ในสมัยอดีตกาลเหนือแสนกลปีนขึ้นไปกล่าวว่า ท่านได้พบแพทย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดัง ซึ่งเป็นพุทธอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมุตระจึงเกิดความศรัทธาเลื่อมใสใคร่ที่จะรับตำแหน่งนั้นบ้างเพราะวิชาแพทย์ศาสตร์เป็นวิชาที่มีเกียรติและเป็นที่ยอมรับของคนทุกชนชั้น แต่การที่เป็นพุทธอุปัฏฐากกลับหนึ่งจะมีได้เพียงคนเดียวเท่านั้น

นายแพทย์ผู้เป็นพุทธอุปัฏฐากได้กล่าวกับชิวโกว่า ถ้ามีความปรารถนาจะได้ตำแหน่งนี้ขอให้ตั้งจิตอธิษฐานไว้ในอนาคตกาลเบื้องหน้าครั้นเมื่อชิวโกมารภักจ ได้ฟังเช่นนั้นเกิดความคิดว่า การเป็นพุทธอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น จะต้องมีความรู้ความชำนาญ และเข้าใจในเรื่องศิลปะวิชาการแพทย์ศาสตร์เป็นอย่างดี จึงจะทำการรักษาได้อย่างครบถ้วน

อย่างไรก็ตาม ชิวโกก็ยังเกิดความสงสัยในคำสอนของพระพุทธเจ้า ถึงเรื่องชาติหน้ามีจริงหรือ การตั้งจิตอธิษฐานจะมีผลถึงชาติหน้าได้หรือไม่เป็นคำถามที่ทำให้รบกวนจิตใจอยู่ตลอดเวลา

ในที่สุดได้ตัดสินใจไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมุตตระ ถึงที่ประทับของพระองค์กราบ
ทูลถามข้อสงสัยต่าง ๆ

พระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมุตตระ ตรัสวิสัชนาให้เป็นที่เข้าใจจนหายข้องงขาใด ๆ ทั้งสิ้นและ
เป็นครั้งแรก ในชีวิตของท่านที่มีโอกาสได้เข้าเฝ้าพระผู้เป็นศาสดาเอกของโลกอย่างใกล้ชิด เกิดความ
ปีติอย่างยิ่งหลังจากได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระองค์แล้ว จึงกราบทูลอาราธนาเพื่อไปฉัน
พระกระยาหารที่บ้านพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์สาวก ๕๐๐ องค์โดยประมาณ ที่มีพระพุทธานุเจ้าเป็น
ประมุข เป็นเวลา ๗ วัน หลังจากถวายพระกระยาหารแล้ว ดั่งนั้นชีวิต จึงได้ตั้งความปรารถนาขอเป็น
พุทธอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้าในอนาคตกาล ดุจนายแพทย์ที่เป็นอุปัฏฐากของพระผู้มี
พระภาคเจ้าปทุมุตตระ

สืบเนื่องจากความปรารถนาแต่ชาติปางก่อน ดลบันดาลให้เขาเห็นชอบในวิชาการแพทย์
ศาสตร์ ตัดสินใจเรียนวิชาการแพทย์ดังกล่าว

ชีวกโกมารภัจจ์ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนด้วยวิริยะอุตสาหะ ประกอบกับเป็นเด็กที่มีความเฉลียว
ฉลาด ไหวพริบดี มีความทรงจำดีเลิศ ใช้เวลาการศึกษา ๗ ปี แต่อาจารย์ยังไม่ได้รับรองความรู้ จึงเข้าไป
หาอาจารย์เพื่อเรียนถามเหตุผล ว่าทำไมตนจึงเรียนไม่จบเสียที

อาจารย์ทศปาโมกข์ ก็รู้ว่าชีวกโกมารภัจจ์นี้เรียนจบทุกประการแล้วแต่รู้ว่าคงมิได้เรียน
ด้วยความสามารถของตนเอง คงเรียนด้วยเทวานุภาพของท้าวสักกะเทวราชเป็นแน่เพราะความ
จริงแล้วท้าวสักกะเทวราชได้สิ่งอยู่ในร่างของอาจารย์ เพื่อที่จะมาสอนหลักวิธีการปรุงยาให้ และการที่
ชีวกโกมารภัจจ์ ศึกษาอยู่เป็นเวลา ๗ ปี ก็สามารถเรียนจบขั้นความรู้ของอาจารย์ ซึ่งศิษย์คนอื่น ๆ
อาจต้องใช้เวลาเรียนถึง ๑๖ ปี ครั้นท้าวสักกะเห็นว่า ชีวกโกมารภัจจ์ สามารถรักษาโรคได้แล้วจึงเลิก
สิ่งในร่างของอาจารย์ผู้สอน แต่ชีวกโกมารภัจจ์ หารู้ไม่ว่าตนเรียนจบเพราะใคร

ฉะนั้น พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาจิ๋วรชนธกถาว่า ฝ่ายท้าวสักกะเทวราชได้มี
พระรำพึงอย่างนี้ว่า ชีวกนี้จักเป็นอุปัฏฐากผู้มีคุณค่าอันยอดเยี่ยมของพระพุทธานุเจ้าศึกษการเอาเถิดเรา
จะให้เขาประกอบยา จึงเข้าสิ่งในสรีระของอาจารย์ให้ชีวกนั้นศึกษการประกอบยา โดยวิธีที่แพทย์
สามารถรักษาโรคไม่มีส่วนเหลือ ยกเว้นวิบากของกรรมเสีย ให้หายด้วยการประกอบยาขนานเดียว
เท่านั้น อาจารย์ทศปาโมกข์จึงบอกให้ชีวกโกมารภัจจ์ถือเสียมไปท่อนที่เขยวตักกสิลา ในระยะทาง ๑
โยชน์ให้หาสิ่งที่ไม่ใช่ตัวยามา

ชีวกโกมารภัจจ์ รับคำสั่งมาจากอาจารย์แล้ว ถือเอาเสียมไปเที่ยวหารอบเมืองตักกสิลา
พยายามตรวจดูสิ่งทั้งหลายเท่าที่เห็นได้ ทั้งดินชาติ รุกขชาติพีชคาม และทั้งภูตคามเป็นต้น
ตลอดจน พืชทั้งหลายที่มีราก หน่อ แขนง เปลือก กระพี้ แก่น เถา เหง้า ลำ ดอก ผล รวง ปล้อง ปลี
ยอดและมีฝักเป็นต้น รวมทั้งสิ่งที่เกิดอยู่ใต้พื้นดินขุดขึ้นมาดู กระทั่งรอบเมืองระยะทาง ๑ โยชน์มิได้

เห็นสิ่งที่ไม่เป็นตัวยามาแต่เพียงอย่างเดียว อาจารย์ทศปาโมกข์ได้บอกกับซิวกว่า ซิวก็นั้นได้ศึกษาสำเร็จในวิชาการแพทยศาสตร์แล้ว โดยมีความรู้ครบถ้วนควรเป็นหมอรักษาโรคต่าง ๆ แก่คนทั้งหลาย ได้วิชาที่ซิวสำเร็จแล้วพอเลี้ยงชีวิตตนเองให้อยู่อย่างมีความสุขได้ตลอดไป

อาจารย์ทศปาโมกข์คิดว่า ซิวผู้นี้เป็นบุตรของราชสกุล ครั้นเมื่อกลับถึงแล้วจักได้สักการะใหญ่จากสำนักบิดาและปู่ เหตุนั้นเขาจะไม่รู้จักคุณของเราหรือศิลปะแต่เขาสิ้นเสบียงในการเดินทาง แล้วจักต้องใช้ศิลปะและคุณค่าของศิลปะแน่แท้เพราะเหตุนี้จึงให้เสบียงแต่น้อย

หมอซิวโกมารภัจจ ได้ลาอาจารย์ทศปาโมกข์เพื่อเดินทางออกจากเมืองตักกสิลามุ่งสู่พระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ โดยเดินทางไปตามลำพังเพียงผู้เดียวเพราะในสมัยนั้นการคมนาคมไม่สะดวก ไม่มีพาหนะใด ๆ ทั้งสิ้น ผ่านแคว้นบ้านเมือง และคามนิคม ชนบทต่าง ๆ ตามลำดับจนถึงเมืองสาเกต ซึ่งอยู่ในเขตแคว้น โกล แต่ยังห่างไกลจากพระนครราชคฤห์ ต่อมาเสบียงที่อาจารย์ทศปาโมกข์ให้ติดตัวมาเพื่อได้บริโภคนั้นหมดลงระหว่างทาง จึงทำให้การเดินทางต่อไปข้างหน้ามีความลำบาก เพราะหนทางนั้นยาวไกลและทุรกันดารมาก จึงจำเป็นต้องพักที่เมือง

สาเกตก่อน เพื่อแสวงหาเสบียงใช้สอยในระหว่างเดินทางต่อไป

๒.๓ ด้านการดำเนินชีวิต

ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวเกี่ยวกับหมอซิวโกมารภัจจไว้พอสรุปได้ว่า ครั้นเมื่อซิวโกมารภัจจ ได้ศึกษาวิชาแพทย์จบจากอาจารย์ทศปาโมกข์ที่เมืองตักกสิลา จึงได้ลาอาจารย์เพื่อเดินทางกลับยังพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ ในระหว่างการเดินทางเสบียงที่อาจารย์ได้ให้มานั้นเกิดหมดลง หมอซิวจึงมีความจำเป็นต้องหยุดพักที่เมืองสาเกต เพื่อหยุดพักและหาเสบียงสำหรับใช้เพื่อการเดินทางต่อไป ดังนั้นเขาจำเป็นต้องใช้วิชาการแพทย์ที่ได้ร่ำเรียนมาแล้ว โดยไปอาสารักษากรรยาเศรษฐีเมื่อนั้น ซึ่งเป็นโรคปวดศีรษะมานานถึง ๗ ปี แต่ก็ยังไม่ได้มีผู้ใดที่จะมารักษาให้อาการนี้ให้หายขาดได้เลย หมอซิวโกมารภัจจจึงได้เข้าไปทำการรักษากรรยาเศรษฐีให้หายจากโรคนั้นได้โดยเศรษฐีได้มอบรางวัลมากมายเป็นเงิน ๑๖,๐๐๐ กษาปณ์ พร้อมด้วยทาสทาสีและธมมา เดินทางกลับถึงพระนคร

ราชคฤห์ หมอซิวโกมารภัจจ นำเงินและรางวัล ทั้งหมดไปถวายเจ้าชายอภัยเป็นค่าอุปการคุณที่ได้ทรงเลี้ยงตนมา เจ้าชายอภัยโปรดให้หมอซิวโกมารภัจจเก็บเงินรางวัลนั้นไว้เป็นของตนเอง ไม่ทรงรับเงินรางวัลนั้นไว้และโปรดให้หมอซิวโกมารภัจจสร้างบ้านอยู่ในวังของพระองค์

ครั้นต่อมาเจ้าชายอภัยได้นำ หมอซิวโกมารภัจจเข้าไปถวายการรักษาโรคจิตสี่ดวงแต่พระเจ้าพิมพิสารกษัตริย์แห่งแคว้นมคธ ไม่นานพระองค์ทรงหายจากอาการที่ทรงประชวรนั้น และได้พระราชทานเครื่องประดับของสตรีชาววัง ๕๐๐ นาง พร้อมทั้งสวนอุทยานอัมพวันจำนวนหนึ่งแห่ง

(สวนมะม่วง) ให้เป็นรางวัลแก่หมอชิวโกมารภัจจ์แต่หมอชิวโกมารับเพียงสวนอัมพวันเท่านั้น จึงทำให้พระเจ้าพิมพิสารเกิดความเมตตา ได้พระราชทานตำแหน่งหน้าที่การงานให้ พระเจ้าพิมพิสารจึงโปรดให้หมอชิวโกมารภัจจ์เป็นแพทย์ประจำพระองค์ และประจำฝ่ายในทั้งหมดรวมทั้งแพทย์ประจำองค์ของพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า และได้ดูแลความป่วยไข้ของพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมด

หมอชิวโกมารภัจจ์ได้รักษาโรคร้าย ๆ สำคัญ ๆ หลายครั้ง เช่น ผ่าตัดโรคในสมองของเศรษฐีเมืองราชคฤห์ผ่าตัดเนื้องอกในลำไส้ของบุตรเศรษฐีเมืองพาราณสี รักษาโรคผอมเหลืองแก่พระเจ้าจันทรปัชโชตแห่งกรุงอุชเชนี และถวายการรักษาแก่พระพุทธเจ้า ในคราวที่พระบาทหื้อพระโลหิตเนื่องจากสะเก็ดหินกระเด็นมากระทบที่พระบาทในครั้งที่พระเทวทัตกลิ้งลงมาจากภูเขาเพื่อหมายปลงพระชนชีพ หมอชิวโกมารภัจจ์ได้บรรลุนิพพานเป็นพระโสดาบันและด้วยความศรัทธาในพระพุทธเจ้าปรารถนาจะได้เฝ้าวันละ ๒-๓ ครั้ง เห็นว่าเวฬุวันไกลเกินไปจึงสร้างวัดถวายในอัมพวันคือสวนมะม่วงของตน เรียกว่า ชิวกัมพวันให้ไว้เป็นถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนา

ด้วยเหตุที่หมอชิวโกมารภัจจ์เป็นแพทย์ประจำพุทธสำนักที่ดูแลคณะสงฆ์และเป็นผู้มีศรัทธาเอาใจใส่พระสงฆ์ที่เจ็บป่วย จึงเป็นเหตุทำให้มีคนเข้ามาขอรับรักษาโรคและพักอาศัยอยู่ที่วัดจำนวนมากจน หมอชิวโกมารภัจจ์ต้องกราบทูลเสนอพระพุทธเจ้าให้ทรงบัญญัติข้อห้ามมิให้รับบวชคนเจ็บป่วยด้วย โรค ๕ ชนิด ที่เป็นโรครุนแรงได้แก่

๑. กุฎฐัง โรคเรื้อน
- ๒ . คันโธ โรคฝีดาษ
๓. กิลาสो โรคกลาก
๔. โสโส โรคมองคร้อ (หลอดลมโป่งพอง)
๕. อปมาโร โรคลมบ้าหมู

นอกจากนี้ หมอชิวโกมารภัจจ์ได้กราบทูลเสนอให้ทรงอนุญาตที่จกรมและเรือนไฟเพื่อเป็นที่บริหารร่างกาย ช่วยในการรักษาสุขภาพของภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น จนได้เป็นที่ยอมรับนับถือและหมอชิวโกมารภัจจ์ได้รับพระราชดำรัสยกย่องเป็น เอตทัคคะ ในอุบาสกผู้เลื่อมใสในบุคคลในฐานะที่เป็นแพทย์ หมอชิวโกมารภัจจ์มีคุณธรรมเป็นเลิศแม้สิ้นอายุขัยล่วงลับไปนานแล้ว แต่คนรุ่นหลังก็ยังจดจำเล่าสืบกันมาไม่สิ้นสูญ ว่าถึงวิชาความรู้หมอชิวโกมารภัจจ์ก็เป็นเอก แม้ในแพทย์รุ่นหลังสืบมาก็ย่อมยกย่องหมอชิวโกมารภัจจ์ว่าเป็นบรมครูแพทย์ ในด้านคุณธรรมทางแพทย์หมอชิวโกมารภัจจ์ก็เป็นผู้มั่นคงในศีลธรรม ไม่มุ่งอามิส ยึดหลักเมตตา กรุณา เป็นธรรมะ อันอุกฤษ์ประจำตัวในด้านราชการบ้านเมืองก็เป็นผู้ซื่อสัตย์ต่อแผ่นดิน ขวนขวายในการประกอบกิจเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ในด้านศาสนา ก็เป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง ได้ประกอบภารกุศลไว้อเนกประการ ชื่อเสียงเกียรติคุณของหมอชิวโกมารภัจจ์จึงปรากฏยั่งยืนเป็นปูชนียบุคคลในด้านการแพทย์ตลอดมา

๒.๔ ผลงาน (ด้านการรักษาโรค)

๒.๔.๑ การรักษาโรคเชิงรุก

การรักษาผู้ป่วยของหมอชีวกโกมารภัจจ์ จะเป็นลักษณะเชิงรุก คือ เข้าถึงผู้ป่วย ตรวจวินิจฉัยโรคและทำการรักษาทันที ไม่ต้องร้งรอ ถึงแม้จะมีการได้รับการปฏิเสธการรักษาในคนไข้บางกลุ่มและถูกขู่ขู่หรือเหยียดหยามก็ไม่ถือโกรธคนไข้ ในกรณีภริยาเศรษฐีป่วยด้วยโรคปวดศีรษะเป็นเวลานานถึง ๗ ปี ไม่มีใครรักษาให้หายขาดจากโรคได้แต่ หมอชีวกโกมารภัจจ์เข้าไปอาสาการรักษา กลับถูกไล่ออกจากบ้าน หมอชีวกโกมารภัจจ์ก็ไม่ถือโกรธกลับเสนอตัวชี้แจงได้รับการรักษาให้หายจากโรค

๒.๔.๒ การสร้างความมั่นใจกับคนไข้ก่อนการรักษา

ในกรณีผ่าตัดกะโหลกศีรษะเศรษฐีเมืองราชคฤห์ เพื่อการรักษาอาการปวดศีรษะ หมอชีวกโกมารภัจจ์ ได้ให้คนไข้เตรียมใจไว้ว่าจะต้องนอนตะแคงข้างขวา ๗ เดือน ตะแคงข้างซ้ายอีก ๗ เดือน และนอนหงาย ๗ เดือน แต่ปรากฏว่าคนไข้ไม่สามารถทำตามที่ตั้งกลงกันได้ แต่ก่อนจะมีการตกลงให้รักษานั้น เศรษฐีได้กล่าวว่าถ้าหมอชีวกโกมารภัจจ์รักษาตนให้หายได้ ตนจะยอมเป็นทาสรับใช้และจะมอบทรัพย์สมบัติให้ทั้งหมด จากการให้คนไข้เตรียมตัวนอนตะแคงท่าละ ๗ เดือน แต่คนนอนจริงได้แค่ ๒๑ วันเท่านั้น อันแสดงถึงความสามารถพิเศษเฉพาะตัวในข้อที่ว่า หมอชีวกโกมารภัจจ์ เป็นผู้ที่มีความละเอียดรอบคอบอย่างแท้จริง ในการรักษา ซึ่งหมอชีวกโกมารภัจจ์ ได้ใช้คำพูดในเชิงจิตวิทยา เพื่อบอกวิธีการปฏิบัติตัวหลังจากการรักษาอาการผ่าตัด เพื่อให้เศรษฐีหายจากโรคนี้นี้ได้ ถ้าท่านเศรษฐีทำตามเงื่อนไขดังกล่าวได้หมอชีวกโกมารภัจจ์รับรองว่าจะรักษาโรคที่เกิดกับท่านเศรษฐีให้หายได้อย่างแน่นอน หมอชีวกโกมารภัจจ์จึงมีความพอใจที่เศรษฐีมีกำลังใจเข้มแข็งและให้คำรับรองเช่นนั้นจึงตกลงใจที่จะบำบัดโรคเศรษฐีผู้นี้ด้วยวิธีผ่าตัดกะโหลกศีรษะเศรษฐี

๒.๔.๓ วิธีการรักษา

หมอชีวกโกมารภัจจ์มีความรู้ยอดเยี่ยมในเรื่องสรรพคุณยาและเรื่องการรักษาโรคซึ่งเขาสามารถจัดยาให้เหมาะสมกับคนไข้แต่ละคนและโรคแต่ละโรคได้ เพียงแต่ทราบอาการของโรคก็สามารถวินิจฉัยถึงสาเหตุของโรคได้ทันที ทั้งยังมีความชำนาญด้านการรักษาและด้านจิตวิทยาเพื่อทำให้คนไข้มีกำลังใจในการรักษาโรคนั้นๆเป็นวิธีการรักษาที่น่าอัศจรรย์ยิ่ง

สาเหตุที่หมอชีวกโกมารภัจจ์รักษาหายจากโรคทุกรายการมี๕อย่างคือ

๑. มีอุปนิสัยในการรักษาดี
๒. ผู้ป่วยปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์ดี
๓. ผู้ป่วยรับประทานยาทุกขนานตรงตามที่แพทย์สั่ง
๔. ผู้ป่วยแจ้งอาการของโรคให้แพทย์ทราบตามความเป็นจริง
๕. ผู้ป่วยมีความอดทนต่ออาการของโรคและปฏิบัติตามคำสั่งของแพทย์อย่างเคร่งครัด

๒.๔.๔ การปฏิบัติตนระหว่างการรักษา

กรณีผ่าตัดลำไส้ของลูกชายเศรษฐี ในสมัยก่อนการผ่าตัดเป็นเรื่องที่ทำได้ยากคนในสมัยพุทธกาลยังไม่คุ้นเคยและไม่รู้จักการรักษาโดยวิธีการใช้การผ่าตัด และยังไม่ยอมรับการรักษาแบบนั้นว่าเป็นอย่างไร เพราะพวกเขาไม่เข้าใจถึงวิธีการและคิดว่าการผ่าตัดอาจจะฆ่าเขาได้ก่อนลงมือผ่าตัด หมอชีวกโกมารภัจจ์ ให้ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องออกไปให้พ้นจากที่นั่น สั่งให้ซิงมานในบริเวณที่จะปฏิบัติงาน อนุญาตให้ภรรยาของผู้ป่วยเพียงคนเดียวอยู่ด้วยเพื่อช่วยเหลือ แล้วมัดผู้ป่วยไว้ให้แน่นทนายในช่วงหน้าท้องที่จะผ่าตัด และใช้มีดผ่าหน้าท้องควักเอาลำไส้ออกมาตรวจอย่างละเอียด เห็นเนื้อร้ายเกิดอยู่ที่ลำไส้ในช่วงขดหนึ่ง จึงชี้ให้ภรรยาของผู้ป่วยดู และอธิบายให้เข้าใจว่าเนื้อร้ายที่ลำไส้ เมื่อแพร่ลูกกลมคนไข้จะมีอาการทรุดลงรูปร่างจะซูบผอมผิปกติ ผิวพรรณซีดเซียวจนเหลือง เส้นเอ็นปรากฏมองเห็นชัดซบถ่ายอุจจาระและปัสสาวะไม่สะดวก หมอชีวกโกมารภัจจ์จึงตัดเนื้อร้ายนั้นออกจนหมดสิ้น และต่อลำไส้ที่ต้องตัดเป็นช่วง ๆ ให้ติดกันทาแผลด้วยยาที่ปรุงไว้แล้ว สอดใส่ลำไส้กลับเข้าที่เดิม เย็บให้ติดกันทำด้วยความคล่องแคล่วละมุนละไมและรอบคอบ เสร็จแล้วจึงเย็บหนังหน้าท้องที่ผ่าจนสนิท ทายาสมานแผล ให้แก้มัดผู้ป่วยและให้ผู้ป่วยนอนพัก ให้มีผู้ดูแลปรนนิบัติด้วยวิธีที่สั่งกำชับไว้ อย่างชัดเจน หลังจากนั้นหมอชีวกโกมารภัจจ์ก็พักอยู่ที่บ้านเศรษฐี เพื่อหมั่นตรวจดูอาการผู้ป่วย หลังจากที่ผ่าตัดแล้วเพียงชั่วไม่กี่วันบุตรชายของเศรษฐีแห่งเมืองพาราณสี ก็หายป่วยมีอาการเป็นปกติ เหมือนแต่ก่อนหมอชีวกโกมารภัจจ์จึงได้บอกลาเพื่อเดินทางกลับพระนครราชคฤห์ แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบที่หมอชีวกโกมารภัจจ์มีต่อผู้ป่วยโดยหวังให้ผู้ป่วยหายจากโรคที่เป็นอยู่อย่างปลอดภัย

๒.๔.๕ การติดตามผลการรักษา

หมอชีวกโกมารภัจจ์เป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อความปลอดภัยของคนไข้เป็นอย่างมาก ซึ่งตรงกับคุณสมบัติทางพระพุทธศาสนา คือ เป็นผู้ที่มีคุณธรรมในข้อที่ว่ามี “โยนิโสมนสิการ” คือ เป็นผู้ที่มีกรอบความคิดและกระบวนการความคิดที่ถูกวิธี เขาไม่ยอมรับรักษาใครจนกว่าจะแน่ใจว่าตนเองมีความรู้จริง ๆ และเขายังนำเอาทฤษฎีที่ได้เรียนมาคิดค้นวิชาการใหม่ๆมาใช้ให้เป็นประโยชน์ และเกิดความก้าวหน้าทางวิชาการตรงตามแนวทาง และขั้นตอนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา อย่างแท้จริง

กรณีในคราวที่พระพุทธเจ้าถูกพระเทวทัต กลิ้งหินจากยอดภูเขาคิชฌกูฏ หมายปลงพระชนม์พระพุทธองค์ แต่ก้อนหินใหญ่กลิ้งไปผิดเป้าหมายกระทบก้อนหินอื่นเกิดสะเก็ดหินก้อนเล็กก้อนหนึ่ง กระเด็นเข้ากระทบพระบาทของพระพุทธองค์จึงเกิดพระโลหิตห้อ หมอชีวกโกมารภัจจ์ถวายพระโอสถที่มีสรรพคุณพิเศษ พอกพระบาท เพื่อให้หายจากพระอาการปวดและอักเสบของแผลโดยทูลให้ทราบ ว่าไม่ควรให้ผู้ใดเปิดผ้าพันแผลก่อนเวลา หลังจากนั้นหมอชีวกโกมารภัจจ์มีภารกิจต้องไปตรวจรักษา

ผู้ป่วยนอกพระนคร จึงกลับไม่ทันเวลาประสูติพระนครปิดตนเองได้แต่วิตกว่าอาการทุกขเวทนาอย่างหนักจะเกิดแก่พระพุทธองค์เพราะตนเองกลับมาถวายการเปิดผ้าพันแผลไม่ทันเวลา

ครั้นวันรุ่งขึ้นตอนเช้าตรู่ได้เข้าเฝ้าเพื่อถวายแก้ผ้าพันแผลให้เกิดความสุขสบายแต่พระพุทธองค์แต่พระพุทธองค์ทราบวาระจิตของหมอชีวกโกมารภัจจ์ที่มีความเป็นห่วงกระวนกระวายที่ตนเองไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ พระพุทธองค์จึงรับสั่งให้พระอานนท์แก้ผ้าพันแผลนั้นก่อน เมื่อได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าหมอชีวกโกมารภัจจ์จึงกราบทูลขอขมาในการปฏิบัติหน้าที่ ที่ผิดพลาดครั้งนี้

เห็นได้ว่า ในปัจจุบันนี้หมอที่ทำหน้าที่ตรวจอาการคนไข้เสร็จแล้วนั้น จะมีพยาบาลคอยดูแลแทนให้ ซึ่งต่างกับหมอชีวกโกมารภัจจ์ ทำหน้าที่ได้ทั้งหมอและพยาบาล ทำให้คนไข้มีขวัญและกำลังใจ ในการรักษาสุขภาพตนให้หายจากโรคเร็วยิ่งขึ้น

เรื่องที่กล่าวมาทั้งหมดในบทนี้ ได้กล่าวถึงชีวประวัติของหมอชีวกโกมารภัจจ์โดยละเอียด แต่ในส่วนของการรักษาโรคกล่าวถึงเพียงบางส่วน พอเป็นตัวอย่างให้เข้าใจถึงความมีจรรยาบรรณในวิชาชีพแพทย์ของหมอชีวกโกมารภัจจ์

๒.๕ ด้านบัญญัติพระวินัย

หมอชีวกโกมารภัจจ์มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงพระวินัย จากอดีตกาลจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างมาก อาทิเช่น เรื่อง กราบถวายบังคมทูลพระพุทธเจ้าประทานพระพุทธานุญาตให้พระสงฆ์รับจีวรที่มีผู้ถวายได้, กราบทูลขอให้ทรงห้ามไม่ให้รับผู้เป็นโรค ๕ ชนิดได้อุปสมบท และได้ถือปฏิบัติเช่นนี้สืบต่อมาจนปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามจากประวัติเราจะเห็นได้ว่าหมอชีวกโกมารภัจจ์เป็นผู้ที่มีความสมบูรณ์ในความ เป็นแพทย์ยากจะหาแพทย์คนใดมาเปรียบเทียบได้เพราะชีวิตของท่านดำเนินไปด้วยหลักธรรมทั้งมี ปฏิภาณ ขาญฉลาด มีความรู้ความสามารถในการรักษาโรค จิตใจของท่านประกอบด้วยความรักเพื่อน มนุษย์อย่างแท้จริง คือ เมตตา ประกอบวิชาชีพของตนโดยตั้งเป้าหมายหลัก คือ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้ พ้นจากความทุกข์โดยไม่มุ่งเอาค่ารักษาพยาบาลเป็นที่ตั้ง มีอุดมการณ์ในการรักษาโรค และยึดถือใน ด้านอุดมการณ์นั้นอย่างมั่นคง ไม่เหมือนแพทย์บางคนในปัจจุบันที่ยอมทิ้งอุดมการณ์ของแพทย์ ขอ เพียงได้ค่าแลกเปลี่ยนมาก ๆ สามารถจะทำทุกอย่างเพื่อให้ได้มาตามความปรารถนาของตนแม้ว่าการ กระทำนั้นมันจะผิดต่อศีลธรรมจรรยาบรรณของแพทย์ก็ตาม

บทที่ ๓

บทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชีวกโกมารภัจจ์

งานวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาถึงบทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชีวกโกมารภัจจ์ ซึ่งเมื่อครั้งพุทธกาล หมอชีวก ได้รับการยกย่อง เป็น เอตทัคคกะ (ผู้เป็นที่รักแก่คนทั้งปวง) จากองค์สัมมาพุทธเจ้าและเป็นพุทธบริษัท ผู้เลื่อมใสในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ไกล่ชิดพระพุทธองค์ รักษาสงฆ์รวมถึงกษัตริย์ในแคว้นต่าง ๆ เพื่อนำทางให้มาสนใจในพุทธศาสนา ช่วยกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาสืบไป

สาเหตุที่ศึกษา เพราะในอดีตกาล มีแพทย์ที่เลื่องลือนามในด้านการรักษา คุณธรรม และเป็น ผู้ที่เป็นกำลังสำคัญในหลาย ๆ ด้าน อาทิ เป็นพุทธบริษัทที่ดี เลื่อมใสในพุทธศาสนาและกราบทูลให้มีการเปลี่ยนแปลงวินัยสงฆ์ในเรื่องสำคัญ จนถึงในยุคปัจจุบันนี้ แม้กาลเวลาจะเปลี่ยนไป หมอชีวกโกมารภัจจ์ก็จัดเป็นบุคคลที่เป็นกำลังสำคัญในการทำนุบำรุงพระศาสนา สมควรยึดเป็นแบบอย่างในด้านการดำเนินชีวิตและด้านจรรยาบรรณในวิชาชีพ โดยลำดับว่า

เมื่อก่อนแต่ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจักเสด็จมาสู่พระนครราชคฤห์แคว้นมคธ ในครั้งแรกนั้น เข้าใจว่าหมอชีวกโกมารภัจจ์ยังไม่เกิด โดยเกิดต่อเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จมาประทับอยู่ในพระเวฬุวันวิหาร พระนครราชคฤห์แล้ว แต่ได้ประทับอยู่ ณ พระนครนี้ระยะแรกเพียงไม่นานปี เพื่อทรงประกาศและประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้แพร่หลาย และตั้งมั่นได้สมตามพระพุทธดำริแล้วจึงได้เสด็จจากแคว้นมคธ โดยเสด็จจาริกไปเพื่อทรงบำเพ็ญพุทธกิจในแคว้นแคว้นราชธานี บ้านเมือง คามนิคมและชนบทอื่น ๆ อีก เพราะตลอดระยะเวลา ๔๕ ปีเริ่มแต่ปีที่ตรัสรู้เป็นต้นมา จนถึงปีที่เสด็จปรินิพพานเมื่อทรงมีพระชนมายุได้ ๘๐ พระพรรษานั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่เคยได้ว่างเว้นต่อการทรงบำเพ็ญพุทธกิจเลยแม้เพียงวันเดียว ดังจะเห็นได้เช่น คิณสูตรท้ายที่จะปรินิพพาน ก็ยังทรงโปรดสุภทัตตปริพาชกผู้อาศัยอยู่ในเมืองกุสินารา แคว้นมัลลชนั้นให้ได้บรรลุถึงคุณธรรมอันพิเศษ โดยทรงแสดงธรรมเรื่องสมณะ ๔ ให้สุภทัตตปริพาชกเข้าใจจนมีความเลื่อมใส แล้วกราบทูลขออุปสมบท ตรัสให้พระอานนท์จัดการบวชแก่สุภทัตต และต่อมาพระสุภทัตตรูปนี้ได้บรรลุถึงคุณธรรมพิเศษ โดยสำเร็จเป็นพระอรหันต์และเป็นพระอรหันต์องค์สุดท้ายที่เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งยังทรงดำรงพระชนม์อยู่

นอกจากนั้นแล้วได้มีพระปัจฉิมวาจา โดยรับสั่งเป็นการเตือนภิกษุทั้งหลายที่มาประชุมเฝ้าอยู่อีกในคิณนั้นก่อนแต่จะปรินิพพานว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ตถาคตขอเตือนพวกเธอว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา พวกเธอจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด ดังนี้

พระวาจานี้ จึงเป็นพระปัจฉิมวาจา คือถ้อยคำอันมีในที่สุด คือเป็นพระวจาสุดท้ายก่อนแต่จะปรินิพพาน

ฉะนั้น เมื่อหมอชีวกฯ ยังเป็นเด็กอยู่ในวังของเจ้าชายอภัยกัถีเมื่อลอบหนีออกจากวังเพื่อไปเล่าเรียนศิลปวิทยา และระหว่างที่เล่าเรียนอยู่ในเมืองตักสิลาภักดิ์ ซึ่งเวลาตามช่วงดังกล่าวแล้วนี้เพียง ๑๗-๑๘ ปีโดยประมาณ จึงเป็นระยะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่อื่น ไม่ใช่ในเขตของมคธรัฐ โดยยังไม่ได้เสด็จกลับมาสู่พระนครราชคฤห์เป็นครั้งที่สอง แต่คงมีพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากแยกย้ายกันพักอยู่ตามอารามและสถานที่อื่น ๆ อีกหลายแห่ง ทั้งในพระนครราชคฤห์ และทั้งนอกพระนครตลอดจนตามชนบทต่าง ๆ ของแคว้นมคธนั้น เพราะขณะนั้นพระพุทธศาสนาได้ตั้งรากฐานมั่นคงลงด้านดีแล้วในมคธรัฐ มีผู้คนเคารพนับถือจำนวนมากมาย และพระเจ้าพิมพิสารพระเจ้าแผ่นดินของแคว้นมคธทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก คือผู้ทรงทะนุบำรุงซึ่งพระศาสนาอย่างประเสริฐ จึงเป็นกำลังยิ่งต่อพระพุทธศาสนาในมคธรัฐครั้งนั้น จึงน่าจะเชื่อได้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จกลับมาสู่พระนครราชคฤห์อีกเป็นครั้งที่สองนั้น คงพอดีหรือเป็นเวลาใกล้เคียงกันกับที่หมอชีวกฯ สำเร็จการศึกษาศิลปวิทยากลับจากเมืองตักสิลามายังพระนครราชคฤห์แล้ว และใช้วิชาชีพของตนเป็นหมอจนได้รับพระบรมราชโองการโดยพระเจ้าพิมพิสารได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ได้เป็นหมอประจำราชสำนักของพระองค์ ทั้งยังทรงให้ทำหน้าที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยเป็นหมอถวายการบำบัดโรคแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขอีกด้วย จึงควรเป็นไปได้ว่าเมื่อหมอชีวกฯ ได้เป็นหมอหลวงนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาประทับอยู่ที่พระนครราชคฤห์เป็นครั้งที่สองอีก ฉะนั้น

หมอชีวกโกมารภักจ้ได้รับสนองพระมหากรุณาธิคุณตามที่พระเจ้าพิมพิสารทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นหมอหลวง และหมอรักษาโรคพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข โดยปฏิบัติอย่างดียิ่งด้วยความตั้งใจเต็มความสามารถ จึงเป็นหมอที่มีชื่อเสียงโด่งดัง อันชนทุกชั้น ในแคว้นมคธเองและแคว้นอื่น ๆ อีก เลื่องลือสรรเสริญเกียรติคุณที่มีความรู้ความสามารถ ยอดเยี่ยมเลิศยิ่งกว่าหมออื่น ๆ ในเรื่องรักษาโรคทุกชนิดที่เกิดแก่คนทั้งหลาย แม้หมอชีวกฯ จะยังมีอายุน้อยอยู่ก็ตาม สมัยนั้นจึงไม่มีหมอได้รับชื่อเสียง และมีผู้เชื่อถือไว้วางใจ เท่ากับหมอชีวกฯ ผู้นี้เลย

โดยเฉพาะเรื่องงานเกี่ยวกับถวายการบำบัดโรคแก่พระภิกษุสงฆ์และการถวายการบำบัดโรคแก่พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น หมอชีวกฯ มีความเอาใจใส่ตั้งใจปฏิบัติเป็นพิเศษ ทั้ง ๆ ที่เป็นงานซึ่งไม่มีสิ่งตอบแทนเป็นทรัพย์สินเงินทอง เพราะหมอชีวกฯ เป็นอุบาสกผู้หนึ่งในพระพุทธศาสนา ซึ่งเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะของตน มีพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ทั้งที่มีความเคารพนับถือ เชื่อถือ และยำเกรงพระผู้มีพระภาคเจ้ายิ่งนัก ระหว่างที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระนครราชคฤห์ครั้งหลังเป็น

เวลานานปีจนได้มีการผลัดเปลี่ยนแผ่นดิน โดยพระเจ้าพิมพิสารทรงสละราชสมบัติเพื่อทรงเวนให้ เจ้าชายอชาตศัตรู พระราชโอรสผู้ปรารถนาในราชสมบัติได้ดำรงความเป็นใหญ่ ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน แห่งมคธรัฐแทนพระองค์ และกลับถึงสวรรคต เพราะพระเจ้าอชาตศัตรูทรงทำปิตุฆาต ทั้ง ๆ ที่พระเจ้าพิมพิสารหมดสิ้นไม่มีพระอำนาจแต่ประการใดเลยก็ตาม หมอชีวกฯก็ยังรับราชการอยู่ และคงทำหน้าที่เป็นหมอถวายอภิบาลพระสุขภาพของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทั้งถวายการบำบัดโรคแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายอย่างใกล้ชิดตามเดิมต่อไปไม่เปลี่ยนแปลง จึงเป็นที่ไว้วางพระทัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า และได้มีความคุ้นเคยกับพระองค์ตลอดจนพระภิกษุสงฆ์อีกมาก หมอชีวกฯจึงกราบทูลถวายความคิดเห็นและกล่าวกราบทูลซักถามในเรื่องต่าง ๆ ที่เห็นสมควรจักกราบทูล และสมควรจักซักถามอยู่เนื่อง ๆ โดยจะมีเรื่องเหล่านี้ปรากฏอยู่ในตอนต่อไป ซึ่งล้วนเป็นเรื่องที่มีประโยชน์ต่อพระศาสนา ต่อพระภิกษุสงฆ์ และต่อผู้มีความสนใจทั้งหลายที่ต้องการทราบ ต้องการปฏิบัติ ควรจักได้ทราบ และได้ปฏิบัติ ดังจะนำมาแสดงสืบไปโดยลำดับแต่ละตอนดังต่อไปนี้

๓.๑ บทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชีวกโกมารภัจจ์ด้านการรักษาโรค

๓.๑.๑ หมอชีวกฯถวายพระโอสถแด่พระพุทธเจ้า

สมัยนั้นและพระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระพุทธประสงค์จักเสวยยาถ่าย เพื่อขับถ่ายสิ่งที่หมักหมม อันเป็นโทษออกเสียจากพระวรกายจึงรับสั่งกะพระอานนท์ผู้เป็นพระสาวกพุทธอุปัฏฐากว่า

ดูอรานนท์ตถาคต ประสงค์ฉันยาถ่าย

พระอานนท์จึงไปหาหมอชีวกโกมารภัจจ์ แจ้งพระพุทธประสงค์เรื่องนี้ให้หมอชีวกทราบหมอชีวกฯได้ถามถึงพระอาการ จนทราบโดยแน่ใจแล้ว นมัสการขอให้พระอานนท์ช่วยถวายการชำระพระวรกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าให้มีความชุ่มชื้นสัก ๒-๓ วันก่อน และตนจะประกอบพระโอสถเพื่อทรงขับถ่ายถวายตามพระพุทธประสงค์พระอานนท์จึงลากลับไปจัดการตามที่หมอชีวกฯสั่งนั้นเป็นที่เรียบร้อยทุกประการแล้ว ก็แจ้งให้หมอชีวกฯได้ทราบ

หมอชีวกฯพิจารณาเรื่องจะถวายพระโอสถแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อให้ทรงขับถ่าย เห็นว่าไม่ควรประกอบเป็นพระโอสถเสวย เพราะจักทรงขับถ่ายอย่างหายาบ และเป็นเหตุให้ต้องทรงอ่อนเพลียเสียพระกำลัง ควรที่จะถวายพระโอสถด้วยประกอบยาต่าง ๆ แล้วอบคือปรุงกลิ่นด้วยควันให้ยาทั้งหลายนั้นจับอยู่ในก้านอุบล ๓ ก้านเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสูดก้านบัวที่อบเป็นพระโอสถ โดยไม่ต้องเสวยด้วย จักทรงขับถ่ายอย่างอ่อน ๆ ด้วย และทรงพระสำราญเป็นปกติเพราะไม่ต้องทรงอ่อนเพลียเสียพระกำลังอีกด้วย ดังนี้

ฉะนั้น หมอชีวกฯจึงจัดการปรุงยาตามที่พิจารณาว่าสมควรแล้วนั้น จนแล้วเสร็จ นำก้านอุบล ๓ ก้านที่อบแล้วเพื่อเป็นพระโอสถขับถ่าย ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ ที่ประทับ ถวายบังคม

พระองค์แล้ว น้อมก้านอุบลถวายครั้งละหนึ่งก้าน และได้กราบทูลอธิบายโดยลำดับด้วยถวายก้านอุบล
ก้านที่ ๑ ก่อน พร้อมกับกราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทรงสุุดก้านอุบลก้านที่หนึ่งนี้ อันข้าพระพุทธเจ้าอบด้วย
พระโอสธแล้วเป็นก้านแรกเพราะทรงสุุดก้านอุบลก้านที่หนึ่งนี้ จักยังพระองค์ให้ทรงขับถ่ายถึงสิบครั้ง
พระพุทธเจ้าข้าจากนั้น จึงถวายก้านอุบลก้านที่ ๒ พร้อมกับกราบทูลทำนองเดียวกันกับที่กราบทูล
แล้วว่าเมื่อทรงขับถ่ายครบสิบครั้งเพราะทรงสุุดก้านอุบลก้านที่หนึ่งแล้ว

ขอพระองค์จงสุุดก้านอุบลก้านที่สองนี้อันอบด้วยพระโอสธแล้ว เพราะทรงสุุดก้านอุบลก้านที่
สองจักยังพระองค์ให้ทรงขับถ่ายถึงสิบครั้งอีกเช่นกันต่อแต่นั้น จึงถวายก้านอุบลก้านที่ ๓ และกราบ
ทูลอธิบายว่าเมื่อทรงขับถ่ายเพราะทรงสุุดก้านอุบลก้านที่สองครบอีกสิบครั้งแล้ว ขอจงทรงสุุดก้าน
อุบลก้านที่สามสุดท้าย อันอบด้วยพระโอสธแล้วเช่นกันอีก เพราะทรงสุุดก้านอุบลก้านที่สามนี้ จักยัง
พระองค์ให้ทรงขับถ่ายอีกถึงสิบครั้ง ด้วยวิธีเช่นนี้ พระองค์จักทรงขับถ่ายโดยอ่อน ๆ ถึงสามสิบครั้ง
ด้วยกัน พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อหมอชีวกถวายพระโอสธขับถ่ายอันอบในก้านอุบลรวม ๓ ก้านนั้น และกราบทูลถวาย
อธิบายเป็นที่เข้าใจแล้ว จึงกราบบังคมทูลลาพระผู้มีพระภาคเจ้าทำประทักษิณพระองค์แล้ว
กลับไปพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสุุดก้านอุบลอบพระโอสธอันหมอชีวกฯ ถวายโดยลำดับ เริ่มแต่ก้านที่
๑ ก่อน และทรงขับถ่าย ๑๐ ครั้งโดยอ่อน ๆ ต่อไปจึงทรงสุุดก้านอุบลก้านที่ ๒ ก็ทรงขับถ่ายเช่นทรง
สุุดก้านอุบลก้านที่ ๑ โคนทรงขับถ่าย ๑๐ ครั้งอีก และมีพระอาการปกติไม่ทรงอ่อนเพลีย และไม่ทรง
เสียพระกำลังเพราะทรงขับถ่ายบ่อยครั้งเลยจึงสุุดก้านอุบลก้านที่ ๓ และกำลังทรงขับถ่ายอยู่

หมอชีวกฯ ผู้กราบถวายบังคมทูลลาไปแล้ว และเดินออกไปจนพ้นชุ่มประตูพระวิหารอุทิศ
ขึ้นได้แล้วเกิดเป็นทุกข์หนักใจว่า

เราถวายพระโอสธแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทรงขับถ่ายให้ได้ครบ ๓๐ ครั้ง สิ่งที่มีกมหม
อันเป็นโทษซึ่งมีในพระวรกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าจักถูกขับถ่ายออกได้หมด แต่ลืมไม่ได้กราบทูล
พระองค์ว่า เมื่อทรงสุุดก้านอุบลก้านที่ ๓ แล้วจักทรงขับถ่ายเพียง ๙ ครั้งก่อน รวมกับที่ทรงขับถ่าย
แล้ว ๒๐ ครั้ง จึงทรงขับถ่ายได้ ๒๙ ครั้ง ต่อนั้นควรต้องสรงพระกายก่อน เมื่อทรงพระกายแล้วจักทรง
ขับถ่ายอีก ๑ ครั้ง เพื่อครบ ๓๐ ครั้ง ฉะนั้นหมอชีวกฯจึงบ้ายหน้ากลับเพื่อเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
และจะกราบทูลให้ทรงทราบในเรื่องนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความปริวิตกของหมอชีวกฯโดยตลอดด้วยพระญาณอัน
ประเสริฐ รัสั่งให้พระอานนท์ทราบ แล้วจัดเตรียมน้ำร้อนไว้คอยทำเพื่อจักได้ทรงสรงเพียงไม่นาน
จากนั้น หมอชีวกฯก็เข้ามาเฝ้า เมื่อถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าและนั่งลงในอันควรแล้วได้กราบทูล
ถามพระองค์ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ทรงถ่ายแล้วหรือยัง

พระพุทธเจ้าข้าตรัสตอบว่า ตถาคตถ่ายแล้ว

กราบทูลถามอีกว่า ทรงถ่ายแล้วก็ครั้งพระพุทธเจ้าข้า และเมื่อทราบาทรงถ่ายแล้วได้ ๒๙ ครั้ง จึงกราบทูลเรื่องที่ตนปริวิตกให้ทรงทราบ และขอให้พระองค์ทรงพระกายจักถูกขับถ่ายออกจนหมด พอกราบทูลจบ พระอานนท์ผู้เป็นพุทธอุปัฏฐากก็มากกราบทูลเสด็จเพื่อทรงพระกาย ครั้นทรงชำระพระกายด้วยสรองน้ำอุ่นเสร็จ ได้ทรงถ่ายอีกหนึ่งครั้ง จึงครบ ๓๐ ครั้ง

หมอชีวกาจึงมีความยินดีที่ตนถวายพระโอสถ และพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงขับถ่ายได้ครบจำนวนที่กำหนดได้แล้ว ได้กราบทูลต่อพระองค์อีกว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในระยะเวลาสองสามวันนี้ของทรงเว้นโดยไม่เสวยพระกระยาหารที่ปรุงด้วยน้ำต้มผักต่าง ๆ ก่อน จนกว่าจะทรงพระสำราญแข็งแรงขึ้นแล้ว จึงควรเสวยได้

เมื่อหมอชีวกาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าพอควรแก่เวลาแล้ว จึงกราบถวายบังคมทูลลาออกจากพุทธสำนักไป

๓.๒ บทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชีวกโกมารภัจจ์ด้านพระวินัย

๓.๒.๑ หมอชีวกกราบทูลขอพระพุทธอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับคหบดีจีวรได้ก็ในสมัยนั้น ยังไม่มีพระพุทธอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับคหบดีจีวรได้

ภิกษุทั้งหลายจึงใช้ผ้าจีวรตามพุทธบัญญัติเดิมเพียง ๓ ผืนเท่านั้น ผ้าจีวร ๓ ผืน คืออันตราวาสก ได้แก่ ผ้านุ่งผืนหนึ่ง อุตตราสงค์ได้แก่ ผ้าห่มผืนหนึ่งและสังฆาฏิ ได้แก่ผ้าพาดและใช้ซ้อนนอกผ้าห่มอีกผืนหนึ่ง ผ้าแต่ละผืนที่ภิกษุใช้นั้นเรียกว่า จีวร จีวร ๓ ผืน คืออันตราวาสก อุตตราสงค์ และสังฆาฏิ รวมเรียกว่า ไตรจีวร แปลว่า ผ้า ๓ ผืน ภิกษุรูปหนึ่งมีผ้าไตรจีวรนี้ได้เพียงรูปละ ๑ ชุด หรือ ๑ ไตรเท่านั้น เป็นกำหนด มีเกินกว่านั้นไม่ได้ ทั้งยังทรงห้ามมิให้รับอดิเรกจีวร คือผ้าที่เขาถวายเพิ่มเข้ามานอกจากผ้าไตรจีวรเดิมเพื่อตนเองอีกด้วย ฉะนั้น นับแต่แรกอุปสมบทภิกษุจึงใช้ผ้าจีวรที่มีแต่เดิมอันอธิฐานเป็นไตรจีวรได้เพียง ๑ ชุด คือ ๓ ผืน เท่านั้น หากมีเหตุโดยผ้าที่อธิฐานหรือผ้าครองผืนใดผืนหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งผืนก็ตามเป็นอันตราวาสก เพราะถูกโจรลักไปก็ตาม ถูกไฟไหม้ก็ตาม เป็นต้น หรือชำรุดเสียหายจนใช้อีกไม่ได้แล้วก็ตาม จะเปลี่ยนใช้ผ้าผืนใหม่แทน ต้องได้ด้วยผ้าที่เกิดขึ้นตามกาล คือผ้ากฐินนอกนั้นต้องได้ด้วยผ้าบังสุกุล (คือผ้าที่เขาทิ้งแล้วตามกองหยากเยื่อผ้าที่เประอบี้นด้วยฝุ่นอันหาเจ้าของไม่ได้ และผ้าที่เข้าใช้มัดพันศพทั้งอยู่ตามป่าช้า เป็นต้น โดยเมื่อภิกษุผู้พิจารณาแสวงหาผ้าเห็นผ้าเช่นนั้น และรู้อย่างแน่ใจว่าผ้าดังกล่าวเป็นผ้าที่ไม่มีเจ้าของหรือเป็นผ้าที่เขาทิ้งแล้วจึงนำมาได้ และซักผ้านั้นให้สะอาด ตากแห้ง ตัดเย็บ แล้วย้อมด้วยน้ำฝาด) ทำเป็นผ้าอันตราวาสกเพื่อนุ่ง หรือเป็นอุตตราสงค์เพื่อห่ม หรือว่าเป็นสังฆาฏิเพื่อพาดและใช้ซ้อนนอกผ้าห่มแทนผ้าจีวรผืนเดิมที่สูญและเสียไป

นั้นแล้ว หากไม่สามารถได้ผ้าแทนจีวรที่สูญเสียไปด้วยผ้ากฐินและผ้าบังสุกุล จึงขอผ้าเฉพาะแต่ผู้ที่เป็นญาติหรือผู้ที่เคยปวารณาไว้เท่านั้น ทรงห้ามมิให้ภิกษุขอผ้าเพื่อทำจีวร แก่ผู้ที่ไม่ใช่เป็นญาติหรือผู้ที่ไม่เคยปวารณาไว้ก่อน และจะรับผ้าเพื่อทำจีวรที่ต้องสูญเสียและเสียไปจากผู้อื่นที่ไม่ใช่เป็นญาติหรือไม่เคยปวารณาไว้ก่อนก็ได้ อีก ฉะนี้

หลังจากที่หมอชีวกโกมารภัจจ์ถวายพระโอสถขับถ่ายแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า และพระองค์ทรงมีพระอาการปกติโดยทรงพระสำราญแล้ว

วันหนึ่ง หมอชีวกฯ ได้นำผ้าสีไวยกะคู่ที่พระเจ้าปชโชตทรงส่งพระราชทานแก่ตนไปสู่พุทธสำนัก ครั้นถึงจึงเข้าเฝ้าถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานพร จากพระองค์สักอย่าง พระพุทธเจ้าข้า

ตรัสตอบว่า พระตถาคตทั้งหลาย เลิกให้พรแล้ว กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าข้าขอประทานพรที่สมควรและไม่มีโทษ พระพุทธเจ้าข้าตรัสถามว่า ดูกรชีวก พรเช่นใดที่เธอขอจากตถาคต จงกล่าวไปเถิด หมอชีวกฯ จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าตามความตั้งใจของตนว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ทั้งหลายทรงถือปฏิบัติและถือปฏิบัติแต่การใช้ผ้าบังสุกุลเป็นปกติ บัดนี้มีผ้าสีไวยกะคู่เกิดแก่ข้าพระพุทธเจ้าโดยผ้า

สีไวยกะคู่นี้พระเจ้าปชโชตทรงส่งมาพระราชทาน ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าและผู้อื่นอีกหาควรใช้ผ้าในที่นี้ที่เลิศล้ำค่าไม่ สมควรแต่พระองค์เท่านั้นจักพึงทรงใช้ผ้าผืนนี้

ฉะนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงกราบทูลขอประทานพรจากพระองค์ได้ทรงโปรดข้าพระพุทธเจ้าโดยขอทรงพระกรุณารับผ้าสีไวยกะคู่นี้ของข้าพระพุทธเจ้าเพื่อทรงใช้ อันจะเป็นเหตุให้ข้าพระพุทธเจ้าได้รับความสุขเพราะได้ถวายผ้าผืนนี้ด้วยเถิดพระพุทธเจ้าข้า

อนึ่ง บรรดาผู้นับถือและเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะทั้งหลาย ล้วน ปรรณานาบุญ ต้องการบุญ ด้วยได้ถวายจีวรแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย มีพระองค์ทรงเป็นประมุข เพราะเหตุนี้ ขอจงทรงโปรดประทานพระพุทธานุญาตให้พระภิกษุพึงรับคหบดีจีวร คือผ้าผู้ที่มีผู้ได้ถวาย เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ผู้ได้บำเพ็ญจีวรทานด้วยเถิดพระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาแล้ว เห็นเป็นการสมควรจึงทรงรับผ้าสีไวยกะคู่อันหมอชีวกฯ กราบทูลถวาย แล้วทรงแสดงธรรมมีกถาให้หมอชีวกฯ ได้เห็นแจ้ง สมทานอาภาย และเบิกบานเอิบอิมใจในการบริจาคต่อจากนั้น หมอชีวกฯ จึงกรรมถวายบังคมทูลลากลับไป

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารถนาเรื่องนี้เป็นเหตุแล้วทรงมีพระพุทธานุญาตแก่ภิกษุทั้งหลาย

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอนุญาตคหบดีจีวรโดยให้ภิกษุรับจีวรที่มีผู้ถวายได้

ภิกษุใดปรารถนาถือแต่ผ้าบังสุกุล จงถือผ้าบังสุกุลต่อไปภิกษุรูปใดปรารถนารับคหบดีจีวร จงรับคหบดีจีวรได้ แต่ตถาคตสรรเสริญการยินดีด้วยปัจจัยตามมี ตามได้ ดังนี้

ครั้งประชาชนชาวพระนครราชคฤห์ทั้งหลายผู้นับถือศาสนาและมีความศรัทธา เมื่อได้ทราบเรื่องที่มีพระพุทธานุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับคหบดีจีวรได้ ต่างมีความชื่นชมยินดี พุดกันด้วยความร่าเริงเบิกบานใจว่า บัดนี้พวกเราจักได้ถวายจีวรทาน ได้ทำบุญด้วยสิ่งของครบถ้วนล้วนเป็นจุดปัจจัยแก่พระภิกษุสงฆ์ได้อย่างเต็มความศรัทธาแล้ว ฉะนั้น จึงจัดหาผ้าทำเป็นจีวรเพื่อถวายภิกษุสงฆ์โดยทั่วกัน เพียงวันเดียวเท่านั้น จีวรจำนวนหลายพันผืนได้เกิดขึ้นในพระนครราชคฤห์ เพราะมีผู้ทำแล้วถวายแก่ภิกษุทั้งหลายซึ่งอยู่ตามอารามในพระนคร

เมื่อประชาชนชาวชนบทนอกพระนครราชคฤห์ได้ทราบเรื่องนี้ด้วย ก็ต่างมีความชื่นชมยินดี และจัดทำจีวรถวายแก่ภิกษุทั้งหลายซึ่งอยู่ตามอารามในชนบท โดยมีจำนวนจีวรหลายพันผืน ไม่น้อยหน้ากว่าประชาชนเมืองในพระนครราชคฤห์ที่จัดทำขึ้นแล้วเลย

ครั้งต่อมา ได้มีผ้ากัมพลคือผ้าที่ทอด้วยขนสัตว์โดยมีฝีมืออันช่างทอผู้มีความฉลาด และความสามารถอย่างยอดเยี่ยม ทอด้วยความประณีตเป็นที่สุดซึ่งดั่งเช่นที่พระกาสิ แห่งแคว้นกาสิ ทรงพระกรุณาให้ส่งมาพระราชทานแก่หมอชิวกฯ (โดยสาเหตุที่พระราชทานไม่เป็นที่ปรากฏให้ทราบได้) และผ้ากัมพลที่พระราชทานนี้ ได้มีผู้เลื่องลือว่า สุดแสนประเสริฐยิ่งนัก เพราะล้าค่า หากตีราคาของผ้านี้ มีราคาถึงกาสิ หรือ ควรมีราคาเท่ากับถึงแคว้นกาสิเดียว

หมอชิวกฯจึงน้อมนำเอาผ้ากัมพลอันมีค่าถึงกาสินั้น ถวายแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าเช่นกัน และเมื่อทรงรับแล้ว ได้ทรงมีพระพุทธานุญาตต่อมาอีกว่าให้ภิกษุทั้งหลายรับผ้ากัมพลได้

การที่ได้ทรงมีพระพุทธานุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับจีวรชนิดต่าง ๆ ที่มีผู้ถวายเช่นนี้ จึงต้องมาได้มีจีวรชนิดเลิศ ยอดเยี่ยมอย่างยิ่งและมีราคาสูงสุดเกิดแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยผ้าที่ทำเป็นจีวรบางผืนนั้นแม้แต่อัสระชนบางท่าน และเศรษฐีคหบดีก็ยังไม่สามารถมีใช้ได้ แต่ผ้าเช่นนั้นกลับมีผู้สละถวายเป็นจีวรทานอันเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ โดยผู้ที่มีผ้าอย่างใด เมื่อเกิดความศรัทธาก็ถวายผ้าอย่างนั้น ฉะนั้นจีวรที่มีผู้ถวายจึงมีทั้งผ้าเนื้อดีราคาสูง และทั้งผ้าเนื้อหยาบราคาต่ำ ดังนี้

ภิกษุทั้งหลายจึงมีความปริวิตกเพราะเกิดความสงสัยว่า จีวรชนิดใดจึงควรที่ภิกษุใช้ และทรงอนุญาต จีวรชนิดใดจึงไม่ควรที่ภิกษุใช้และไม่ทรงอนุญาต แล้วกราบทูลถามต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสอนุญาตเรื่องจีวรว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอนุญาตจีวร ๖ ชนิด คือจีวรทำด้วยเปลือกไม้ ๑ ทำด้วยฝ้าย ๑ ทำด้วยไหม ๑ ทำด้วยขนสัตว์ ๑ ทำด้วยป่าน ๑ และทำด้วยด้ายแกมไหม ๑” ดังนี้

การที่ผู้ปรารถนาบุญได้บำเพ็ญด้วยจีวรทานโดยสะดวกและภิกษุสงฆ์ทั้งหลายรับคหบดีจีวรคือผ้าที่มีผู้ถวายได้ ใช้ได้ โดยการรับ การใช้ และการเก็บเป็นต้น ต้องเป็นไปตามพระวินัยนิมมบรมพุทธานุญาตสืบต่อมาจนถึงบัดนี้ได้ ฉะนั้น เพราะหมอชิวกโกมารภักจเป็นต้นเหตุ โดยได้กราบทูลขอพรต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงมีพระพุทธานุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับคหบดีจีวรได้ฉะนี้แล

๓.๒.๒ หมอชีวกากราบทูลขอให้ทรงห้ามไม่ให้รับผู้เป็นโรค ๕ ชนิดได้อุปสมบท

ครั้งหนึ่ง ในชนบทของแคว้นมคธนอกพระนครราชคฤห์ได้เกิดโรคระบาดขึ้น ๕ ชนิด คือ โรคเรื้อน ๑ โรคฝี ๑ โรคกลาก ๑ โรคมอกร้อ (คือโรคผอมแห้งหรือวัณโรคปอด) ๑ และโรคลมบ้าหมู ๑ ประชาชนผู้ป่วยด้วยโรคระบาดต่าง ๆ เหล่านี้มีจำนวนมากแล้วได้มาหาหมอชีวกโกมารภัจจ์ ขอให้ช่วยรักษาโรคที่เกิดแก่ตน ๆ โดยได้มากันหลายคนทีเดียว

หมอชีวกฯ จึงตอบเขาเหล่านั้นว่า

พ่อคุณทั้งหลาย ฉันไม่มีเวลารักษาโรคของพวกท่านได้จริง ๆ เพราะมีงานต้องทำตลอดเวลาทั้งวัน โดยต้องเข้าเฝ้าเพื่อตรวจถวายอภิบาลพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงมีพระสุขภาพปกติ ทรงพระสำราญ และถวายบำบัดโรคเมื่อทรงพระประชวรด้วย ต้องดูแลรักษาผู้ป่วยฝ่ายใน ภายในราชสำนักด้วย และต้องถวายการตรวจ บำบัดโรคแก่พระภิกษุสงฆ์ซึ่งมีพระพุทธรเจ้าเป็นประมุขอีกด้วย ฉะนั้น ฉันจึงไม่มีเวลาพอที่จะช่วยรักษาโรคแก่ท่านได้ โปรดเห็นใจฉันเถิด และจงไปรับการบำบัดโรคจากหมออื่น ๆ ก็แล้วกัน

พวกประชาชนชาวชนบทเหล่านั้นแม้ทราบความจริงดังที่หมอชีวกฯ ชี้แจงแล้ว ก็ยังไม่ละความพยายามพากันอ่อนวอน ขอร้องให้หมอชีวกฯ ช่วยรักษาโรคต่าง ๆ แก่พวกตนต่อไปอีก ถึงกับให้สัญญาอย่างแข็งขันว่า ถ้าหมอชีวกฯ รักษาโรคให้พวกตน และพวกตนหายจากโรคระบาดต่าง ๆ เหล่านี้แล้วจะยอมยกทรัพย์สินสมบัติทั้งปวงที่มีให้แก่หมอชีวกฯ ทั้งหมด และพวกตนยอมเป็นทาสของหมอชีวกฯ อีกด้วย แม้เช่นนั้น หมอชีวกฯ ก็ปฏิเสธที่จะรักษาโรคแก่พวกเขาเพราะไม่มีเวลาพอจะช่วยได้จริง ๆ ประชาชนชาวชนบทแห่งมคธรัฐเหล่านั้นจึงต่างพากันกลับไปด้วยความผิดหวัง แล้วได้คิดปรึกษากันว่า

พระสมณะผู้เป็นเชื้อสายพระศากยบุตร ล้วนมีความเป็นอยู่อย่างสุขสบาย ได้ฉันอาหารที่ดีมีผู้ถวายโดยไม่ต้องชวนขวยสละและแสวงหาให้ลำบากเช่นพวกคฤหัสถ์ ได้นอนในสถานที่เงียบสงัด มีห้องพักนอนที่มิดชิด พวกเราพึงบวชในสำนักสมณะผู้เป็นเชื้อสายพระศากยบุตรนี้ บวชแล้วได้กินดีด้วยได้อยู่ดีด้วย ภิกษุทั้งหลายจักช่วยดูแลพยาบาลด้วย แม้หมอชีวกโกมารภัจจ์ก็จักต้องตรวจบำบัดโรคให้เป็นประจำอีก โดยไม่ต้องเสียขวัญข้าวด้วย จึงควรบวชเพื่อได้ความสุขเฉพาะหน้า และได้รับความดูแลรักษาโรคที่เกิดแก่พวกเรานั้น อันหมอชีวกโกมารภัจจ์จะเป็นผู้ดูแลและรักษาต่อไป” ดังนี้

ด้วยเหตุนี้ ประชาชนชาวชนบทแห่งมคธรัฐผู้ป่วยด้วยโรคติดต่อกันต่าง ๆ อันน่ารังเกียจเหล่านั้นจึงพากันเข้าไปหาภิกษุสงฆ์ ขอบรรพชาและอุปสมบท พระภิกษุทั้งหลายไม่ทราบสาเหตุที่พวกเขามุ่งเข้ามาบวช เพื่อต้องการได้รับการรักษาโรคเป็นสำคัญก็จึงให้ผู้ป่วยทั้งหลายนั้นได้บรรพชาและอุปสมบทเป็นภิกษุทั่วกัน

ครั้งนั้น จึงมีภิกษุอาพาธเกิดขึ้นตามอารามทั้งหลายในพระนครราชคฤห์จำนวนมากมายึดปกติกว่าแต่ก่อน เมื่อภิกษุอาพาธมีมาก ก็จำเป็นต้องมีภิกษุคอยช่วยพยาบาลดูแลภิกษุที่อาพาธ

มากรูปอีกด้วย จึงมีความวุ่นวายไม่สงบและอื้ออึงไปด้วยเสียงขอร้องต่าง ๆ เช่น ขอร้องอาหารเช่นนั้นเพื่อ
 ภิกษุอาพาธรูปนี้ ขอร้องอาหารเช่นนี้เพื่อภิกษุอาพาธรูปนั้น ขอร้องอาหารเพื่อภิกษุผู้พยาบาลภิกษุอาพาธรูปนี้
 รูปนั้นของจงให้ทายา ยากิน ยาหลอด และยกพอกแก่ภิกษุอาพาธรูปนั้น ๆ และขอที่พักให้แก่ผู้อาพาธ
 ด้วยโรคเช่นนี้ เช่นนั้น ณ ที่นั้น เป็นต้น ไม่เป็นอันได้บำเพ็ญสมณธรรมด้วยความสงบเหมือนเช่นครั้ง
 ก่อน ๆ แม้หมอชีวกาเองก็ต้องรับภาระด้วยการตรวจและถวายบำบัดโรคต่าง ๆ แก่ภิกษุบวชใหม่
 ทั้งหลายนั้นเพิ่มขึ้น จึงปฏิบัติราชการในราชสำนักไม่เต็มที่ เป็นเหตุให้บกพร่องในราชการ เพราะต้อง
 ใช้เวลาแต่ละวันในการหมั่นดูแลรักษาโรคแก่ภิกษุทั้งหลายมากกว่าแต่ก่อน

ในบรรดาภิกษุที่บวชโดยมุ่งได้รับการบำบัดโรคที่เกิดแก่ตน ๆ เป็นสำคัญนี้ ครั้นเมื่อหายโรค
 แล้วต่างสีกไปเป็นคฤหัสถ์ ด้วยคิดกันว่า ประโยชน์ของพวกเราสำเร็จแล้ว จักบวชต่อไปทำไมอีก? ดังนี้
 และมีอยู่คนหนึ่งซึ่งหมอชีวการู้จักและจำได้แม่นยำ เพราะก่อนบวชเคยได้มาหาและอ่อนวอนหมอ
 ชีวกาให้ช่วยรักษาโรคติดต่อนำรังเกียจโรคหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นแก่ตน แต่เมื่อถูกหมอชีวกาปฏิเสธการรักษา
 จึงบวช ระหว่างที่บวชได้รับการบำบัดโรคจากหมอชีวกาจนหายโรค และสีกเมื่อหายโรคแล้ว ฉะนั้น
 วันหนึ่งคนผู้นั้นได้พบหมอชีวกา และหมอชีวกา จำเขาผู้นั้นได้ดี จึงถามเขาว่า

“เธอเคยบวชเป็นภิกษุมิใช่หรือ?”

“ใช่ครับ คุณหมอ ชายผู้นั้นตอบ”

“แล้วเหตุไรเธอจึงสีกเล่า?” หมอชีวกาซักเพราะต้องการทราบชายผู้นั้นจึงเล่าเรื่องให้หมอชี
 วกาได้ทราบความจริงทุกประการในเรื่องที่ปรึกษากันเพื่อให้ได้รับความสุขสะดวกที่จะได้รับการบำบัด
 โรคจึงบวช โดยบวชเพราะเรื่องเช่นนี้เป็นสาเหตุสำคัญ ครั้นหายจากโรคแล้วจึงสีกมาเป็นคฤหัสถ์เพื่อ
 บริโภคตามเดิม

หมอชีวกาเมื่อได้ทราบเรื่องโดยตลอดเช่นนั้น บังเกิดความสลดใจและพิจารณาว่า

“พระพุทธศาสนาจักเศร้าหมอง เพราะเหตุที่มีผู้ป่วยด้วยโรคติดต่อนำรังเกียจนั้นเข้ามาบวช
 เพื่อหวังเพียงได้พึ่งเยี่ยงที่คนพวกนี้กระทำแล้ว โดยมีได้บวชด้วยความศรัทธา และมีความตั้งใจที่จะทำ
 ให้ถึงที่สุดแห่งทุกขโดยชอบด้วยพระพฤติและปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย แล้วมุ่งบำเพ็ญสมณธรรม
 เป็นสำคัญ

“หากมีคนเช่นนั้นเกิดขึ้นมากในภิกษุบริษัทก็เสมือนเกิดมีกาฝากเกาะอยู่ในต้นไม้พระพุทธศาสนา
 เป็นเหตุทำลายพระพุทธศาสนาได้เพราะพระพุทธศาสนาจักเศร้าหมอง ไม่เจริญเป็นประโยชน์แก่โลก
 อย่างแท้จริง จึงควรที่จะกำจัดกาฝากพระพุทธศาสนาออกเสียตั้งแต่ต้นเพื่อต้นไม้คือพระพุทธศาสนา
 ปราศจากกาฝากเหล่านี้ แล้วจักดำรงมั่นเป็นประโยชน์แก่โลกสืบต่อไปด้วยดี”

ฉะนั้น หมอชีวกา จึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้วให้ทรงทราบ
 และถวายนามคิดเห็นของตนที่ภิกษุทั้งหลายบวชคนง่ายนัก ให้บวชได้แม้คนที่ป่วยด้วยโรคติดต่อนำ

รังเกียจเหล่านี้ เมื่อบวชแล้วย่อมไม่อาจประพฤติและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย แล้วมุ่งบำเพ็ญสมณธรรมให้ถึงที่สุดแห่งทุกขได้ด้วยเป็นการบวชเพื่อเข้ามาเกาะพึ่งพระพุทธรูปศาสนาด้วยหวังเพียงประโยชน์ให้ได้รับการบำบัดโรคเป็นสำคัญด้วย และแทรกแซงทำให้ภิกษุที่ตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรมต้องรับเป็นการช่วยเหลือดูแลพยาบาลตามหน้าที่ ซึ่งภิกษุจักต้องทำอันเสียเวลาและไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด ซ้ำกลับเพิ่มจำนวนภิกษุที่เป็นโทษและเป็นภัยแก่พระพุทธรูปศาสนาให้มากขึ้นอีกด้วย จึงควรที่จะห้ามมิให้ผู้ป่วยเช่นนั้นได้บวชเป็นกาฝากในพระพุทธรูปศาสนา โดยได้กราบทูลขอประทานพรต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าในที่สุดว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานพรต่อพระองค์ในเรื่องนี้เพื่อโปรดมีพระพุทธรูปกาฝากภิกษุทั้งหลาย มิให้บวชกุลบุตรผู้เป็นโรคติดต่อนำรังเกียจ ๕ ชนิดเหล่านี้ คือโรคเรื้อน ๑ โรคฝี ๑ โรคกลาก ๑ โรคมอญคร้อ*๑ และโรคลมบ้าหมู ๑ เป็นภิกษุ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาแล้ว เห็นเป็นการสมควร จึงทรงประทานพรตามที่หมอชีวกกราบทูลขอนี้ โดยได้ทรงปรารภเรื่องนี้เป็นต้นเหตุแล้วทรงเพิ่มเติมเป็นพระพุทธรูปบัญญัติในอุปัสมบทกรรมต่อมาว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้เป็นโรค ๕ ชนิดนั้นขอบวช ภิกษุไม่พึงให้บวช หากรูปใดให้กุลบุตรผู้เป็นโรค ๕ ชนิดนั้นบวช ต้องอาบัติทุกกฏ” ดังนี้

ฉะนั้น การให้อุปัสมบทแก่กุลบุตรต่อมา พระกรรมวาจาจารย์* จึงสวดถามอุปสัมปทา (คือผู้เพ่ง หรือผู้เจาะจง อุปัสมบท) ถึงอันตรายิกธรรมคือเหตุเครื่องขัดขวางการอุปัสมบท ที่มีหรือไม่มีในอุปสัมปทานั้น โดยสวดถามเป็นการสอนซ้อมนอกประชุมสงฆ์ครั้งหนึ่งก่อน และสวดถามอีกครั้งในประชุมสงฆ์ ซึ่งได้ถามถึงบรรดาโรคต่าง ๆ ๕ ชนิด เพื่อรู้ว่า มีหรือไม่มีก่อนแต่จะถามถึงเรื่องอื่นจนเป็นที่ทราบและแน่ใจแล้วว่า อุปัสมปทาเบกข์นั้น ๆ ไม่มีและไม่เป็นโรคติดต่อนำรังเกียจ ๕ ชนิดระบุนั้น ห้ามไว้ สงฆ์จึงรับให้เป็นภิกษุได้ และได้ถือปฏิบัติเช่นนี้สืบต่อมาในอุปัสมบทกรรมวิธีทราบเท่าบัดนี้ โดยเรื่องนี้เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่หมอชีวกโกมารภักข์เป็นผู้กราบทูลขอต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า หรือเป็นต้นเหตุที่ได้เกิดมีพระพุทธรูปบัญญัติให้ภิกษุสงฆ์ถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด เรื่องการอุปัสมบทแก่กุลบุตรด้วยเว้นให้อุปัสมบทแก่ผู้ป่วยหรือผู้เป็นโรคติดต่อนำรังเกียจต่าง ๆ เช่นนั้น ๆ ให้อุปัสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธรูปศาสนา ด้วยประการฉะนี้

ฉะนั้นครั้นได้เห็นและได้ฟังในระหว่างที่พระสงฆ์ในปัจจุบันประชุมด้วยสังฆกรรมการอุปัสมบทในสีมาทั้งหลาย อันพระกรรมวาจาจารย์ผู้ยืนและนั่งได้สวดถามถึงอันตรายิกธรรมต่ออุปสัมปทาซึ่งปลงผมโกนคิ้วแล้ว และครองผ้าไตรจีวรเรียบร้อยคล้องบาตร ยืนและนั่งเช่นกันด้วยกิริยาสำรวม โดยท่านได้สวดถามในเรื่องโรคต่าง ๆ ๕ ประการนั้นก่อนแต่จะถามถึงเรื่องอย่างอื่น ๆ ว่ามีหรือไม่มีแก่อุปสัมปทา เริ่มแต่กฐฐ คือโรคเรื้อน จนถึงอุปมาโร คือ ลมบ้าหมู และอุปสัมปทาได้ตอบท่านอย่างชัดเจนเป็นลำดับดูว่า นตถิณเต แปลว่า ไม่มี ขอรับ ดังนี้ครบ ๕ ครั้ง ย่อมอดไม่ได้ที่

ต้องรำลึกถึง ท่านหมอชีวกโกมารภัจจ์ทุกครั้งไป เพราะท่านเป็นผู้ที่มีเจตนาดี หวังให้พระพุทธศาสนา เจริญมั่นคงสืบไปเป็นที่ตั้ง จึงได้กราบทูลขอพรต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า จนได้มีพระพุทธบัญญัติโดย ทรงห้ามภิกษุทั้งหลายรับกุลบุตรผู้ป่วยด้วยโรคติดต่อดังว่ารังเกียจ ๕ ประการเหล่านั้นมิให้ได้บวชเป็น ภิกษุ เป็นเหตุให้ภิกษุสงฆ์ได้เลือกคัดแต่ผู้มีร่างกายแข็งแรงบริสุทธิ์ และมีสุขภาพดี ไม่เป็นโรคติดต่อดัง น่ารังเกียจต่าง ๆ อันเรียกกันในปัจจุบันว่า ผู้ไม่เป็นโรคที่สังคมรังเกียจ ได้บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา สืบต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้

๓.๒.๓ การกราบทูลถามปัญหาเรื่องการฉนเนื้อ

นอกจากหมอชีวกโกมารภัจจ์ จะถวายการรักษาพยาบาลพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์แล้ว ท่าน ยังเอาใจใส่ในเรื่องหาแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการฉนเนื้อสัตว์ หรือแนวทางป้องกันการที่จะมีคนนอกศาสนา มากล่าวร้ายพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ท่านจึงเข้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องที่ว่าส่วยเนื้อสัตว์ มีเนื้อหาพอสรุปได้ ดังนี้

ขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่สวนมะม่วงของหมอชีวกโกมารภัจจ์เขตกรุงราชคฤห์ หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้เข้าเฝ้ากราบทูลพระพุทธองค์ว่า ท่านได้ฟังคนเขาพูดกันว่า พวกเขาฆ่าสัตว์ เจาจะงเอาเนื้อปรุงเป็นอาหารถวายแด่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์พระองค์ก็ทรงทราบเรื่องนั้น แต่ก็ยัง เสวยอาหารที่ปรุงด้วยเนื้อสัตว์ ที่พวกเขาทำถวายเจาจะงพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ที่เขาพูดกันนั้น ตรงกับความจริงหรือไม่

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ไม่ตรงกับความจริง เป็นการกล่าวดูพระองค์แล้วทรงแสดง หลักการพิจารณาเนื้อสัตว์ที่ควรฉนและไม่ควรฉน ดังนี้

เนื้อสัตว์ที่ไม่ควรฉน ๓ อย่างคือ

๑. เนื้อสัตว์ที่ตนเห็น (เขากำลังฆ่าเพื่อตน)
๒. เนื้อสัตว์ที่ตนได้ยิน
๓. เนื้อสัตว์ที่ตนสงสัย

ส่วนเนื้อสัตว์ที่ควรฉน ๓ อย่าง คือ

๑. เนื้อสัตว์ที่ตนไม่ได้เห็น (เขากำลังฆ่าเพื่อตน)
๒. เนื้อสัตว์ที่ตนไม่ได้ยิน
๓. เนื้อสัตว์ที่ตนไม่สงสัย

ทรงยกตัวอย่างภิกษุในพุทธศาสนา แม่เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ไม่คิดเบียดเบียน สัตว์ใดทั้งสิ้น มีผู้มานิมนต์ไปฉนอาหารบิณฑบาตอันประณีต เธอไม่มีความคิดที่จะให้เขาถวายอาหาร บิณฑบาตอันประณีต ทั้งไม่คิดที่จะให้เขาถวายตลอดไป และเธอไม่กำหนดอาหารว่าประณีตหรือ

ทราบ ไม่กำหนด ไม่ยินดี ไม่รับฉัน เห็นโทษ มีปัญญาหาทางพ้นทุกข์อยู่ ภิกษุนั้นไม่คิดจะเบียดเบียนผู้อื่น การฉันจึงไม่มีโทษ

ทรงแสดงเหตุ ๕ ประการ ที่ทำให้ประสพสิ่งที่ไม่เป็นบุญสำหรับผู้ฆ่าสัตว์เจาะจงถวายพระพุทธรเจ้าและภิกษุสงฆ์ คือ

๑. การสั่งให้เขานำสัตว์มา
๒. การที่สัตว์นั้นได้รับทุกขโหม่นสขณะถูกผูกคอตามา
๓. การสั่งให้เขาฆ่าสัตว์
๔. การที่สัตว์นั้นได้รับทุกขโหม่นสขณะถูกฆ่า
๕. การที่เขาทำให้พระพุทธรเจ้าหรือภิกษุสงฆ์ฉันเนื้อสัตว์ที่ไม่สมควรหอมอชิวโกมารภักได้ฟัง

พระพุทธรเจ้าอธิบายเป็นลำดับโดยตลอดเช่นนี้ มีความเข้าใจอย่างชัดเจน ก็หาย

๖. การสั่งให้เขานำสัตว์มา
๗. การที่สัตว์นั้นได้รับทุกขโหม่นสขณะถูกผูกคอตามา
๘. การสั่งให้เขาฆ่าสัตว์
๙. การที่สัตว์นั้นได้รับทุกขโหม่นสขณะถูกฆ่า
๑๐. การสั่งให้เขานำสัตว์มา
๑๑. การที่สัตว์นั้นได้รับทุกขโหม่นสขณะถูกผูกคอตามา
๑๒. การสั่งให้เขาฆ่าสัตว์
๑๓. การที่สัตว์นั้นได้รับทุกขโหม่นสขณะถูกฆ่า
๑๔. การที่เขาทำให้พระพุทธรเจ้าหรือภิกษุสงฆ์ฉันเนื้อสัตว์ที่ไม่สมควรหอมอชิวโกมารภักได้ฟัง

พระพุทธรเจ้าอธิบายเป็นลำดับโดยตลอดเช่นนี้ มีความเข้าใจอย่างชัดเจน ก็หายสงสัยในเรื่องที่ตนมากราบทูลถาม ได้กล่าวสรรเสริญพระธรรมเทศนา^๑

จากการศึกษา ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เหตุที่หอมอชิวโกมารภักนำปัญหาเกี่ยวกับการฉันเนื้อสัตว์มาทูลถามพระพุทธรเจ้า เป็นเพราะเกรงว่าพระพุทธรเจ้าจะถูกกล่าวหาจึงทูลถามเพื่อหาแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการฉันเนื้อสัตว์แก่ภิกษุสงฆ์

การตอบปัญหาเรื่องการฉันเนื้อสัตว์ พระพุทธรเจ้าทรงยกภิกษุขึ้นแสดงเป็นตัวอย่าง โดยมีได้หมายถึงภิกษุรูปใด อรรถกถาอธิบายว่า ภิกษุนั้นหมายถึงพระพุทธรองค์นั่นเอง^๒

^๑ม.ม.๑๓/๕๑-๕๕/๓๓-๓๗., ม.ม.๑๓/๕๑-๕๕/๔๘-๕๓.

^๒ม.ม.๑.๒/๕๓/๓๘., ม.ม.๑.๒/๑/๑๐๙.

หลักฐานตอนนี้ชัดเจน ให้คำตอบแก่ผู้ถือมั่งสรีรติว่า พระพุทธเจ้าทรงเสวยเนื้อสัตว์หรือไม่ คำตอบ คือเสวย แต่เสวยโดยมีเงื่อนไข ๓ ประการ ดังกล่าว เมื่อไม่เข้าเงื่อนไขที่กำหนดไว้ แม้พระภิกษุก็สามารถฉันได้ เหตุผลอาจเป็นเพราะ

๑. ศาสนาพุทธ ไม่ถือว่า คนจะบริสุทธิ์ด้วยอาหารที่บริโภค หากบริโภคด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น พิจารณาให้เห็นว่า สิ่งที่บริโภคเป็นเพียงวัตถุธาตุ มิใช่สัตว์บุคคลเป็นของว่างเปล่า และตัวผู้บริโภค ก็มิใช่สัตว์บุคคล เป็นของว่างเปล่า บริโภคเพื่อใช้ชีวิตดำเนินไป เพื่อประพาศิพรหมจรรย์

๒. ชีวิตนักบวช เป็นปรทัตตูปชีวี อาศัยผู้อื่นดำรงชีวิต จึงเลือกสิ่งบริโภคได้ลำบากต้องบริโภคอาหารปกติที่คนทั่วไปเขาบริโภคกัน พระเทวทัตได้เสนอให้พระภิกษุฉันมังสรีรติ แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงยอมรับ^๓

๓. ศาสนาพุทธถือว่า บาปย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีเจตนากระทำ เหมือนฝ่ามือ ไม่มีแผล ยาพิษย่อมซึมซับเข้าไปไม่ได้^๔

๔. หากถือการบริโภคเนื้อสัตว์ โดยผู้บริโภคไม่มีความรู้เห็นว่า เขาฆ่าเจาะจงตนเป็นการส่งเสริมการฆ่าแล้วอาหารทุกชนิดก็บริโภคไม่ได้ เพราะการได้มาซึ่งอาหารทุกอย่างแม้แต่ข้าวก็เกี่ยวข้องกับกาเบียดเบียนสัตว์ โดยอ้อม ความเห็นว่า ผู้บริโภคส่งเสริมการฆ่าจึงผิดหลักตรรกะ หมอชิวโกมารักจในฐานะแพทย์ ยอมรับเหตุผลของพระพุทธองค์ได้นอกจากหมอชิวโกมารักจจะพูด

เรื่องการฉันเนื้อสัตว์ ท่านยังเข้าทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเหตุที่ถือว่าเป็นอุบาสก เหตุที่ทำให้อุบาสกมีศีล เหตุที่ทำให้อุบาสกเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง และเหตุที่ทำให้อุบาสกเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น

พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบว่า เหตุที่ถือว่าเป็นอุบาสก ก็เพราะเป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ เหตุที่ทำให้อุบาสกมีศีล ก็เพราะประพฤติดตามศีล ๕ คือ

๑. งดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. งดเว้นจากการลักทรัพย์
๓. งดเว้นจากการประพฤติดผิดในกาม
๔. งดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

เหตุที่ทำให้อุบาสกเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองก็เพราะความที่ตนเป็นผู้มีธรรม ๘ ประการ คือ

๑. มีศรัทธา
๒. มีศีล

^๓วิมทา๑/๔๐๙/๓๐๙., วิมทา.๑/๔๐๙/๔๔๑-๔๔๒., วิ.จ.๗/๓๔๓/๑๓๗., วิ.จ.๗/๓๔๓/๑๙๙.

^๔บ.ธ.๒๕/๑๒๔/๓๙.

ภายหลังพระเจ้าพิมพิสารได้มอบถวายสวนเวฬุวัน (ป่าไผ่) เป็นที่ประทับของพระพุทธองค์กับพระภิกษุสงฆ์ เพื่อที่พระองค์และข้าราชการบริพารจะได้เข้าเฝ้าได้สะดวก^๕ เหตุการณ์ดังกล่าวทั้งหมดเกิดขึ้นในพรรษาแรกหลังตรัสรู้^๖

ในบรรดาข้าราชการบริพารที่ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่อุทยานลัฏฐิวันนั้น ตามเหตุการณ์แล้ว หมอชีวกโกมารภัจจ์น่าจะรวมอยู่ในจำนวนนั้นด้วย เพราะท่านคงจะได้รับราชการเป็นแพทย์ประจำพระองค์พระเจ้าพิมพิสารแล้ว ถ้าหมอชีวกโกมารภัจจ์รวมอยู่ในกลุ่มข้าราชการบริพารนั้น ก็น่าจะได้ประกาศตนเป็นอุบาสกแล้ว แต่คัมภีร์แสดงเหตุการณ์ตอนพระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าระบุนามเฉพาะพระเจ้าพิมพิสารเท่านั้น นอกนั้นใช้คำรวมทั่วไปว่าข้าราชการ^๗

๓.๓.๒ การน้อมนำกษัตริย์มาอุปถัมภ์พุทธศาสนาและบุคคลต่าง ๆ เป็นพุทธสาวก

มีการกล่าวถึงหมอชีวกโกมารภัจจ์ โดยเฉพาะพุทธประวัติ ได้กล่าวถึงหมอชีวกโกมารภัจจ์ไว้ชัดเจน ในเหตุการณ์ของพรรษาที่ ๔ ว่า ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่กุเชาคิณฑภูฏ หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้เข้าเฝ้าประกอบยาระบายถวาย เป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงหายประชวร และได้รับโปรดเกล้าจากพระเจ้าพิมพิสารให้เป็นแพทย์หลวงถวายการรักษาพระพุทธองค์ ในพรรษาที่ ๔ นี้ นอกจากกล่าวถึงเรื่องสำคัญคือ การโปรดให้

หมอชีวกโกมารภัจจ์ เป็นแพทย์หลวงถวายการรักษาพระพุทธเจ้าแล้ว มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เกี่ยวกับหมอชีวกโกมารภัจจ์ คือ

๑. เขาได้ทูลขอให้พระพุทธเจ้าอนุญาตให้ภิกษุรับคหบดีจิวร (จิวรที่มีผู้นำมาถวาย) และตัวเขาก็ถวายผ้าสีไวยกะเนื้อดีประเมินค่าไม่ได้คู่หนึ่งแด่พระพุทธเจ้า ซึ่งตามประวัติผ้านี้เขาได้รับพระราชทานมาจากพระเจ้าจันฆปัชโชต^๘

๒. พระบรมศาสดาทรงรับผ้าคู่้นแล้วทรงแสดงธรรม พร้อมทั้งทรงอนุญาตคหบดีจิวร^๙ หลังจากฟังธรรมแล้ว หมอชีวกโกมารภัจจ์บรรลุโสดาปัตติผลแล้วทูลขอถวายสวนมะม่วงของเขาเพื่อสร้างเป็นวัดทางพระพุทธศาสนา ชื่อว่า ชิวกัมพวนาราม

๓. ณ ชิวกัมพวนารามนี้เอง หมอชีวกโกมารภัจจ์ ได้ทูลถามข้อวิจารณ์ของประชาชนที่ว่าพระพุทธเจ้า ทรงฉันทนเนื้อสัตว์ทั้งที่ทราบว่าเขาฆ่าเขาจะจงถวาย ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ไม่เป็นจริง ที่จริงคือ ทรงห้ามฉันทนเฉพาะเนื้อสัตว์ที่ได้เห็นเขาฆ่า ได้ยินว่าเขาจะจงถวาย และเนื้อที่สงสัย

^๕ บุ.ชา.อ.๑/๑๒๒., บุ.ชา.อ.๓/๑/๑๓๕.

^๖ บุ.ชา.อ.๑/๑๑๙-๑๒๔., บุ.ชา.อ.๓/๑/๑๒๒-๑๓๗.

^๗ บุ.ชา.อ.๑/๑๒๑.

^๘ วิ.ม.๕/๓๓๗/๑๓๘-๑๓๙., วิ.ม.๕/๓๓๗/๑๔๗-๑๔๘.

^๙ วิ.ม.๕/๓๓๗/๑๓๙., วิ.ม.๕/๓๓๗/๑๔๘.

ว่าเขาฆ่าเพื่อถวาย^{๑๓} เป็นที่น่าสังเกตว่า ตอนนี พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงยกย่องหมอชีวกโกมารภัจเป็น
เอตทัคคะ ในฐานะเป็นผู้เลืคว่าอุบาสกทั้งหลายที่มีความเลื่อมใสเฉพาะตัว (Individual respect) การ
ยกย่องทรงกระทำตอนประทับจำพรรษาที่พระเชตะวัน^{๑๔} ซึ่งน่าจะหลังจากพรรษาที่ ๒๑ ไปแล้ว

จากการศึกษาผู้วิจัยได้พบว่า หมอชีวกโกมารภัจ ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกหลังจากที่ท่าน
ได้ถวายสวนมะม่วง และสร้างที่พักในสวนมะม่วงถวายเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์
แล้ว ซึ่งเป็นเหตุการณ์ในพรรษาที่ ๔ หลังจากพระเจ้าพิมพิสารทรงนำข้าราชการบริหารเข้าเฝ้าและ
ประกาศตนเป็นอุบาสก เกือบ ๔ ปี เป็นไปได้ว่า หมอชีวกโกมารภัจ ไม่ได้เข้าร่วมเฝ้าพระพุทธเจ้า
ด้วย เพราะหลักฐานที่ชัดเจนและน่าเชื่อถือว่าหลังจากถวายสวนมะม่วงของตนแล้ว หมอชีวกโกมาร
ภัจเข้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องที่ว่าประชาชนฆ่าสัตว์ทำอาหารถวายพระพุทธเจ้ากับภิกษุสงฆ์ ซึ่ง
ข้อความตอนนี้เริ่มต้นด้วยคำว่า “ข้าพเจ้าสดับมาอย่างนี้ เขตกรุงราชคฤห์”^{๑๕} และตอนท้ายพระสูตร
หมอชีวกโกมารภัจได้ประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ^{๑๖}

เมื่อถือตามหลักฐานที่ปรากฏนี้ ก็แสดงว่า หมอชีวกโกมารภัจ ได้รับนับถือพระรัตนตรัย
ภายหลังเหตุการณ์ที่พระเจ้าพิมพิสารกับข้าราชการบริหารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่อุทยานลัฏฐิวัน และเมื่อ
หมอชีวกโกมารภัจ ได้ถวายสวนมะม่วง เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ ท่านก็ได้เข้ามา
เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ด้วยการรักษาพยาบาล^{๑๗} การเข้ากราบทูลขอถวายผ้าจากแคว้นกาสิ^{๑๘}

การทูลขอให้ภิกษุสงฆ์รับผ้าที่ชาวบ้านถวาย^{๑๙} การเข้ากราบทูลถามหลักธรรมของอุบาสก^{๒๐}
การเข้ากราบทูลขอไม่ให้ภิกษุสงฆ์บวชให้คนที่ เป็นโรคติดต่อ^{๒๑}

ประชาชนชาวชนบทผู้ป่วยเป็นโรค ๕ อย่าง แม้ทราบความจริงดังที่หมอชีวกโกมารภัจชี้แจง
แล้ว ก็ยังไม่ละความพยายาม พากันอ่อนวอน ขอร้องให้หมอชีวกโกมารภัจช่วยรักษา ถึงกับให้สัญญา
อย่างแข็งขันว่า ถ้าหมอชีวกโกมารภัจรักษาโรคให้จนหาย จะยอมยกทรัพย์สมบัติทั้งปวงที่มีให้แก่หมอ
ชีวกโกมารภัจ และยอมเป็นทาสของหมอชีวกโกมารภัจแม้เช่นนั้นหมอชีวกโกมารภัจก็ปฏิเสธที่จะ
รักษาโรคแก่พวกเขาเพราะไม่มีเวลาพอ ประชาชนผู้ป่วยเป็นโรค ๕ อย่าง จึงต่างพากันกลับไปด้วย

^{๑๓} ม.ม.๑๓/๕๑-๕๕/๓๓-๓๗., วิ.ม.๑๓/๕๑-๕๕/๔๘-๕๓.

^{๑๔} อัง.เอภ.อ.๑/๒๕๖/๓๕๐., อัง.เอภ.อ.๑/๒/๗๗.

^{๑๕} ม.ม.๑๓/๕๑/๓๓., ม.ม.๑๓/๕๑/๔๘.

^{๑๖} ม.ม.๑๓/๕๕/๓๗., ม.ม.๑๓/๕๕/๕๓.

^{๑๗} วิ.ม.๕/๓๓๖/๑๓๖-๑๓๘., วิ.ม.๕/๓๓๖/๑๙๔-๑๙๗.

^{๑๘} วิ.ม.๕/๓๓๕/๑๓/๑๓๖., วิ.ม.๕/๓๓๗/๑๓๘-๑๔๐., วิ.ม.๕/๓๓๕/๑๙๔., วิ.ม.๕/๓๓๗/๑๙๗-๑๙๙.

^{๑๙} วิ.ม.๕/๓๓๗/๑๓๘., วิ.ม.๕/๓๓๗/๑๙๗.

^{๒๐} อัง.อภุฎก.๒๓/๒๖/๑๘๒., อัง.อภุฎก.๒๓/๒๖/๒๗๐-๒๗๑.

^{๒๑} วิ.ม.๔/๘๙/๑๐๖., วิ.ม.๔/๘๙/๑๔๔.

ความผิดหวัง แล้วได้คิดปรึกษากันไปบวชเป็นพระภิกษุ บวชแล้วได้กินดีด้วย ได้อยู่ดีด้วย ภิกษุทั้งหลายจักช่วยดูแลพยาบาลด้วย แม่หมอชิวโกมารภักก็จักต้องตรวจบำบัดโรคให้เป็นประจำอีกด้วย โดยไม่ต้องเสียค่ารักษาใด ๆ เลย แล้วพากันเข้าไปหาภิกษุสงฆ์ ขอบรรพชาอุปสมบท พระภิกษุทั้งหลายไม่ทราบสาเหตุที่พวกเขามุ่งเข้ามาบวช เพื่อต้องการได้รับการรักษาโรคเป็นสำคัญ ก็จึงให้ผู้ป่วยทั้งหลายนั้นได้บรรพชาและอุปสมบทเป็นภิกษุทั่วกัน

ครั้งนั้น จึงมีภิกษุอาพาธ อยู่ในอาศรมทั้งหลาย ในพระนครราชคฤห์จำนวนมากมายึดปกติกว่าแต่ก่อน เมื่อภิกษุอาพาธมีมาก ก็จำเป็นต้องมีภิกษุคอยช่วยพยาบาลดูแลภิกษุที่อาพาธมากรูป จึงร่วนวาย ไม่สงบและอ้ออึ้งไปด้วยเสียงขอสิ่งต่าง ๆ เช่นขออาหารเช่นนั้นเพื่อภิกษุอาพาธรูปนี้ ขออาหารเช่นนี้เพื่อภิกษุอาพาธรูปนั้นขออาหารเพื่อภิกษุผู้พยาบาลภิกษุอาพาธรูปนี้ รูปนั้น ขอยาทายากิน ยาหยอด และ ยาพอกแก่ภิกษุอาพาธรูปนั้น ๆ และขอที่พักให้แก่ผู้อาพาธ ณ ที่นั้น ที่นี้ เป็นต้น ไม่เป็นอันได้บำเพ็ญสมณธรรมด้วยความสงบเหมือนเช่นครั้งก่อน แม่หมอชิวโกมารภักเองก็ต้องรับภาระในการตรวจและถวายเป็นการรักษาพยาบาลแต่พวกภิกษุบวชใหม่ เพิ่มขึ้นจึงปฏิบัติราชการในราชสำนักไม่เต็มที เป็นเหตุให้บกพร่องในราชการ เพราะต้องใช้เวลาแต่ละวันในการหมั่นดูแลรักษาโรคแก่ภิกษุทั้งหลายมากกว่าแต่ก่อน

ภิกษุที่บวชโดยมุ่งได้รับการบำบัดโรคนั้น บางรูปเมื่อหายแล้ว ก็สึกไปเป็นคฤหัสถ์ มีคนหนึ่งได้มาพบกับหมอชิวโกมารภัก และหมอชิวโกมารภักจำเขาผู้นั้นได้จึงถามจนทราบความจริงแล้ว หมอชิวโกมารภัก บังเกิดความสลดใจและพิจารณาว่าพระพุทธศาสนาจักเศร้าหมอง เพราะเหตุที่มีผู้ป่วยด้วยโรคติดต่อที่น่ารังเกียจเข้ามาเพื่อหวังเพียงได้พึ่งเยี่ยงที่คนพวกนี้กระทำแล้ว โดยมีได้บวชด้วยศรัทธา และมีความตั้งใจที่จะทำให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบด้วยประเพณีและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย แล้วมุ่งบำเพ็ญสมณธรรมเป็นสำคัญ หากมีคนเช่นนี้เกิดขึ้นมากในภิกษุบริษัท ก็เสมือนเกิดมีกาฝากเกาะอยู่ที่ต้นไม้นี้คือ พระพุทธศาสนา เป็นเหตุทำลายพระพุทธศาสนาได้ เพราะพระพุทธศาสนาจักเศร้าหมอง ไม่เจริญเป็นประโยชน์แก่โลกอย่างแท้จริง จึงควรที่จะกำจัดกาฝากพระพุทธศาสนาออกเสียตั้งต้น เพื่อต้นไม้นี้คือพระพุทธศาสนาปราศจากกาฝากเหล่านี้ แล้วจัดตำรงมันเป็นประโยชน์แก่โลกสืบต่อไป

จากนั้น หมอชิวโกมารภักจึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้วให้ทรงทราบ และถวายเป็นความคิดเป็นของตนที่ภิกษุทั้งหลายบวชคนง่ายนัก ให้บวชได้แม้คนที่ป่วยด้วยโรคติดต่อที่น่ารังเกียจเหล่านี้ เมื่อบวชแล้วย่อมไม่อาจประพฤติกฎปฏิบัติตามพระธรรมวินัย แล้วมุ่งสมณธรรมให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้ด้วย เป็นการบวชเพื่อเข้ามาเกาะพึ่งพระพุทธศาสนาด้วยหวังเพียงประโยชน์ให้ได้รับการบำบัดโรค และแทรกแซงทำให้ภิกษุที่ตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรมต้องรับเป็นภาระช่วยดูแลพยาบาล เป็นภัยแก่เสียเวลาและไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด ข้ากกลับเพิ่มจำนวนภิกษุที่เป็น

โทษและเป็นภัยแก่พระพุทธศาสนาให้มากขึ้น จึงควรที่จะห้ามมิให้ผู้ป่วยเช่นนั้นได้บวชเป็นการฝากในพระพุทธศาสนา ได้กราบทูลขอพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อโปรดบัญญัติห้ามภิกษุทั้งหลาย มิให้บวชกุลบุตรเป็นโรค ๕ อย่าง คือ โรคเรื้อน ๑ โรคฝี ๑ โรคกลาก ๑ โรคมองคร้อ ๑ และโรคลมบ้าหมู ๑ เป็นภิกษุ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาแล้วเป็นเป็นการสมควรตามที่หมอชีวกโกมารภัจกราทูลขอ ทรงปรารภเรื่องนี้เป็นต้นเหตุแล้วทรงเพิ่มเติมเป็นพระพุทธบัญญัติในอุปัชฌายกรรมต่อมาว่า ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้เป็นโรค ๕ อย่างมาขอบวช ไม่พึงให้บวช หากรูปใดให้กุลบุตรผู้เป็นโรค ๕ อย่างนั้นบวช ต้องอาบัติทุกกฏ^{๒๒}

สำหรับการห้ามบวชคนเป็นโรค ๕ ชนิด มีเป้าหมายสำคัญ คือ

๑. กันคนเป็นโรคที่ไม่มีศรัทธา เข้ามาบวชรักษาโรค เป็นภาระแก่เพื่อนภิกษุด้วยกัน และอุบาสกอุบาสิกาที่ต้องเอาใจใส่พยาบาล จนไม่มีเวลาปฏิบัติธรรม

๒. โรคบางชนิด เช่น โรคกลาก เป็นโรคติดต่อไปยังผู้อื่น โรคฝีธรรมดา (Pustulosis) หรือฝีดาษ (Samllpox) มีอาการพุพอง มีหนองไหล โรคเหล่านี้เป็นโรคที่ทรมาณมาก และมักเป็นเรื้อรัง เป็นภาระแก่ผู้อื่นและสังคมโดยรวม

๓. เนื่องจากการทูลของหมอชีวกโกมารภัจให้ทรงห้ามผู้เป็นโรค ๕ ชนิด บวช นอกจากเหตุผลตามข้อ ๑ และ ๒ อาจเป็นเพราะความต้องการไม่ให้สังคมสงฆ์อ่อนแอเต็มไปด้วยคนไข้โรคไม่อาจทำหน้าที่และเผยแพร่ศาสนาให้มีประสิทธิผลได้^{๒๓}

จะเห็นได้ว่า ความเกี่ยวข้องระหว่างหมอชีวกโกมารภัจกับพระพุทธเจ้านั้น ก็เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา เพื่อภิกษุสงฆ์ และก็เป็นประโยชน์ แก่พระพุทธศาสนามาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ เช่น อุบาสกอุบาสิกา ท่านอื่น ๆ ได้กระทำไว้

๓.๓.๓ การถวายการรักษาพยาบาล

หลังจากที่หมอชีวกโกมารภัจได้รับสนองพระมหากรุณาธิคุณ ตามที่พระเจ้าพิมพิสาร ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้เป็นแพทย์หลวง และเป็นแพทย์ถวายการรักษาพยาบาลพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์แล้ว เขาได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างดียิ่งด้วยความตั้งใจอย่างเต็มความสามารถ จึงเป็นแพทย์ที่มีชื่อเสียงได้รับการสรรเสริญว่ามีความรู้และสามารถในการรักษาโรคยิ่งกว่าแพทย์อื่น

^{๒๒}วิ.ม.๔/๘๘-๘๙/๑๐๕-๑๐๖., วิ.ม.๔/๘๘-๘๙/๑๔๒-๑๔๔.

^{๒๓}พญ.เกศินี ลิมบุญสายสืบ, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕, หน้า ๒๐๙.

แม้จะเป็นแพทย์ที่มีอายุน้อยก็ตามสมัยนั้นจึงไม่มีแพทย์ใดที่มีชื่อเสียง และได้รับความไว้วางใจเท่ากับ หมอชีวกโกมารภัจ

การถวายการรักษาพยาบาลแต่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์นั้น หมอชีวกโกมารภัจเอาใจใส่ ตั้งใจปฏิบัติเป็นพิเศษ แม้จะไม่มีสิ่งตอบแทน เช่นการรักษาพยาบาลมีผู้มีทรัพย์ก็ตามเขาสักการะ เคารพ นับถือ บูชาพระพุทธเจ้ายิ่งนัก ระหว่างที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระนครราชคฤห์ จนถึงการผลัดเปลี่ยนพระราชชาผู้ครองแผ่นดิน คือ พระเจ้าพิมพิสารทรงสละราชสมบัติให้พระเจ้าอชาตศัตรู พระราชโอรส หมอชีวกโกมารภัจก็ยังรับราชการอยู่และคงทำหน้าที่เป็นแพทย์ถวายการดูแลพระ สุขภาพของพระพุทธเจ้า ถวายการรักษาพยาบาลแต่ภิกษุสงฆ์อย่างใกล้ชิด จึงเป็นที่ไว้วางพระทัยของ พระพุทธเจ้า และคุ้นเคยกับพระองค์และภิกษุสงฆ์มาก ทำให้กล้ากราบทูลถวายความคิดเห็นและกล้า กราบทูลซักถามในเรื่องที่เห็นว่าสมควรกราบทูลและสมควรซักถาม ซึ่งปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ล้วนแต่เป็นประโยชน์ต่อพระศาสนา ต่อภิกษุสงฆ์ และต่อผู้มีความสนใจต้องการทราบ

จะเห็นว่า หมอชีวกโกมารภัจ นอกจากมีหน้าที่เป็นแพทย์ถวายการรักษาพยาบาลแต่พระพุทธเจ้า และภิกษุสงฆ์แล้ว ยังเป็นอุบาสกที่มีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้ามากและยังเป็นผู้ที่สนใจเอาใจใส่ใน เรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และกล้ากราบทูลเพื่อทรงมีพระพุทธานุญาตและทรงมีพุทธบัญญัติห้าม ซึ่งภิกษุสงฆ์พึงปฏิบัติ พระพุทธเจ้าก็ทรงคุ้นเคยกับหมอชีวกโกมารภัจเช่นกัน เมื่อหมอชีวกโกมารภัจ เข้าเฝ้า หากมีความสงสัยเรื่องใด ก็จะกราบทูลถามเสมอ บางเรื่องที่หมอชีวกโกมารภัจกราบทูลถามนั้น ก็เป็นเรื่องที่ผู้สงสัยในครั้งอดีตและแม้ในปัจจุบันก็ยังมีผู้สงสัย และได้ถกเถียงไม่เป็นที่ตกลงกัน ดังเช่น เรื่องภิกษุสงฆ์และชาวพุทธควรจะบริโภคอาหารที่ปรุงด้วยเนื้อสัตว์หรือไม่เมื่อพระพุทธเจ้าประทับที่ วัดพระเวฬุวันนั้น พระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่ประชาชนอยู่เสมอ ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ^{๒๔} เมื่อพระพุทธเจ้าประทับที่วัดพระเวฬุวันนั้น พระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่ประชาชนอยู่ เสมอ ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ^{๒๕} จนไม่มีเวลาพักผ่อน เมื่อทรงบำเพ็ญพุทธกิจตลอดทั้งวัน มีเวลาพักผ่อน น้อย พระองค์จึงเกิดอาการพระอุทรผูกมีการถ่ายไม่ออกเนื่องจากประทับนั่ง

มาก^{๒๖} พระอานนท์เถระพุทธอุปัฏฐากจึงไปหาหมอชีวกโกมารภัจแจ้งพระอาการของพระพุทธ องค์ให้ทราบ แล้วขอให้หมอชีวกโกมารภัจไปถวายพระโอสถบำบัดพระอาการพระอุทรผูกแต่พระพุทธองค์

^{๒๔} สุริย มีผลกิจ และ วิเชียร มีผลกิจ, พุทธประวัติ, (กรุงเทพมหานคร : คอมฟอร์ม, ม.ป.ป), หน้า ๑-๖.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑-๖.

^{๒๖} วิ.ม.๕/๓๓๖/๑๓๖., วิ.ม.๕/๓๓๖/๑๔๔.

หมอชีวกโกมารภัจ รู้สึกริษยาที่ที่จะได้ถวายการรักษาพยาบาลแด่พระพุทธเจ้าได้ถามถึงพระอาการจนทราบแล้ว ได้มีนัสการขอให้พระอานนท์ช่วยถวายการชำระพระวรกายของพระพุทธเจ้าก่อนแล้วตนจะประกอบพระโอสถระบายไปถวาย

พระอานนท์กลับไปจัดการตามที่หมอชีวกโกมารภัจสั่งเรียบร้อยแล้ว ก็แจ้งให้หมอชีวกโกมารภัจทราบ

หมอชีวกโกมารภัจได้จัดพระโอสถระบายแด่พระพุทธเจ้าโดยนำก้านอุบล ๓ ก้านมาอบด้วยกรรมวิธีของแพทย์ นำไปถวายแด่พระพุทธเจ้าพร้อมกับได้กราบทูลอธิบายขอให้พระองค์ทรงสูดก้านอุบลก้านละ ๑ ครั้งซึ่งจะทำให้พระองค์ทรงขับถ่ายก้านละ ๑๐ ครั้ง

แล้วจึงถวายก้านอุบลตามลำดับ เมื่อทรงสูดกับก้านอุบลครบทั้ง ๓ ก้านก็ทรงขับถ่ายรวม ๓๐ ครั้ง หลังจากนั้น พระวรกายของพระพุทธองค์ก็ได้กลับเป็นปกติดีด้วยความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าในครั้งนี หมอชีวกโกมารภัจเลื่อมใสพระพุทธองค์มาก จึงกราบทูลถวายตัวเป็นศิลาปฏิบัติกิจประจำ พระองค์ก็ทรงเมตตารับ เป็นอันว่าแรงอธิษฐานแต่หนหลังของหมอชีวกโกมารภัจสัมฤทธิ์ผลดังปรารถนา^{๒๗}

มีเหตุการณ์อีกครั้งหนึ่ง ที่หมอชีวกโกมารภัจได้เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ด้วยการถวายการรักษาพยาบาล ก็เนื่องมาจาก ครั้งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปโปรดพระประยูรญาติทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายศากยราชตระกูล และทั้งฝ่ายโกถิยราชตระกูล ซึ่งมีพระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดาทรงเป็นประมุข ณ พระนครกบิลพัสดุ์แล้ว ประทับพักที่นโครธารามเป็นเวลานานกว่า ๑ พรรษา ระหว่างประทับอยู่ ณ พระนครกบิลพัสดุ์นี้ได้ทรงประกาศพระศาสนาโดยแสดงธรรมโปรดพระญาติทั้งหลาย รวมทั้งบรรดาพราหมณ์คหบดี และประชาชนชายหญิงผู้เป็นเวไนยสัตว์ ได้มีผู้ประกาศตนเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิตเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้น บรรดาเจ้าชายที่เป็นพระญาติทั้งสองฝ่าย ได้ออกบวชในพระธรรมวินัยเป็นจำนวนมาก ในบรรดาพระญาติที่ออกบวชนั้น ที่ปรากฏนามมีชื่อเสียงฝ่ายดี ๖ ท่านคือ พระเจ้าภัททิยะ

เจ้าชายอนรุทธะ เจ้าชายอานนท์ เจ้าชายคุ เจ้าชายกิมพิละ และพนักงานภูษามาลาชื่ออุบาสี และที่มีชื่อเสียงฝ่ายร้าย ๑ ท่าน คือ เจ้าชายเทวทัต

พระเทวทัต ถูกลาภสักการะและความอยากมีชื่อเสียงครอบงำจิตซกจุงในกระทำผิดต่อพระพุทธเจ้าโดยประการต่าง ๆ ^{๒๘} ครั้งหนึ่งท่านกลิ้งก้อนหินลงจากยอดเขาคิฆณภูทังจะให้ตกทับพระพุทธเจ้า สะเกตหินแตกจากก้อนหินก้อนใหญ่ตกลงมากระทบพระบาทของพระพุทธเจ้าจนห้อพระโลหิต

^{๒๗} วิ.ม.๕/๓๓๖/๑๓๖-๑๓๘., วิ.ม.๕/๓๓๖/๑๔๔-๑๔๗.

^{๒๘} วิ.จ.๗/๓๓๔-๓๕๐/๑๑๙-๑๔๕., วิ.จ.๗/๓๓๔-๓๕๐-๑๗๖-๒๑๑.

ภิกษุทั้งหลาย จึงช่วยกันนำพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งทรงพระประจวบ เพราะพระโลหิตห้อขึ้นที่พระบาทนั้นไปประทับพักที่สวนมัททกุจฉิ แต่มีพระพุทธรูปประสงค์จักประทับพัก ณ ชิวกัมมพวนาราม ภิกษุทั้งหลายจึงนำเสด็จไปประทับยังชิวกัมมพวนารามอันอยู่นอกประตูพระนครราชคฤห์

เมื่อหมอชิวโกมารภักจ ทราบเรื่องที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระประจวบเช่นนั้น จึงรีบมาเฝ้าตรวจพระอาการโดยละเอียดแล้ว ถวายการรักษาพยาบาลและถวายพระโอสถที่ปรุงด้วยเครื่องยาต่าง ๆ ล้วนมีสรรพคุณแรง ทาทั่วบริเวณพระบาท จนพระอาการห่อพระโลหิตหาย พระพุทธรูปองค์บาดแผลหายสนิทหายประจวบ ทรงมีพระอาการสำราญ^{๒๙}

จากการศึกษาผู้วิจัยได้พบว่า ในคัมภีร์อรรถกถาได้บรรยายการที่หมอชิวโกมารภักจ ได้ถวายการรักษาพระอาการห่อพระโลหิตของพระพุทธเจ้า โดยใช้มีดผ่าพระบาทของพระพุทธเจ้าแล้วรีดพระโลหิตเสียออกนำพระมิ่งสะเนาออกแล้วล้างบาดแผลพอกยาทำให้หายพระอาการบาดเจ็บ^{๓๐}

คัมภีร์อรรถกถา-ฎีกาได้อธิบายว่า สะเก็ดก้อนหินที่แตกจากก้อนหินที่พระเทวทัตถกถึงหล่นลงมากระทบปลายพระบาทของพระองค์จนห่อพระโลหิต การกระทำของพระเทวทัตนั้นจนเป็นอนันตริยกรรมส่วนที่หมอชิวโกมารภักจ ใช้มีดตัดพระตจะแล้วรีดพระโลหิตจากปลายพระบาทตามความพอพระทัยของพระพุทธเจ้า ทำให้อาการพระประจวบห่อพระโลหิตหาย การกระทำของหมอชิวโกมารภักจนี้ จัดเป็นการทำบุญ^{๓๑} เพราะหมอชิวโกมารภักจกระทำการรักษาอาการห่อพระโลหิตของพระพุทธองค์ด้วยจิตเมตตา^{๓๒} การกระทำของหมอชิวโกมารภักจนี้ไม่ถือว่าเป็นโลหิตตูปบาท มีแต่จะประสบบุญมาก เพราะท่านต้องการกระทำให้พระพุทธเจ้าหายจากอาการบาดเจ็บ^{๓๓}

ถ้ามิได้มีเจตนาที่ประกอบด้วยเมตตากระทำการรักษาพยาบาลแล้ว บุคคลผู้ที่กระทำให้พระโลหิตในพระวรกายของพระพุทธเจ้าผู้ยังทรงพระชนม์อยู่ให้ออกมาด้วยจิตคิดร้ายต้องการจะปลงพระชนม์ชีพ เช่น พระเทวทัต แม้เพียงเท่าที่แมลงวันตัวน้อยจะดื่มกินได้ ถือว่าเป็นโลหิตตูปบาท^{๓๔} และบุคคลที่กระทำดังที่กล่าวนี้ ห้ามบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา^{๓๕}

^{๒๙} วิ.จู.๗/๓๔๑/๑๓๑-๑๓๓., วิ.จู.๗/๓๔๑/๑๙๑-๑๙๕., พุ.ธ.อ.๑/๖๒๖-๖๒๗.

^{๓๐} พุ.ชา.อ.๘/๑๙๙, พุ.ชา.อ.๔/๑/๓๓๖.

^{๓๑} ม.อุ.อ.๓/๑๒๘/๗๗, ม.อุ.อ.๓/๑/๓๑๑, อภิ.วิ.อ.๒/๔๕๗/๖., อภิ.วิ.อ.๒/๒/๖๘๓, สารตถ.ฎีกา ๓/๑๑๕/๓๑๖.

^{๓๒} พุ.ป.อ.๑/๑๔๗., พุ.อป.อ.๘/๑/๒๓๐-๒๓๑.

^{๓๓} วิ.สงคห.๒/๓๔๑/๑๗๖., กงขา.อภินวฎีกา.๘/๑/๑๘๕.

^{๓๔} วิ.สงคห.๘/๑/๑๗๖.

^{๓๕} วิ.อ.๓/๑๑๕/๙๒., วิ.อ.๔/๑/๓๓๒.

๓.๔ บทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชีวกโกมารภัจจ์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๓.๔.๑ ความเกี่ยวข้องกับผู้ครองรัฐ

๑. ความเกี่ยวข้องกับพระเจ้าพิมพิสาร

หมอชีวกโกมารภัจจ์ อยู่ในฐานะโอรสบุญธรรมของเจ้าชายอภัยราชกุมารซึ่งเป็นพระโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร ในคัมภีร์ที่แสดงประวัติของท่าน ก็ใช้คำว่า ชีวกโกมารภัจจ์เป็นพระนัดดาของ

พระเจ้าพิมพิสาร^{๓๖} หลังจากศึกษาวิชาแพทย์แล้วกลับมาสร้างบ้านพักอยู่ในวังของเจ้าชายอภัยราชกุมารพระเจ้าพิมพิสารทรงประชวรเป็นโรคมคันทลาพาธ^{๓๗} ทรงให้หมอหลายคนถวายการรักษาพยาบาล อาการพระประชวรก็มีได้ทุเลาลง เจ้าชายอภัยราชกุมาร ได้รับสั่งให้หมอชีวกโกมารภัจจ์ไปถวายการรักษาพยาบาล หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้ประกอบพระโอสถบำบัดพระอาการพระประชวร ริดสีดวงทวารจนหายขาดพระเจ้าพิมพิสาร ทรงโปรดหมอชีวกโกมารภัจจ์มาก ทรงบำเหน็จรางวัลพระราชทานที่ดิน บ้านเรือน เครื่องใช้สอย คนรับใช้ ยานพาหนะ อุทยานอัมพวัน (สวนมะม่วง)^{๓๘} แต่หมอชีวกโกมารภัจจ์ และทรงมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้หมอชีวกโกมารภัจจ์เป็นแพทย์หลวง มีหน้าที่ถวายการรักษาพยาบาลพระองค์กับข้าราชการบริพาร ถวายการรักษาพยาบาลพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์

หมอชีวกโกมารภัจจ์ ได้กราบบังคมทูลรับสนองตามพระบรมราชโองการ ปฏิบัติราชการสนองพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งทุกประการ

หมอชีวกโกมารภัจจ์มีเกียรติยศชื่อเสียงดีในทุกตำแหน่ง เป็นข้าราชการที่ดี เป็นแพทย์ที่ดี เป็นที่ไว้วางใจของผู้ใหญ่และคนทั่วไป ประกอบกิจไม่มีการทุจริตผิดธรรม สมควรแก่การเคารพนับถือบูชา เป็นข้าราชการที่น่ายกย่องตลอดกาล^{๓๙}

ในส่วนของหมอชีวกโกมารภัจจ์เกี่ยวข้องกับพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งปรากฏในคัมภีร์เท่าที่สำรวจพบในขณะเขียนงานวิจัยนี้ มีเพียงเท่านั้น พิจารณาตามเหตุการณ์ ท่านคงได้สนองงานราชการ จนกระทั่งพระเจ้าพิมพิสารเสด็จสวรรคตแล้วก็รับสนองงานราชการพระเจ้าอชาตศัตรูต่อ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

^{๓๖}วิ.อ.๓/๓๒๙/๒๐๖.

^{๓๗}ทวิ วรรณคุณ, หมอชีวกโกมารภัจจ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธีระการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๖-๒๙.

^{๓๘}วิ.จ.๗/๒๕๐/๗., วิ.จ.๗/๒๕๐/๑๒-๑๓.

^{๓๙}วิ.ม.๕/๓๓๑/๑๒๙., วิ.ม.๕/๓๓๑/๑๘๕-๑๘๖.

๒. ความเกี่ยวข้องกับพระเจ้าจันทรพิชัย

ทางด้านใต้ของมณฑลประเทศแห่งชมพูทวีป ซึ่งเป็นดินแดนของพวกชนชาวอริยกะมีเทือกเขาใหญ่วินธัยยาวติดเนื่องกันไปเป็นเสมือนกำแพง เป็นเขตกั้นแดนระหว่างมณฑลประเทศ (ตอนใต้) กับปัจฉิมประเทศ อันเป็นถิ่นฐานของพวกชนชาวมีลักษะ ตรงด้านทิศเหนือของเทือกเขาวินธัยนี้ เป็นที่ตั้งของแคว้นอวันตี มีราชธานีชื่ออุชเชนี กษัตริย์ของแคว้นอวันตีทรงพระนามว่า “พระเจ้าจันทรพิชัย”^{๔๐}

ต่อมาพระเจ้าจันทรพิชัยทรงพระประชวรด้วยโรคผอมเหลือง มีพระอาการพระวรกายซูบซีด พระฉวี (ผิวกาย) สีเหลืองผิดปกติ หมอหลวงและหมอผู้ใหญ่ที่มีชื่อเสียงหลายคน ได้ถวายการรักษาพยาบาลอย่างเต็มกำลังความรู้และความสามารถ แต่อาการพระประชวรก็มิได้ทุเลาลง

พระเจ้าจันทรพิชัย ทรงทราบเกียรติคุณและความสามารถของหมอชิวโกโกมารภักจึงทรงส่งพระราชสาสน์ให้ราชทูตอัญเชิญไปถวายพระเจ้าพิมพิสาร ขอพระราชทานหมอชิวโกโกมารภักไปถวายการรักษาพยาบาลประชวร

หมอชิวโกโกมารภัก ได้เดินทางไปกับราชทูตของพระเจ้าจันทรพิชัย ถึงเมืองอุชเชนี ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าจันทรพิชัย ถวายการรักษาพยาบาลจนทรงหายจากพระประชวรแต่แรกพระเจ้าจันทรพิชัยไม่ทรงพอพระทัย ที่หมอชิวโกโกมารภัก ลวงให้เสวยพระโอสถผสมเนยใส แล้วหนีกลับกรุงราชคฤห์^{๔๑}

แต่เมื่อทรงหายจากพระประชวรแล้ว ทรงดำริที่จะตอบแทนคุณ ได้ทรงส่งราชทูตไปเชิญหมอชิวโกโกมารภักเดินทางมารับพระราชทานสิ่งตอบแทน แต่หมอชิวโกโกมารภักได้สั่งความให้ราชทูตกลับไปกราบบังคมทูลพระเจ้าจันทรพิชัยว่าอย่าให้ต้องมาเฝ้าเลย ขอให้ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงระลึกว่าเป็นหน้าที่ของตน พระเจ้าจันทรพิชัย ได้ทรงส่งผ้าสีไวยกะ^{๔๒} คู่หนึ่ง ไปพระราชทานแต่หมอชิวโกโกมารภักถึงกรุงราชคฤห์ ซึ่งหมอชิวโกโกมารภักรับแล้วเห็นว่าสมควรแก่พระพุทธานุญาตจึงได้นำไปถวาย^{๔๓}

ไม่กระตือรือร้น ไม่มีเสียงกระแอม ภิกษุแม้สักรูปหนึ่งก็ได้แลดูพระเจ้าอชาตศัตรูหรือแลดูพระเจ้าอชาตศัตรูหรือแลดูบริวารนางพื่อนรำประดับเครื่องแต่ตัวครบครัน ภิกษุทุกรูปนั่งดูพระพุทธานุญาตเจ้าเท่านั้น

พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงเห็นภิกษุสงฆ์สงบเรียบร้อยจึงทรงรำพึงในพระทัยประสงคฺจะให้อุทัยภัทรโอรสของพระองค์สงบเรียบร้อยอย่างนี้บ้าง^{๔๔} พระเจ้าอชาตศัตรูประทับยั้งมิได้ตรัสอะไรเลย

^{๔๐} พุ.ธ.อ.๑/๒๐๑-๒๐๓.

^{๔๑} วิ.ม.๕/๓๓๔/๑๓๓-๑๓๖., วิ.ม.๕/๓๓๔/๑๕๑-๑๕๓.

^{๔๒} วิ.อ.๓/๓๓๕/๒๐๖., วิ.อ.๕/๒/๓๒๖.

^{๔๓} วิ.ม.๕/๓๓๔-๓๓๕/๑๓๓-๑๓๖., วิ.ม.๕/๓๓๔-๓๓๕/๑๕๓-๑๕๔.

^{๔๔} ที.สี.อ.๑/๑๖๑/๑๓๕-๑๔๐., ที.สี.อ.๑/๑/๓๖๗-๓๖๘.

พระพุทธเจ้าทรงดำริว่า “พระราชของค์นี้เสด็จมาประทับยืนนิ่งไม่มีเสียงทรงดำริอะไร” ก็ได้ทรงทราบทรงดำริว่า “พระราชของค์นี้ไม่อาจจะเจรจากับเราทรงฆ่าเลื่องตูกฤษณะแล้วทรงระลึกถึงพระโอรส ถ้าเราไม่เอ่ยขึ้นก่อน พระองค์จะไม่ตรัสอะไรเลย เราจะเจรจากับพระองค์” แล้วรับสั่งกับพระเจ้าอชาตศัตรูว่า “มหาบพิตร พระองค์เสด็จมาที่นี่แล้วยังส่งพระทัยไปทางที่คนรักอยู่”

พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงดำริในพระทัยว่า “พระพุทธคุณช่างน่าอัศจรรย์ คนที่กระทำความผิดต่อพระพุทธเจ้า เช่นเราไม่มีอีกแล้ว เราได้ฆ่าอัครอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าเชื่อคำพระเทวทัตสั่งให้ลักแม่ธนูปิดกุ่มปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า สั่งให้ปล่อยช้างนาฬาคีรีร้ายวิ่งเข้าชนพระพุทธเจ้า เพราะอาศัยเราพระเทวทัตจึงได้กลิ้งศิลาจะให้ตกทับพระพุทธเจ้า เรามีความผิดมากขนาดนี้ พระพุทธเจ้ายังทรงเจรจากับเราถึงเพียงนี้เราจะไม่ละทิ้งพระศาสนาเช่นนี้ ไปนับถือศาสนาอื่นแล้ว” แล้วตรัสกับพระพุทธเจ้าว่า “อุทัยภัทรกุมาร เป็นที่รักของข้าพระองค์” แล้วทรงถวายบังคมพระพุทธเจ้า ประทับนั่ง ณ ที่สมควร ได้ตรัสถามปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับคำสอนของครูทั้งหกที่มีอยู่ในครั้งนั้น

พระพุทธเจ้าได้ทรงตอบข้อทูลถามทั้งหมด พระเจ้าอชาตศัตรูตรัสชมพระธรรมเทศนาแล้วขอถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ ประกาศพระองค์เป็นผู้นับถือพระรัตนตรัยตลอดพระชนม์ชีพ ทรงขอขมาโทษที่พระองค์ทรงหลงผิดปลงพระชนม์พระบิดาผู้ทรงธรรม ด้วยต้องการเป็นใหญ่ ขอให้พระพุทธเจ้าทรงยกโทษให้ ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงยกโทษให้ด้วยรับสั่งว่า เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูทรงเห็นความผิดแล้วทรงรับผิด ผู้ที่เห็นว่าตนได้กระทำความผิดแล้วสารภาพออกมารับว่าสำรวมระวัง วิธีนี้เป็นความเจริญในอริยวินัย^{๕๕}

จากข้อความที่เรียบเรียงมานี้ จะเห็นได้ว่า หมอชีวกโกมารภัจ เป็นผู้ที่มีความสามารถหลายด้านสามารถจัดขบวนเสด็จได้อย่างดีเยี่ยม มิได้มีความรู้แต่เรื่องการแพทย์ที่สำคัญ ท่านเป็นข้าราชการที่มีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินอย่างยิ่ง ทั้งเป็นผู้ที่เคารพพระบรมศาสดาอย่างสูงสุด ท่านปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างดีเยี่ยม

แนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังเรื่องนี้ คือ หมอชีวกโกมารภัจ เป็นแพทย์รักษาโรคภัย (กายิกโรค) แต่พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงเป็นโรคทางจิต มีความเครียดและความขัดแย้งทางอารมณ์ค่อนข้างรุนแรง หมอชีวกโกมารภัจรู้ว่า ยาทุกขนานที่เขาเรียนมาไม่อาจรักษาให้หายได้นอกจากอาศัยการบำบัดรักษาทางจิต ซึ่งต้องอาศัยผู้รู้จริง แต่ผู้รู้ไม่ใช่ครูทั้ง ๖ ที่ราชอำมาตย์แต่ละคนอ้างถึง จะต้องเป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะทรงประทานธรรมโอสถถวาย และเมื่อพระเจ้าอชาตศัตรู ได้ทรงพบพระพุทธเจ้า ทรงสามารถบรรเทาพระโรคลงได้ ทรงกลายเป็นอาสภที่ดี เป็นการชี้ชัดว่า วิชาการแพทย์นั้นสามารถบรรเทาได้เฉพาะโรคทางกายเท่านั้น ส่วนโรคทางจิต ต้องอาศัยวิธีการทางศาสนา

^{๕๕}ที่.สี.๙/๒๕๐-๒๕๓/๘๕-๘๖., ที่.สี.๙/๒๕๐-๒๕๓/๘๕-๘๖, ที่.สี.๑/๑๒๘-๑๔๐, ที่.สี.๑/๑/๓๔๙-๓๗๐.

หมอซิวโกโกมารักจยอมรับเรื่องนี้และสามารถวินิจฉัยได้ว่า โรคชนิดไหนควรรักษาทางใด ไม่ยึดมั่นในความรู้อาการแพทย์ จนลืมเรื่องจิตใจของมนุษย์ชาติ

๓. ความเกี่ยวข้องกับบุคคลทั่วไป

ความเกี่ยวข้องของหมอซิวโกโกมารักกับบุคคลทั่วไป ที่ปรากฏในคัมภีร์ส่วนมากก็เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลคนทั่วไปที่ป่วยไข้แล้วขอให้รักษาพยาบาล เท่าที่ปรากฏก็ตั้งแต่ท่านไปศึกษาวิชาแพทย์กับอาจารย์ทศปาโมกษ์ ท่านได้รู้จักกับพวกพ่อค้าที่เดินทางมาจากกรุงตักสิลา เพื่อเข้าพบเจ้าชายอภัยราชกุมาร แล้วท่านสอบถามถึงอาจารย์ที่สอนวิชาแพทย์ที่กรุงตักสิลา แล้วขออาศัยเดินทางไปด้วย ได้เข้าศึกษาวิชาแพทย์กับอาจารย์ทศปาโมกษ์โดยมิได้เสียค่าเล่าเรียน เพราะท่านมิได้ทูลลาเจ้าชายอภัยราชกุมารบิดาบุญธรรมของท่านท่านไม่มีทรัพย์ติดตัวมา ได้อยู่รับใช้อาจารย์แทนค่าเล่าเรียน เมื่อเรียนจบอาจารย์ได้มอบเสบียงทางให้นิดหน่อย ด้วยหวังว่าเมื่อเสบียงทางสิ้นแล้ว ซิวโกโกมารักจะได้อาศัยวิชาแพทย์เลี้ยงตัวแล้ว จะรู้คุณของอาจารย์และวิชาแพทย์^{๔๖}

หมอซิวโกโกมารัก ได้ใช้วิชาแพทย์ที่ตนศึกษามาเลี้ยงชีวิตก่อนที่จะกลับถึงกรุงราชคฤห์ ขณะที่เขาเดินทางกลับ บังเอิญมีภรรยาเศรษฐีในเมืองสาเกตป่วยเป็นโรคปวดศีรษะมา ๗ ปีแล้ว นายแพทย์ที่เก่ง ๆ หลายคนมารักษา ก็ไม่สามารถจะบำบัดให้โรคหายได้จนหมดอาลัยในชีวิต นอนรอความตายไปวัน ๆ หมอซิวโกโกมารักเข้าไปในเมืองสาเกตขอรักษาโรคของภรรยาเศรษฐี ภรรยาของเศรษฐีไม่เชื่อว่ารักษาได้เนื่องจากเห็นว่าเป็นหมอมหุ่มเพิ่งมาจบใหม่ คงจะยังไม่มีการสบการณ์พอ แม้แต่นายแพทย์ที่ลือนามหลายคนต่อหลายคน ยังไม่สามารถรักษาโรคของนางให้หายได้

หมอซิวโกโกมารักจึง บอกว่าจะรักษาให้หายก่อน จึงจะรับค่ารักษา ถ้าไม่หายจะไม่เอาอะไรเลย และจะยอมเป็นข้ารับใช้ด้วย ภรรยาเศรษฐีชอบใจ สั่งให้หมอซิวโกโกมารักเข้าไปรักษา หมอซิวโกโกมารักก็ซักถามถึงอาการ และขออนุญาตตรวจอาการป่วยอย่างละเอียด ก็ทราบว่าภรรยาของเศรษฐีเป็นโรคที่เกิดในโพรงจมูก จึงมีอาการปวดศีรษะตลอดเวลา และที่ไม่หายเพราะได้รับการบำบัดโรคไม่ตรงกับสมุฏฐาน แล้วทำการรักษาจนภรรยาเศรษฐีหายจากโรคที่เป็นเรื้อรังนาน ๗ ปีให้หายขาดได้ ด้วยปรุงยาหยอดทางช่องจมูกขนานเดียว ใช้เวลาไม่ถึงหนึ่งวัน ภรรยาของเศรษฐีได้สมนาคุณแก่หมอซิวโกโกมารักตามที่ตั้งใจไว้เป็นจำนวน ๔,๐๐๐ กหาปณะ

สามีนุบุตรชาย และหญิงสะใภ้ ทราบเข้า ได้ให้รางวัลแก่หมอซิวโกโกมารักอีกคนละ ๔,๐๐๐ กหาปณะ รวมแล้ว ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ และสามีนุบุตรชายทราบบอกว่าหมอซิวโกโกมารักจะเดินทางกลับไปยังพระนครราชคฤห์ ก็ยังอนุเคราะห์ให้รถเทียมม้าและให้ทาสทาสีเพื่อคอยรับใช้ระหว่างทาง โดยได้ยกให้เป็นกรรมสิทธิ์เด็ดขาดด้วย

^{๔๖} วิ.อ.๓/๓๒๗/๒๐๒-๒๐๓., วิ.อ.๕/๒/๓๒๐-๓๒๓.

หมอชิวโกมารักจได้รับคำรักษาจำนวน ๑๖,๐๐๐ กษาปณะ นั่งรถม้านำทาสทาสีเดินทางออกจากเมืองสาเกต กลับสู่พระนครราชคฤห์^{๔๗}

เมื่อกลับมาอยู่กรุงราชคฤห์แล้วท่านได้รักษาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ ซึ่งป่วยเป็นโรคปวดศีรษะมา ๗ ปี เศรษฐีผู้นี้มีอุปการะคุณแก่พระราชอาและพวกคฤหบดีอยู่มาก ท่านเศรษฐี ถูกแพทย์ทั้งหลายบอกคืนไข้ไม่ยอมรับรักษา บางคนคาดอาการว่า ท่านเศรษฐีจะต้องถึงแก่กรรมภายใน ๕ วัน บางคนก็คาดว่าภายใน ๗ วัน พวกคนที่รู้จักเศรษฐีได้เข้าไปเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารกราบทูลขอให้ทรงพระกรุณาโปรดมีพระราชดำรัสสั่งให้นายแพทย์ชิวโกมารักจไปทำการรักษาพยาบาลเศรษฐี

หมอชิวโกมารักจรับพระราชโองการ แล้วไปตรวจอาการแล้วทำการรักษาเศรษฐีจนหายป่วย เศรษฐีให้ค่าตอบแทนในการรักษาพยาบาล โดยขอยกทรัพย์สมบัติทั้งหมดให้และยอมเป็นทาสด้วย หมอชิวโกมารักจ ขอเพียงให้ท่านถวายทรัพย์แก่พระเจ้าแผ่นดิน ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ ให้ตน ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ

เศรษฐีดีใจมากที่ตนหายจากโรคร้าย ไม่ต้องทนทุกข์ทรมานต่อไปอีกแล้ว จึงได้ทูลเกล้าถวายทรัพย์แก่พระเจ้าพิมพิสาร ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ และให้หมอชิวโกมารักจ ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ

หมอชิวโกมารักจกลับเข้าวังด้วยเกียรติยศใหญ่ ราชสำนักต้องรับความสามารถของท่านด้วยความยินดี ชื่อเสียงของหมอชิวโกมารักจแพร่หลายไปในแคว้นต่าง ๆ^{๔๘}

หมอชิวโกมารักจได้รักษาพยาบาลผู้ป่วยจนมีชื่อเสียงปรากฏไปทั่ว ที่กรุงพาราณสีเมืองหลวงของแคว้นกาสิ มีอาณาเขตด้านทิศตะวันออกติดกับแคว้นมคธประชาชนของทั้งสองแคว้นไปมาหาสู่กันเป็นประจำ พระเจ้าแผ่นดินของแคว้นกาสิกับแคว้นมคธทรงมีพระราชสัมพันธ์ไมตรีต่อกัน

ห่างจากตัวเมืองพาราณสีไปทางทิศเหนือประมาณ ๑๐ กิโลเมตร คือป่าอิสิทนมฤคทายวัน ปัจจุบันเรียกว่า สารนาถ มีบุตรชายเศรษฐีคนหนึ่ง เล่นกีฬาหอกคะเมน เป็นประจำ เกิดล้มป่วยด้วยโรคลำไส้^{๔๙} รับประทานอาหารลงไปมีอาการจุกเสียดทุกข์ทรมานมาก อาหารที่กินเข้าไปก็ไม่ย่อย อุจจาระปัสสาวะไม่สะดวก จึงซุบผอมเผือดซีด ผิวพรรณไม่สดใส เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่งทั่วตัว เศรษฐีผู้เป็นบิดาเป็นทุกข์และหนักใจอย่างมากที่บุตรชายป่วยมีอาการเช่นนั้น เชิญหมอมารักษาพยาบาลหลายรายแล้ว ก็ไม่ทุเลา แต่กลับทรุดลง ได้ทราบกิตติศัพท์ของหมอชิวโกมารักจ ก็เลื่อมใส ต้องการจะได้

หมอชิวโกมารักจมารักษาบุตรจึงเดินทางไปทูลขอหมอชิวโกมารักจจากพระเจ้าพิมพิสาร รักษาพยาบาลบุตรชาย

^{๔๗}วิ.ม.๕/๓๓๐/๑๒๖-๑๒๘., วิ.ม.๕/๓๓๐/๑๒๘-๑๒๙.

^{๔๘}วิ.ม.๕/๓๓๒/๑๓๐-๑๓๒., วิ.ม.๕/๓๓๒/๑๘๖-๑๘๘.

^{๔๙}วิ.ม.๕/๓๓๓/๑๓๒.

พระเจ้าพิมพิสาร รับสั่งให้หมอชีวกโกมารภัจไปรักษาพยาบาลตามที่เศรษฐีทูลขอ หมอชีวกโกมารภัจรับพระราชโองการเดินทางไปตรวจดูอาการของคนไข้ แล้วทำการรักษาโดยการผ่าตัดดูแลรักษาจนคนไข้หายป่วย มีอาการเป็นปกติเหมือนแต่ก่อน

เศรษฐีที่ใจมากที่บุตรชายหายป่วย ได้สมนาคุณแก่หมอชีวกโกมารภัจด้วยเงินจำนวน ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ หมอชีวกโกมารภัจได้รับเงินจำนวนดังกล่าวแล้ว ก็ได้เดินทางกลับสู่พระนครราชคฤห์

ตั้งแต่นั้นมาชื่อเสียงของหมอชีวกโกมารภัจก็เป็นที่กล่าวขานกันทั่วกรุงพาราณสีต่างโจษจันกันว่า “หมอหนุ่มจากกรุงราชคฤห์ผ่าท้องคนเอาไส้ออกมาตัดทิ้ง แล้วนำกลับเข้าไปในท้องอีก คนถูกผ่าท้องกลับหายป่วยเป็นปกติ เก่งราวกับหมอเทวดา”

เกียรติคุณเหล่านี้ ไม่ใช่แต่หมอชีวกโกมารภัจจะมีความภาคภูมิใจที่ได้ช่วยให้คนป่วย หายจากความเจ็บป่วยเท่านั้น กระทั่งเจ้าชายยอภัยและพระเจ้าพิมพิสารก็ทรงโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง ที่มีหมอมีความสามารถดุจหมอเทวดามาประดับพระราชสำนักแห่งแคว้นมคธ^{๕๐}

^{๕๐}วิ.ม.๕/๓๓๓/๑๓๒-๑๓๓., วิ.ม.๕/๓๓๓/๑๘๙-๑๙๐.

บทที่ ๔ วิเคราะห์ประโยชน์ของบทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนา ของหมอชีวกโกมารภัจจ์

หมอชีวกโกมารภัจจ์ มีคุณูปการกับพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ได้ช่วยเหลือพุทธบริษัทในหลาย ๆ ด้าน จนได้รับยกย่องจากพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า ว่าเป็นยอดของอุบาสกผู้เลื่อมใสในบุคคล และด้วยความที่ตนเป็นแพทย์

ในขณะที่เดียวกันก็เป็นอุบาสกบริษัทเป็นผู้เลื่อมใสในพระรัตนตรัยอย่างแท้จริง การดำเนินชีวิตของท่านจึงเกี่ยวข้องกับการรักษาโรคให้กับผู้ป่วยทุกเพศทุกวัยทุกชนชั้นวรรณะ แม้แต่พระราช และองค์สมเด็จพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าอีกประการหนึ่ง ก็ทำหน้าที่ของอุบาสกโดยการเข้าไปทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในรูปแบบต่าง ๆ จนเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงตราบเท่าทุกวันนี้

ดังนั้น ในที่นี้ ผู้วิจัยจะศึกษาปฏิบัติเฉพาะ ที่มีคุณูปการต่อพุทธศาสนาที่สำคัญ ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านการรักษาโรค ๒) ด้านพระวินัย ๓) ด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และ ๔) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๔.๑ วิเคราะห์ประโยชน์ของบทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาด้านการรักษาโรค

๔.๑.๑ ความสัมพันธ์กับพุทธบริษัทด้านการรักษาโรค

หมอชีวกโกมารภัจจ์ เป็นผู้ที่มีจิตใจงดงาม มีความรักในวิชาแพทย์เป็นชีวิตจิตใจ เป็นคนมีปัญญามาก และเป็นคนขยัน สังเกตได้จากตั้งแต่เด็กเมื่อทราบว่า “ตนเกิดมาเป็นเด็กกำพร้า จึงได้มีความมุ่งมั่นที่จะศึกษา หาความรู้ใส่ตัวเพื่อประกอบอาชีพ และด้วยความรักเพื่อนมนุษย์ อยากช่วยเหลือผู้คนที่พ้นจากความเจ็บปวดทรมาน จึงมุ่งมั่นเป็นหมอรักษาโรคอย่างตั้งอกตั้งใจ ที่สำคัญอาจารย์ทศปาโมกษ์ คือ พระฤๅษีโรคาศฤๅษีตริณณา”^๑ ที่เมืองตักกสิลาจนจบหลักสูตรทุกประการ ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ ๒ ท่านจึงตั้งหน้าตั้งตาทำหน้าที่ของความเป็นแพทย์อย่างเต็มความสามารถ โดยยึดหลักการว่า “ผู้ป่วยต้องหายจากโรค” เป็นที่ตั้ง ไม่ยึดเอาค่ารักษาเป็นที่ตั้ง ให้การรักษาพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ไม่ว่าจะ เป็น พระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า ภิกษุ ภิกษุณี พระราชามหากษัตริย์ และบุคคลทั่วไป โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ ท่านจึงเป็นที่รักนับถือของพุทธบริษัท

^๑ พระครูกล้วยาณสีหิวิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่), เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖๓๒.

ทั้งหมด แม้พระราชอาจะทรงโปรดยกย่องแต่งตั้งเป็นแพทย์ประจำพระองค์ ส่วนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงยกย่องนับถือทรงยกไว้ในฐานะเป็นแพทย์ประจำพระพุทธองค์เช่นเดียวกันหมอชีวกโกมารภัจจ์ มีความสัมพันธ์กับพุทธบริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาด้านการรักษาโรค มีปรากฏตาม คัมภีร์และหนังสือต่าง ๆ ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ข้างแล้ว

๔.๑.๒ ความสัมพันธ์กับภิกษุสงฆ์ด้านการรักษา

คำว่า “ภิกษุ” ในที่นี้หมายถึง พระพุทธเจ้า และพระภิกษุสงฆ์ สาวกของพระองค์ ดังนั้น ความสัมพันธ์ของหมอชีวกโกมารภัจจ์กับภิกษุบริษัทในที่นี้ จึงหมายเอาความสัมพันธ์ทั้งกับ พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ สาวกของพระองค์ด้วย ในด้านการรักษาโรค ดังจะกล่าวต่อไปนี้

๔.๑.๓ ความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าในการถวายการรักษา

ความสัมพันธ์ของหมอชีวกโกมารภัจจ์ กับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสามารถแยกช่วงเวลา ความสัมพันธ์ออกเป็น ๒ สมัยใหญ่ ๆ คือ

สมัยแรก

หลังจากที่หมอชีวกโกมารภัจจ์ ได้สำเร็จการศึกษาวิชาการแพทย์กลับจากเมืองตักกสิลาได้ เข้าไปอาสารักษาพยาบาลคนไข้รายใหญ่ ๆ จนได้รับพระราชทานแต่งตั้งจากพระเจ้าพิมพิสาร ให้เป็น แพทย์ประจำราชสำนักของพระองค์ และเป็นแพทย์ประจำพระพุทธเจ้า พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์หมอ ชีวก-โกมารภัจจ์ ต้องเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า และเยี่ยมพระภิกษุสงฆ์เป็นประจำมิได้ขาด

สมัยนั้น พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่วัดเวฬุวนารามในพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ เป็น แห่งแรกในพระพุทธศาสนาที่ “พระเจ้าพิมพิสารได้สร้างถวายในระหว่างที่ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวนาราม พระพุทธองค์ทรงประชวรด้วยโรคพระอุทรผูก”^๒ พระวรกายหมักหมมด้วยสิ่งอันเป็นโทษเนื่องจาก พระพุทธองค์ทรงประทับด้วยอิริยาบถนั่งมากมีพระอาการอึดอัดถ่ายไม่สะดวก เหตุทรงบำเพ็ญพุทธ กิจต่อเนื่อง ทรงพักผ่อนน้อยพุทธกิจประจำวันที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญ มี ๕ อย่าง คือ

๑. ปุพฺพณฺเฑ ปิณฺหปาดณฺจ เวลาเช้าเสด็จปิตตบาท
๒. สายณฺเฑ ธมฺมเทสนํ เวลาเย็นทรงแสดงธรรม
๓. ปิโทเส ภิกฺขุโธวาทํ เวลาค่ำประทามโธวาทแก่ภิกษุสงฆ์
๔. อทฺถมฺรตฺเต เทวปณฺหนํ เทียงคินฺทฺรตฺตอปปิณฺหาเทวตา
๕. ปจฺจุสฺเสว คเตกาเล ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ จวนสว่างทรงตรวจดูสัตว์ที่สามารถจะบรรลุ ธรรมได้ และไม่สามารถบรรลุธรรม อันควรจะเสด็จไปโปรดได้หรือไม่”

^๒วิ.อ.๕/๒๕๘.

“พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

เอเต ปถจวิเธ กิจเจ วิโสเทติ มุณีปุงคโว พระพุทธเจ้าจอมมุณีผู้ประเสริฐทรงยังกิจ ๕ ประการนี้ให้หมดจด

“พระพุทธองค์ได้รับสั่ง พระอานนท์ ผู้เป็นพุทธอุปัฏฐาก ด้วยประสงค์จะฉนยาระบายเมื่อ พระอานนท์รับทราบพุทธประสงค์แล้ว ได้นำเรื่องนั้นไปปรึกษากับหมอชีวกโกมารภัจจ์ เพื่อจัดเภสัช ถวายพร้อมด้วยคำแนะนำวิธีพยาบาลเพื่อความสุขสำราญตามพุทธประสงค์ หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้ ทราบพระอาการประชวรของพระพุทธองค์แล้ว กราบนมัสการพระอานนท์ให้ช่วยถวายเป็นการชำระ พระวรกายของพระพุทธองค์ให้ทรงชุ่มชื้นสัก ๒-๓ วันก่อน แล้วหมอจะประกอบพระโอสถไปถวาย ตามพุทธประสงค์ต่อไป”^๔

ครั้นพระอานนท์เถรกลับไปแล้ว หมอชีวกโกมารภัจจ์ จึงพิจารณาประกอบพระโอสถเพื่อ ถวายแด่พระพุทธเจ้า โดยเว้นการปรุงพระโอสถเสวยเพราะจักทำให้ทรงขับถ่ายอย่างหนักเป็นเหตุให้ ทรงอ่อนเพลียมาก จึงรีบปรุงพระโอสถสุดดมถวายเพื่อจักทรงระบายเพียงเบา ๆ ไม่ต้องทรง อ่อนเพลียพระกำลัง จึงนำก้านอุบลประกอบด้วยสมุนไพรมากชนิด ประกอบปรุงให้กลิ่นและควัน ของสมุนไพรมัน ๆ จับอยู่ในก้านอุบล ๓ ก้าน แล้วนำไปถวายพระพุทธเจ้าให้ทรงสุดดมก้านอุบลที่อบ เป็นพระโอสถเพื่อจักทรงขับถ่ายอย่างเบา ๆ แล้วจักทรงพระสำราญเป็นปกติไม่ต้องทรงอ่อนเพลีย พระกำลัง และได้กราบทูลพระพุทธองค์ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ทรงสุดดม

ก้านอุบลที่ ๑ นี้ จักทรงขับถ่าย ๑๐ ครั้ง

ก้านอุบลที่ ๒ จักทรงขับถ่าย ๑๐ ครั้ง

ก้านอุบลที่ ๓ จักทรงขับถ่าย ๑๐ ครั้ง ด้วยวิธีเช่นนี้ พระองค์จักทรงขับถ่ายเบา ๆ รวม ๓๐ ครั้ง

ด้วยกัน พระพุทธเจ้าข้า”^๕

ระหว่างที่พระพุทธเจ้าทรงขับถ่ายพระอุทระยังไม่ครบ ๓๐ ครั้ง หมอชีวกโกมารภัจจ์มีภาระที่ ต้องพยาบาลผู้ป่วยนอกเมืองอยู่ ได้กราบทูลลาไปเพื่อพยาบาลผู้ป่วยนอกเมืองนั้น ครั้นเวลาเย็นกลับ ไม่ทันประตูเมืองปิด จึงเกิดปริวิตกอย่างยิ่งว่าพระพุทธองค์ทรงขับถ่ายเพียง ๒๙ ครั้ง แล้วต้องสร่ง สนานพระวรกายด้วยน้ำอุ่น ๑ ครั้ง จึงทรงถ่ายครบกำหนด ๓๐ ครั้ง

“พระพุทธองค์ทรงเป็นพระสัพพัญญูทรงรู้สรรพสิ่งทั้งปวง ผู้เลิศกว่าเทวดาแลมนุษย์ทั้งหลาย จึงทรงทราบปริวิตกของหมอชีวกโกมารภัจจ์ได้สิ้นเชิง จึงมีรับสั่งให้พระอานนท์จัดเตรียมน้ำร้อนเพื่อ

^๔วิ.อ.๕/๒๕๘.

^๕วิ.ม.๕/๑๓๕/๑๗๘.

สรงสนานพระวรกายตามเวลาที่หมอชีวกโกมารภัจจ์ กำหนดไว้แล้ว หลังจากนั้นทรงถ่ายอีก ๑ ครั้ง จึงครบ ๓๐ ครั้งพอดี”^๖

วันรุ่งขึ้น “หมอชีวกโกมารภัจจ์ เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าได้กราบทูลถามพระอาการของพระองค์ ครั้นทราบว่าทรงขับถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง เกิดความปิติยินดียิ่งนัก ที่ได้ถวายการรักษาพยาบาล พระพุทธเจ้าในครั้งนี้ จึงกราบทูลว่า ภายในระยะเวลา ๒-๓ วันนี้ควรงดเสวยพระกระยาหาร ที่ปรุงด้วยน้ำต้มผักต่าง ๆ ก่อนจนกว่าพระวรกายแข็งแรงเป็นปกติแล้วค่อยเสวยได้”^๗

ครั้นต่อมาพระพุทธองค์ ก็ทรงหายจากอาการพระประชวร ทรงพระสำราญเป็นปกติ ฉะนั้น หมอชีวกโกมารภัจจ์ ถวายพระโอสถแก่พระพุทธเจ้าโดยคำนึงถึงความปลอดภัยเป็นที่ตั้งพระโอสถ สำหรับทรงสุดตมนั้น เป็นพระโอสถเฉพาะพระพุทธองค์ เท่านั้นบุคคลทั่วไป มีอาการของธาตุไม่เหมือนกันบางคนธาตุหนัก บางคนธาตุเบา ส่วนบุคคลที่ธาตุหนัก ต้องใช้ยาที่มีฤทธิ์แรง เช่น ยาตำ ตีเกลื้อ ยางต้นดาตุม ยางสลัดไต่ เป็นต้น และบุคคลที่มีธาตุเบาใช้ยาที่มีฤทธิ์อ่อน ๆ เช่น สมอทะเล ลูกสมอไทย ลูกสมอพิเภก ลูกมะขามป้อม แก่นขี้เหล็ก และขุมเห็ดเทศ ทั้ง ๕ เป็นต้น

หมอชีวกโกมารภัจจ์ เป็นแพทย์ที่มีความเชี่ยวชาญรอบรู้ด้านสมุนไพร และด้านการรักษาพยาบาลเป็นอย่างดี เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธองค์มาก กราบทูลขอลถวายตนเป็นพุทธอุปัฏฐากโดยรับหน้าที่เป็นแพทย์ประจำพุทธสำนักตลอดไป พระพุทธเจ้าทรงรับไว้เป็นพุทธอุปัฏฐาก (แพทย์ประจำพระองค์) ด้วยอำนาจแรงอธิษฐานของหมอชีวกโกมารภัจจ์ ในอดีตชาติได้สัมฤทธิ์ผล ดังที่ตนปรารถนา

สมัยที่สอง

สมัยหนึ่ง “พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปจนถึงเมืองโกสัมพี แคว้นวังสะ และประทับอยู่ที่โฆสิตาราม ทั้งเศรษฐี คหบดี และประชาชนจำนวนมากที่นับถือศาสนาพุทธ ที่ทราบข่าวต่างยินดี และพากันมา เพื่อถวายอุปัฏฐากพระผู้มีพระภาคเจ้า และพระภิกษุทั้งปวงนั้นให้ทรงพระสำราญ ในครั้งนี้พระเทวทัตได้ ตามเสด็จไปด้วย ขณะประทับที่กรุงโกสัมพี”^๘ เหล่าคนที่ไปฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าต่าง นำเครื่องสักการะไปถวายแก่บรรดาพระเถระทั้งหลาย คนเหล่านั้นถามกันว่าพระเถระ ชื่อนั้น ชื่อนี้อยู่น ที่ใด ไม่มีใครสนใจต่อพระเทวทัตเลย พระเทวทัตเกิดความริษยาเนื่องจากเห็นแก่ลาภสักการะ จึง คิดว่าจะหาผู้ใดมาอุปการะตน เห็นแต่เจ้าชายอชาตศัตรูโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร แต่เพียงผู้เดียวที่ ตนสามารถเกลี้ยกล่อมได้ เพราะเจ้าชายเป็นเด็กหนุ่มยังไม่รู้จักผิดชอบชั่วดีพระเทวทัตจึงเดินทางจาก

^๖วิ.ม.๕/๑๓๕/๑๗๙.

^๗วิ.อ.๕/๒๕๙ - ๒๖๐.

^๘พระเทศโพธิคุณ (ว.ป. วีรยุทธ), คู่แดนพระพุทธองค์ อินเดีย - เนปาล, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สมโภช วัดอินทรวินัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๓ - ๑๖๕.

กรุงโกสัมพี พร้อมด้วยภิกษุผู้ติดตามไปพำนักอยู่ ณ คยาสี่สะใกล้พระนครราชคฤห์ พระเทวทัต แสดงฤทธิ์ให้ เจ้าชายอชาตศัตรูหลงเชื่อและเกิดความเลื่อมใส ให้สร้างที่พำนักให้แก่พระเทวทัต และภิกษุผู้ติดตาม ที่คยาสี่สะ เจ้าชายอชาตศัตรูไปอุปถัมภ์บำรุงพระเทวทัตด้วยลาภสักการะต่าง ๆ ทั้งเวลาเช้า และ เวลาเย็นเป็นประจำ

ครั้นเมื่อภิกษุทั้งหลาย ทราบความจริงกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระพุทธองค์ตรัสว่า เธออย่าพอใจในลาภสักการะและความสรรเสริญของพระเทวทัตเลย เพราะเทวทัตหวังความเสื่อมฝ่ายเดียวหาหวังความเจริญได้ไม่

ต่อมาพระเทวทัตได้เกิดความคิดว่า เราจักปกครองพระภิกษุสงฆ์เอง เมื่อคิดเช่นนั้นพระเทวทัตได้เสื่อมจากฤทธิ์ พร้อมด้วยจิตตูปบาท จึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เวฬุวันวิหาร กราบทูลพระพุทธเจ้าว่าพระองค์ทรงพระชราแล้ว ล่วงกาลผ่านวัยแล้วขอพระองค์เป็นผู้ชวนชวายน้อยประกอบอยู่ในทิฏฐิธัมมสุขวิหารเถิด ขอโปรดมอบภิกษุสงฆ์แก่ข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าจักปกครองภิกษุสงฆ์เอง

พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าพระเทวทัต แม้สารีบุตรและโมคคัลลานะ เรายังไม่มอบภิกษุสงฆ์ให้ ไฉนเราจะมอบให้เธอ ผู้บริโภคก่อนปัจจัย เช่น ก้อนเขพะเล่า พระเทวทัตคิดว่า พระพุทธองค์ไม่เห็นแก่หน้าเราผู้เป็นวงศ์กษัตริย์ด้วยกันเลย จึงผูกอาฆาตในพระพุทธองค์แต่นั้นมา พระพุทธองค์ตรัสให้ พระสารีบุตร กระทำปกาศนียกรรม คือ ประกาศให้ชาวพระนครราชคฤห์ ทราบว่า แต่ก่อนมาพระเทวทัต เป็นอย่างหนึ่ง บัดนี้เธอเป็นอีกอย่างหนึ่ง

ดังนั้นพระเทวทัตกระทำการใดด้วยกาย วาจา ทำนทั้งหลายไม่ควรเชื่อว่า พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นเช่นนั้น ฟังทราบว่า การกระทำเช่นนั้น เป็นของเฉพาะพระเทวทัตผู้เดียว

ต่อมาพระเทวทัต ได้ทำการยุยงเจ้าชายอชาตศัตรู ให้แย่งชิงราชสมบัติจากพระเจ้าพิมพิสาร พระราชาบิดาแล้วครองราชย์สมบัติด้วยพระองค์เอง ส่วนพระเทวทัตจะปลงพระชนม์ พระพุทธองค์ แล้วตั้งตนเป็นพระพุทธเจ้า

เจ้าชายอชาตศัตรู ใช้อุบายปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารเป็นผลสำเร็จ ได้เป็นกษัตริย์ครอง แคว้นมคธ แล้วพระเทวทัต จึงขอกำลังจากพระเจ้าอชาตศัตรู โดยให้ส่งคนไปลอบปลงพระชนม์ พระพุทธเจ้า เป็นครั้งแรก “ด้วยอำนาจพุทธานุภาพของพระพุทธองค์ บันดาลให้คนเหล่านั้นกลับใจเกิด ศรัทธาเลื่อมใส พระพุทธองค์ทรงแสดงอนุพุทฺธิกาแล้ว เมื่อจบพระธรรมเทศนาคนเหล่านั้นได้บรรลุ

คุณธรรมพิเศษ และได้กราบทูลสรรเสริญธรรมภาสิตที่ทรงโปรดนั้น แล้วกราบทูลปฏิญาณตนเป็นอุบาสก ผู้เข้าถึงรัตนตรัยตลอดชีวิตทั้งหมด”^๔

^๔ ทีวี วรคุณ, หมอชีวกโกมารภัจจ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธีระการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๙-๑๖๐.

แผนการครั้งแรกไม่สำเร็จ ขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จจกรมอยู่ระหว่างภูเขาศิขกูณั้น “พระเทวทัต มีจิตคิดร้ายหมายลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า จึงเริ่มแผนการที่สอง โดยขึ้นไปบนภูเขาศิขกูณ พยายามกลิ้งหินก้อนใหญ่ลงมาให้ตกทับพระพุทธองค์ แต่ด้วยพุทธานุภาพเกิดเหตุอัศจรรย์บันดาลหิน ก้อนนั้นกลับกลิ้งผิดทางไปกระทบหินก้อนอื่นแตกเป็นสะเก็ดกระเด็นไปกระทบข้อพระบาท ทำให้ พระโลหิตห้อ”^{๑๐}

พระพุทธองค์ ตรัสกับพระเทวทัตว่า โมฆบุรุษ เธอสิ่งสมสิ่งที่มีไขบุญไว้มาก ที่มีจิตคิดร้ายคิดฆ่า ทำโลหิตของพระตถาคตให้ห้อ “พระพุทธเจ้า ทรงเห็นการกระทำของพระเทวทัต จึงตรัสกับภิกษุ ทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายเทวทัตผู้มีจิตคิดร้ายคิดฆ่า ทำโลหิตของตถาคตให้หื่อนี้เป็นอนันตริยกรรม ข้อ ๑ ที่เทวทัตสั่งสมไว้”^{๑๑}

ขณะนั้น “พระภิกษุสงฆ์เดินจกรมอยู่ใกล้ๆ ได้เห็นเหตุการณ์ที่พระเทวทัตกระทำการหนัก จึงได้ประกาศก้องเพื่อให้เข้าารักษาพระพุทธเจ้า แล้วช่วยกันทำแคร่หามพระพุทธองค์ ไปแวง ประทับที่มัทท - กุจฉิ”^{๑๒} เิงเขาศิขกูณ แต่พระพุทธองค์ประสงค์จะไปประทับ ณ ชิวกัมพวัน ที่หมอ ชิวโกมารภัจจสร้างถวายเป็นที่ประทับที่พระเทวทัตกลิ้งหินหนักพระภิกษุทั้งหลายจึงนำเสด็จพระ พุทธองค์ไปประทับ ณ ชิวกัมพวัน อันตั้งอยู่นอกประตูพระนครราชคฤห์ตามพุทธประสงค์

เมื่อหมอชิวโกมารภัจจ ได้ทราบเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงพระประชวร “ด้วยพระโลหิตห้อที่ เกิดจากการกระทำของพระเทวทัตแล้ว จึงรีบเข้าเฝ้าตรวจพระอาการถวายการรักษาพยาบาล ผ่าตัด บาดแผลที่พระบาท”^{๑๓} นำพระโอสถที่ปรุงด้วยเครื่องยาต่างๆ ล้วนมีฤทธิ์หรือสรรพคุณแรง โดยพอก พระโอสถนั้นทั่วบริเวณรอบพระบาทของพระพุทธเจ้า เพื่อให้ทรงหายจากอาการพระประชวรและ ป้องกันมิให้ทรงทุกขเวทนาอย่างหนัก ที่เกิดจากบาดแผลที่พระบาท จึงได้พอกพระโอสถแล้วพันแผล ไว้แน่นสิ่งกำชับไม่ให้ผู้ใดเปิดผ้าพันแผลก่อนเวลาที่กำหนด

ขณะที่ถวายเป็นการรักษาพระพุทธเจ้าอยู่นั้น หมอชิวโกมารภัจจ ได้วางยารักษาพยาบาล ผู้ป่วยชายคนหนึ่งในพระนครราชคฤห์ ไว้ก่อนแล้ว จึงต้องทำการรักษาต่อเนื่องหลังจากการถวายเป็น การพอกแผลพันผ้าที่พระบาทเรียบร้อยแล้ว จึงกราบทูลให้ปิดผ้าพันแผล ไว้รอจนกว่าตนจะกลับมา จึงค่อยเปิด

^{๑๐}วิ.ย.๔/๓๓๒.

^{๑๑}วิ.ม.๗/๓๔๑/๑๙๑.

^{๑๒}ทวิ วรรคคุณ, หมอชิวโกมารภัจจ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๒.

^{๑๓}พ.ญ.เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ, ประวัติหมอชิวโกมารภัจจ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร :

หมอชีวกโกมารภักจ์ กราบทูลลาพระพุทธรเจ้าออกจากที่ประทับแล้ว ได้เข้าประตูพระนครไปตรวจรักษาพยาบาลคนไข้ ภายในพระนครราชคฤห์ เมื่อเสร็จภารกิจเรียบร้อยแล้วจึงรีบกลับสู่ชีวกัมพวัน แต่ออกประตูไม่ได้ เพราะถึงเวลาปิดประตูพระนครตามปกติ จึงเกิดความปริวิตอย่างยิ่ง ด้วยเป็นเวลาเปิดผ้าพันแผลพอดี เหตุมีความห่วงใยในพระอาการของพระพุทธรเจ้า ซึ่งกำลังทรงพระประชวร และตนได้พอกพระโอสได้อย่างแรงพันพระบาทไว้แน่น แต่ตนเองยังออกประตูไม่ได้ เกิดความเสียใจว่าเรา ได้ทำการมอันหนักแล้วที่ได้ถวายเป็นการรักษาพยาบาลต่อพระพุทธรองค์เหมือนรักษาโรคสามัญชน โดยการทอดทิ้งพระองค์ไว้

ฉะนั้น การที่เราปรุงพระโอสอย่างแรงพอกแผลพระบาทพระพุทธรเจ้านั้น ดุจพอกแผลที่เท้าของบุรุษอื่น เป็นการกระทำที่ไม่สมควรเป็นอย่างยิ่ง ถ้าไม่ได้แก้ผ้าพันแผลออกจะเกิดอาการเรำร้อนในพระวรกายตลอดทั้งคืน ด้วยฤทธิ์ของพระโอสที่พอกถวายไว้ เพราะผ้าพันแผลปิดหุ้มอยู่อย่างแน่น จักเป็นสาเหตุให้พระพุทธรองค์ไม่ทรงสำราญพระวรกายตลอดทั้งคืน

พระพุทธรองค์ทรงเป็นพระสัพพัญญู มีพระปรีชาหยั่งรู้ สิ่งทั้งปวงทั้งเป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคต จึงทราบวาระจิตของหมอชีวกโกมารภักจ์ ทรงรับสั่งให้พระอานนท์เถระเข้าเฝ้า ตรัสว่า อานนท์เฝ้าวันนี้ หมอชีวกโกมารภักจ์จะกลับมาเปิดผ้าพันแผลให้ตถาคต แต่กลับไม่ทันประตูพระนครได้ปิดก่อน ซึ่งเป็นเวลาเปิดผ้าพันแผลออกพอดี ฉะนั้น เธอจงเปิดผ้าพันแผลนี้ออก

พระอานนท์ได้ทูลสนองพระพุทธรองค์ ด้วยการเปิดผ้าพันแผลออก แผลนั้นได้ล่อนหลุด ประดุจสะเก็ดไม้หลุดจากต้น ฉะนั้น

ก่อนรุ่งอรุณวันนั้น หมอชีวกโกมารภักจ์ รีบเข้าเฝ้าพระพุทธรเจ้า ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญความทุรนทุรายบังเกิดแก่พระวรกายของพระองค์หนักหรือไม่พระพุทธรเจ้าข้า

พระพุทธรองค์รับสั่งว่า ชีวก ตถาคตระงับความทุรนทุรายได้สิ้นแล้ว ณ ควงโพธิ์พฤกษโณ้น และเมื่อทรงแสดงธรรมสืบอนุสนธิต่อไป ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า “ผู้บรรลุดุจดหมายปลายทางแล้วไร้ความโศก หลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวง ละกิเลสเครื่องร้อยรัดได้หมด ย่อมไม่เรำร้อน”^{๑๔}

คัมภีร์อรรถกถากล่าวไว้อีกนัยหนึ่งว่า การที่หมอชีวกโกมารภักจ์ รักษาโรคโดยวิธีการใช้มีด ผ่าตัดแล้วรีดพระโลหิตเสียออก นำพระมิ่งสะเน่าออกแล้วชำระล้างบาดแผล พอกยาทำให้หายจากพระอาการบาดเจ็บ

การถวายเป็นการรักษาพยาบาล ด้วยวิธีการผ่าตัดไม่มีโทษ เพราะหมอชีวกโกมารภักจ์มีความปรารถนาอย่างแรงกล้า เพื่อให้พระพุทธรองค์ทรงหายจากทุกขเวทนา เป็นการกระทำที่ประกอบไปด้วยมหากุศลจิต ประสงค์ให้พระพุทธรองค์พ้นจากความทุกข์ที่ปรากฏทางพระวรกายเท่านั้น

^{๑๔} จุ.ธ.อ.๒๕/๕๖.

ฉะนั้น “บุคคลผู้กระทำให้พระโลหิตห้อ ออกจากพระวรกายพระพุทธเจ้า หรือ พระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้ยังพระชนม์อยู่ ด้วยจิตคิดร้าย เช่น พระเทวทัต (แม้เพียงเท่าแมลงวันตัวน้อยกินอิม) เรียกว่า โลหิตตูปบาท บุคคลประเภทนี้ห้ามบรรพชาในพระพุทธศาสนา”^{๑๕}

หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงหายเป็นปกติแล้ว หมอชีวกโกมารภัจจ์ ทูลถวายผ้าสีไวยกะเป็นผ้าเนื้อดีเลิศคู่ ที่ได้รับพระราชทานจากพระเจ้าจันทรปัชโชตแด่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงรับผ้าสีไวยกะคู่่นั้น แล้วทรงแสดงธรรม ชีวกโกมารภัจจ์ เกิดความเห็นแจ้ง ร่าเริงด้วยธรรมมีกถาแล้วกราบทูลลากลับที่พักของตน

เห็นได้ว่า หมอชีวกได้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธสัมมาสัมพุทธเจ้าในฐานะแพทย์ประจำพระองค์ โดยการทำหน้าที่รักษาพยาบาลที่มาเบียดเบียนพระพุทธเจ้า ให้หายจากอาการประชวรอย่างมิขาดตกบกพร่อง ไม่มีแพทย์คนใดเสมอเหมือน

๔.๒ วิเคราะห์บทบาทด้านพระวินัย.

๔.๒.๑ บทบาทที่มีต่อพระภิกษุสงฆ์สาวก

หมอชีวกโกมารภัจจ์ นอกจากจะเป็นแพทย์ประจำพระพุทธองค์แล้ว มีความสัมพันธ์กับพระภิกษุสงฆ์ โดยการถวายการรักษาพยาบาล แต่ภิกษุสงฆ์ผู้ป่วยใช้เพราะเป็นหน้าที่ ต้องรับผิดชอบโดยตรง เช่น เมื่อครั้งประสบโรคระบาด ๕ ชนิด ลุกลามไปทั่ว

โรคระบาด ๕ ชนิด คือ

๑. กุฏฐัง โรคเรื้อน
๒. คัมโภ โรคฝีดาษ
๓. กิลาสโต โรคกลาก
๔. โสโส โรคมองคร้อ (หลอดลมโป่งพอง)
๕. อปมาโร โรคลมบ้าหมู^{๑๖}

โรค ๕ ชนิดนี้ ระบาดทั้งไปแก่ประชาชนพลเมืองทั้งภายนอกและภายในราชสำนักตลอดจนพระสงฆ์ในอารามต่าง ๆ แพทย์ทั้งหลาย ต้องรับภาระหนักทั่วกัน หมอชีวกโกมารภัจจ์ ได้ปฏิบัติหน้าที่ให้การรักษาพยาบาลแก่พระภิกษุสงฆ์และบุคคลทั่วไป เป็นแพทย์ผู้มีความเชี่ยวชาญ กระบวนการรักษาผู้ป่วยให้หายเป็นปกติ โดยคิดค่าตอบแทนย่อมเยา เฉพาะพระภิกษุสงฆ์ถวายการรักษาพยาบาล เป็นกรณีพิเศษ (ไม่คิดค่าตอบแทน) เพราะบุคคลจำนวนมากหวังอาศัยพระศาสนาเป็นสถานพยาบาลรักษาโรคชนิดต่าง ๆ ให้หายได้จึงสมัครเข้าอุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์ ให้หมอชีวกโกมารภัจจ์

^{๑๕}วิ.ม.๗/๓๑๔/๑๙๑.

^{๑๖}วิ.อ.๔/๒๓/๙.

รักษาหายจากโรคแล้ว พวกกันลาสิกขาออกไปบุคคลเหล่านี้ จึงเป็นพาหะแพร่เชื้อโรคบางชนิด เช่น โรคเรื้อน เป็นต้น ให้ติดต่อกับพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายและบุคคลอื่น ๆ จึงปรากฏว่าคนหัวโล้นมีมากขึ้น เป็นที่น่ารังเกียจของสังคมทั่วไป เมื่อสอบถามแล้วได้ทราบความว่า เป็นบุคคลผู้ลาสิกขาจากภิกษุภาวะ เพราะมิได้อุปสมบทด้วยศรัทธา แต่อุปสมบทเพื่อรักษาตัวให้หายจากโรคเท่านั้น ครั้นหายแล้วจึงลาสิกขาออกไปเป็นคฤหัสถ์ ด้วยคิดว่าประโยชน์ของพวกตนนั้นสำเร็จแล้ว จะมีประโยชน์อะไรเล่าที่จะบวชต่อไป

หมอชิวโกมารภัจจ มองเห็นการณ์ไกลว่า บุคคลพวกนี้มิได้อุปสมบทด้วยศรัทธาทั้งมิได้ประพฤติปฏิบัติเพื่อทรงพระธรรมวินัย หากบุคคลเหล่านี้มีมากขึ้นในภิกษุบริษัท ก็เหมือนมีกาฝากแฝงอยู่ในพระพุทธศาสนา จะเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเศร้าหมอง ควรกำจัดกาฝากที่แฝงอยู่ในพระพุทธศาสนาออกให้สิ้น เมื่อต้นไม้ คือ พระพุทธศาสนาปราศจากกาฝากเหล่านี้ พระพุทธศาสนาจะเจริญมั่นคงสืบต่อไป

หมอชิวโกมารภัจจ เข้าเฝ้ากราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบเรื่องราวที่เกิดขึ้น และถวายความคิดเห็นว่า ภิกษุทั้งหลายได้ให้อุปสมบทคนป่วยเป็นโรคติดต่อ น่ารังเกียจ เมื่ออุปสมบทแล้วย่อมไม่อาจประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยได้ ไม่สามารถทำที่สุดแห่งทุกขได้บุคคลเหล่านี้อุปสมบทเพื่ออาศัยพระพุทธศาสนาเพื่อหวังบำบัดโรคเป็นประการสำคัญและเป็นการแทรกแซงภิกษุที่ตั้งใจบำเพ็ญสมณะธรรม ต้องรับภาระช่วยดูแลพยาบาล เป็นการเพิ่มจำนวนภิกษุที่เป็นโทษเป็นภัยมากขึ้นจึงควรห้ามมิให้ผู้ป่วยด้วยโรคติดต่อบวชเป็นภิกษุต่อไป ฉะนั้น จึงกราบทูลขอพรต่อพระพุทธเจ้า เพื่อทรงบัญญัติห้ามภิกษุทั้งหลายมิให้บวชกุลบุตรผู้เป็นโรคติดต่อ ๕ ชนิด

พระพุทธองค์ เห็นสมควรตามที่หมอชิวโกมารภัจจ กราบทูลขออนุญาตนี้ จึงทรงบัญญัติว่า ต่อแต่นี้ไปขอพวกเธอทั้งหลายจงอย่าให้บุคคลที่เป็นโรค ๕ ชนิด คือ โรคเรื้อน โรคฝีดาษ โรคกลาก โรคมองคร้อ และโรคลมบ้าหมู หรืออย่างใดอย่างหนึ่ง เข้ามาอุปสมบท ถ้าภิกษุใดให้อุปสมบทต้องอาบัติทุกกฏ นับแต่นั้นมา ภิกษุผู้เป็นอนุชนรุ่นหลังก็ถือเป็นหลักปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ ผู้ใดก็ตามก่อนที่จะเข้าไปเพื่อขออุปสมบทในท่ามกลางสงฆ์จะต้องถูกคู้สวดชักถามว่าเป็นโรคเรื้อนหรือเปล่า ที่พระคู้สวดถามนาคก่อนอุปสมบทว่า “กุกฺขฐัง กิลาโส โสโส อปมาโร” ดังนี้

ฉะนั้น พระอารามเวฬุวัน เป็นสถานที่สำคัญในการช่วยเหลือปลดเปลื้องความทุกข์ทางใจของพุทธบริษัท ๔ แล้วยังเป็นโรงพยาบาลสงฆ์ที่หมอชิวโกมารภัจจ เป็นผู้ริเริ่มและจัดตั้งขึ้นเป็นแห่งแรก

๔.๒.๒ บทบาทที่มีต่อภิกษุณีบริษัท

สำหรับความสัมพันธ์กับภิกษุณีบริษัท โดยตรงนั้นไม่ปรากฏแน่ชัดว่า “ได้มีความสัมพันธ์ในด้านการรักษาพยาบาลหรืออุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔แก่ภิกษุณีรูปใดบ้างอาจเนื่องมาจากข้อบัญญัติพระวินัยห้ามบุรุษทำการรักษาพยาบาลให้แก่ภิกษุณีก็เป็นได้”^{๑๗}

^{๑๗}วิ.ภิกขุณี.๓/๑๐๖๓/๒๘๗.

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัย ห้ามบุรุษฆราวาสทำการรักษาพยาบาลภิกษุณี สงฆ์ แล้วหากภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่ง เกิดป่วยไข้ขึ้นควรปฏิบัติอย่างไร จะให้ใครเป็นผู้ดูแลรักษาพยาบาล ภิกษุณีเหตุนี้จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุณีสงฆ์ผู้มีความชำนาญด้านสมุนไพร ประยูรเภสัช ถวายแก่ สหธรรมิกทั้ง ๔ คือ “พระภิกษุ, พระภิกษุณี, นางสิกขมานา, สามเณร, สามเณรี”^{๑๘}

ตามพระวินัยบัญญัติว่า พระภิกษุสงฆ์จะประยูรยาให้กับคนอื่นไม่ได้ต้องอาบัติทุกกฏ แต่อนุญาต สำหรับบุคคล ๕ จำพวก ฉะนั้น ถ้าภิกษุณีเกิดเจ็บป่วย ภิกษุณีรูปใดมีความรู้เรื่องยา ก็สามารถประยูรยา ถวายได้หรือถ้าไม่มีความรู้ก็ขอคำแนะนำจากหมอผู้เชี่ยวชาญได้ตามทางสันนิษฐานว่า หมอชิวโกมารภัจจ น่าจะมีส่วนให้ความช่วยเหลือได้โดยอ้อมในฐานะที่ตนเป็นหมอ แต่ก็ไม่ได้ปรากฏหลักฐานแน่ชัด มีปรากฏอยู่บ้าง คือ เรื่องเกี่ยวกับพระสุภาภิกษุณีที่ไปพักที่ชิวกัมพวันเพื่อฟังธรรม และจะกล่าวต่อไป

๔.๒.๓ บทบาทที่มีต่ออุบาสกบริษัท

หมอชิวโกมารภัจจ ได้มีความสัมพันธ์กับอุบาสกบริษัท ในด้านการรักษาโรคในฐานะเป็นแพทย์ ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญ ๆ ดังนี้

๔.๓ วิเคราะห์บทบาทด้านการทำนุบำรุงพระศาสนา

๔.๓.๑ บทบาทที่มีความสัมพันธ์กับพระเจ้าพิมพิสาร

พระเจ้าพิมพิสารกษัตริย์ผู้ปกครองพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ “ทรงเป็นอุบาสกได้สร้าง พระเวฬุวันมหาวิหารถวายเป็นสังฆาราม แต่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุข แล้วทรง ถวายการอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔ เป็นต้น ในพระพุทธศาสนาตลอดพระชนม์ชีพ”^{๑๙} ซึ่งเป็นพระอัยกา (พระเจ้าปู่บุญธรรม) ของหมอชิวโกมารภัจจ เมื่อครั้งที่พระเจ้าพิมพิสารทรงพระประชวรเป็นโรค ริดสีดวงทวาร ได้รับสั่งให้หมอชิวโกมารภัจจเข้าเฝ้าเพื่อรับการรักษา

หมอชิวโกมารภัจจ เป็นแพทย์ที่มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคและการใช้ยาสามารถ ประกอบยาใช้รักษาคนไข้ โดยไม่เห็นคนไข้เพียงแต่ทราบอาการของพระเจ้าพิมพิสาร ที่ทรงพระประชวร ก็สามารถนำมาวิเคราะห์หาสาเหตุของโรคได้ และได้ประกอบยาถวายการรักษาอาการพระประชวร นั้น โดยนำยาใส่ไว้ในเล็บมือเพียงเล็กน้อย ได้เคาะยาลงทาทั่วบริเวณขอบทวารเพียงครั้งเดียวเท่านั้น อาการพระประชวรก็หายเป็นปกติ

ครั้งเมื่อ พระเจ้าพิมพิสารทรงหายจากพระประชวรแล้วก็ทรงปิติสมนัสยิ่งนัก จึงโปรด พระราชทานบำเหน็จรางวัลให้ เป็นบ้านพร้อมทั้งเครื่องเรือนครบครันหลัง ๑ สวนอัมพวันแปลง ๑ (สวนมะม่วง) บ้านส่วยซึ่งเก็บผลประโยชน์ปีละแสนตำบลด และเครื่องประดับสตรี ที่มีค่าแก่หมอชิวโก

^{๑๘} วิ.ม.๔/๑๙๓/๓๐๒.

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๖.

โกमारภัจจ์ เป็นจำนวนมาก แต่หมอชิวโกमारภัจจ์ไม่ยอมรับรางวัลพระราชทานเหล่านั้น ได้ทูลถวายคืนแก่พระเจ้าพิมพิสาร ตนเองขอรับสนองเพียงอุทยานอัมพวันเท่านั้น

พระเจ้าพิมพิสาร ทรงพอพระราชหฤทัยต่อคำกราบทูลของหมอชิวโกमारภัจจ์ จึงมีพระราชโองการแต่งตั้งให้เป็นแพทย์ประจำพระองค์ และแพทย์หลวงประจำราชสำนักรักษาพยาบาลข้าราชการบริพาร ทั้งฝ่ายใน และฝ่ายนอก และประจำพระองค์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุทั้งหลาย หมอชิวโกमारภัจจ์ ได้รับสนองงานตามพระบรมราชโองการที่มีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งทุกประการ โดยเป็นแพทย์ประจำราชสำนักและแพทย์ประจำพุทธสำนักไปพร้อม ๆ กันเป็นครั้งแรกในพระพุทธศาสนา กระทั่งถึงสมัยพระเจ้าอชาตศัตรู

ครั้น “สมัยพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ พระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยพระเจ้าพิมพิสารทรงสละราชสมบัติ”^{๒๐} แล้วสถาปนาให้พระเจ้าอชาตศัตรูขึ้นครองราชย์สมบัติแทนพระองค์ ภายหลังพระเจ้าอชาตศัตรู ได้ทรงทำปิณฑาต (ปลงพระชนม์พระบิดา) ต่อพระเจ้าพิมพิสาร ครั้นเมื่อ พระเจ้าพิมพิสารหมดสิ้นอำนาจและเสด็จสวรรคตแล้ว หมอชิวโกमारภัจจ์ก็ได้รับราชการในตำแหน่งแพทย์หลวงของราชสำนัก และพุทธสำนักตลอดมา

๔.๓.๒. บทบาทที่มีความสัมพันธ์กับพระเจ้าจันทปัชโชต

สมัยนั้น พระเจ้าจันทปัชโชตทรงเป็นกษัตริย์ผู้ปกครอง พระนครอุชเชนี แคว้นอวันตี ทรงพระประชวร ด้วยโรคผอมเหลือง (ดีซ่าน) มีพระวรกายซูบซีด พระฉวีวรรณมีสีเหลืองผิดปกติ แพทย์หลวงทั้งหลายผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญมีกิตติคุณด้านการรักษาได้ถวายการรักษาพยาบาลอย่างเต็มความสามารถทุกราย แต่อำการของโรคก็ยังไม่หาย

พระเจ้าจันทปัชโชตทรงทราบกิตติมาศัพท์ และความสามารถของหมอชิวโกमारภัจจ์ จึงให้ราชทูตนำพระราชสาสน์ไปถวายพระเจ้าพิมพิสารกษัตริย์ผู้ปกครองพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ เพื่อ

โปรดพระราชทาน หมอชิวโกमारภัจจ์ไปถวายการรักษาอาการป่วยของพระองค์ ทูลขอหมอชิวโกमारภัจจ์ ไปถวายการรักษาพยาบาล พระเจ้าพิมพิสารจึงรับสั่งให้หมอชิวโกमारภัจจ์ เดินทางไปถวายการรักษาพยาบาล ทั้งนี้เพื่อให้ความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างแคว้นทั้งสองเป็นไปด้วยดี

หมอชิวโกमारภัจจ์ เดินทางไปเข้าเฝ้าพระเจ้าจันทปัชโชต กราบทูลขออนุญาตตรวจพระอาการเพื่อหาสมุฏฐานของโรคที่ทรงประชวร เมื่อทราบพระอาการประชวรและจะทรงหายด้วยเสวยพระโอสถที่ปรุงเพียงครั้งเดียว จึงกราบทูลถวายการรักษา

พระเจ้าจันทปัชโชตตรัสถามว่า จะรักษาด้วยวิธีใด หมอชิวโกमारภัจจ์ ได้กราบทูลว่าถวายพระโอสถผสมเนยใสกับสมุนไพบบางชนิด โรคที่เกิดกับพระองค์จักหายเป็นปกติ

^{๒๐} ทวี วรคุณ, หมอชิวโกमारภัจจ์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๖.

พระเจ้าจันทรพิชัยทอด ทรงปฏิเสธ หมอชีวกโกมารภักจ จงเว้นเนยใสเสีย ทาวิธีอื่นรักษาเถิด เพราะฉันไม่ชอบกลิ่นเนยใส รู้สึกเป็นของน่ารังเกียจ สะอิดสะเอียนสำหรับฉัน

หมอชีวกโกมารภักจ มีความวิตกกังวลพระดำรัสของพระเจ้าจันทรพิชัยตยันักเพราะ พระโอสถถวายต้องมีเนยใสเป็นส่วนผสม ถ้าขาดเนยใสมาเป็นส่วนผสมแล้ว ก็ไม่เกิดสรรพคุณในการรักษา โรคที่พระเจ้าจันทรพิชัยทอดประชวรอยู่ก็จะไม่หาย

หมอชีวกโกมารภักจ กราบทูลลากลับที่พัก ใคร่ครวญหาวิธีนำเนยใสเข้าเป็นส่วนผสมในการ ปรงพระโอสถ ที่ไม่มีกลิ่นและรสของเนยในปรากฏในพระโอสถนั้น ด้วยอุบายอันแยบยลของหมอชีวก โกมารภักจ จึงครุ่นคิดได้ว่าควรแปรสภาพเนยใส โดยการปรงรสปรงกลิ่นให้มีรสและกลิ่นเหมือนน้ำฝาด ครั้นแล้ว จึงไตร่ตรองหาช่องทางเพื่อให้ตนเองรอดพ้นจากพระราชาอาชญา

เช้าวันรุ่งขึ้นหมอชีวกโกมารภักจเข้าเฝ้าพระเจ้าจันทรพิชัยทอด กราบทูลขอห้องพิเศษสำหรับ ปรงยา พร้อมพนักงานเจ้าหน้าที่รักษาประตูเมือง เพื่ออำนวยความสะดวกในการเปิดและปิดประตู เวลาที่ตนเองมีความจำเป็นต้องเข้าออก ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน ตลอดถึงช่างหรือม้าที่มียีเท้า เร็วหนึ่งตัว สำหรับใช้แสวงหาสมุนไพรจากป่าภายนอกเมือง มาผสมเป็นพระโอสถถวายได้ อย่างทัน เหตุการณ์ ทั้งสะดวกต่อการกิจรีบด่วนทุกอย่าง

พระเจ้าจันทรพิชัยทอดทรงพิจารณาเห็นเหตุผลอันสมควร จึงโปรดพระราชทานอนุญาต แล้ว รับสั่งให้เจ้าหน้าที่จัด สถานที่ปรงยา พนักงานเฝ้าคอยเปิดปิดประตูเมือง และช่าง ม้าที่มียีเท้าเร็วให้ ตามที่หมอชีวกโกมารภักจทูลขอพร้อมรับสั่งกำชับเจ้าหน้าที่ว่า ถ้าหมอชีวกโกมารภักจมีความประสงค์ ด้วยสิ่งใดก็จงอำนวยความสะดวกในสิ่งนั้น ให้ทันเหตุการณ์

เรื่องเล่าว่า “พระเจ้าจันทรพิชัยทอด ทรงมีพระทัยรังเกียจกลิ่นเนยใสเป็นปกติ เพราะในอดีต พระองค์เคยเสวยพระชาติเป็นแมงป่องมาก่อน ในพระอรธกถาจารย์กล่าวไว้ว่า พระเจ้าจันทรพิชัยทอด มีพระราชสมภพเกี่ยวข้องกับแมงป่อง ในสมัยพระชนนิจของพระองค์ทรงมีระดูเสร็จบรรทมอยู่บนพระ แทนที่บรรทม เกิดมีแมงป่องตัวหนึ่งได้ไต่ขึ้นบนพระนาภีประเทศ พระนางได้ทรงมีพระครรภ์ ด้วยการ สัมผัสแห่งแมงป่องนั้น ดังนั้น เนยใส จึงเป็นยาสำหรับบำบัดพิษแมงป่องอย่างวิเศษและเป็นของทั้ง เกียจและกลัวสำหรับแมงป่องทั้งหลาย เหตุนั้นพระองค์จึงรับสั่งห้าม หมอชีวกโกมารภักจ ไม่ให้นำ เนยใสเข้าผสมในพระโอสถ”^{๒๑}

ครั้นหมอชีวกโกมารภักจ ได้รับพระราชทานความสะดวกทุกอย่างตามที่ตนประสงค์แล้วเกิด ความสบายใจไร้วิตกกังวล กราบทูลลาพระเจ้าจันทรพิชัยทอดกลับสู่ที่พักจัดเตรียมปรงพระโอสถตาม วิธีการที่ตนกำหนดไว้ โดยมีให้ใครล่วงรู้แล้ว จึงนำพระโอสถที่ปรงด้วยเนยใส เข้าเฝ้าถวายพระเจ้า จันทรพิชัยทอด เพื่อพระองค์ทรงเสวยพร้อมกราบทูลให้ทรงทราบวิธีเสวย และพระอาการหลังจากเสวย

^{๒๑} ว.อ.๕/๓๒/๕.

แล้วว่าในวันแรกหลังจากพระองค์เสวยแล้วจะทรงมีอาการแน่นพระอุระ (หน้าอก) ไม่สบายพระวรกาย ขอให้พระองค์ทรงอดทน วันที่ ๒ จะทรงอุเทกะ (อาเจียน) แล้วพระอาการของโรคก็จะทุเลาและไม่ นานนัก (๒-๓ วัน) ก็จะหายเป็นปกติ

ครั้งพระเจ้าจันทรพิชิตเสวยพระโอสถผ่านไปแล้ว ๑ คืน ไม่มีอาการอะไรปรากฏเพียง อาการแน่นพระอุระเท่านั้น ปรากฏ หมอชิวโกมารภักจเห็นสมควรด้วยเวลาที่ตนกำหนดไว้ จึงกราบ ทูลลาจากที่เข้าเฝ้า โดยการอ้างว่ามีภารกิจด้วยการหาเครื่องยาสมุนไพร เพื่อปรุงเป็นพระโอสถถวาย ครั้งต่อไป

หมอชิวโกมารภักจ รีบกลับที่พักเก็บข้าวของเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็น มุ่งตรงต่อโรงราชพาหนะ ขอช้างพังภัททวดี ซึ่งเดินได้วันละ ๕๐ โยชน์ จากพนักงานเฝ้าโรงช้าง แล้วบังคับช้างให้เร่งฝีเท้าตรงไป ยังพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ ครั้นเห็นว่าพื้นเขตอันตรายใครๆ ก็ติดตามไม่ทันจึงหยุดพักเหนื่อย และรับประทานอาหารเช้าที่ป่ามะขามป้อมแห่งหนึ่ง

รุ่งขึ้นวันที่ ๒ พระเจ้าจันทรพิชิตทรงพระอุเทกะ (เรอ) ออกแล้วทราบทันทีว่า พระโอสถนั้นมีเนยใสผสมอยู่ ทรงเกลียดกราดตวาดด่าว่า หมอชิวโกมาติชั่ว กล้าหลอกให้เราหลงกลินกินเนยใสแล้ว ทรงอาเจียนครั้งแรก สิ่งที่หมักหมมอยู่ในพระอุทรแล้วก็ออกมาจนหมดสิ้น ทรงมีพระอาการอ่อนเพลีย แต่ก็ยังทรงเกลียดกราดพิโรธตามอุปนิสัย จึงรับสั่งกับมหาดเล็กว่า เราหลงกลถูกหมอชิวโกหลอกให้ดื่ม เนยใส พวกเจ้าจงค้นหาจับตัวหมอชิวโกมาให้เราโดยเร็ว

พวกมหาดเล็ก ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว รีบไปค้นหาหมอชิวโกมารภักจถึงที่พัก ครั้นไม่ พบตัวหมอ จึงกลับไปเข้าเฝ้าพระเจ้าจันทรพิชิต ทูลรายงานให้ทรงทราบว่า หมอชิวโกมารภักจหนี จากพระนครไปโดยขับขี่ช้างพังภัททวดีเป็นพาหนะ พระพุทธเจ้าข้า

พระเจ้าจันทรพิชิตทรงทราบว่า หมอชิวโกมารภักจหลบหนีไปแล้ว ทรงพิโรธอย่างยิ่งจึง รับสั่งให้นายกษัตริย์มหาดเล็ก ซึ่งเฝ้าอยู่ใกล้ชิดให้รีบติดตามจับกุมหมอชิวโกมารภักจ กลับมาลงโทษ ให้ได้ และทรงกำชับสั่งมหาดเล็กกาจะว่า เมื่อเจ้าตามไปทัน จงพูดกับหมอแต่โดยดีก่อนหลอกล่อให้ ด้วยถ้อยคำ โดยบอกว่าพระเจ้าอยู่หัวฯ รับสั่งให้หมอลกลับไปเฝ้า ถ้าหมอไม่ยอมกลับ จึงใช้กำลังบังคับ จับกุมตัวมาให้ได้

ครั้งนั้น นายกษัตริย์ตามไปทันหมอชิวโกมารภักจ ผู้กำลังรับประทานอาหารเช้าอยู่ที่ป่า มะขามป้อม ใกล้พระนครโกสัมพี จึงเข้าไปชวนสนทนาว่า ท่านอาจารย์ครับ พระเจ้าอยู่หัวฯรับสั่งให้ ท่านอาจารย์กลับไปเฝ้า

หมอชิวโกมารภักจ ได้ทราบอย่างนั้น จึงตอบกลับด้วยว่าจันอ่อนหวานตามจรรยาบันแพทย์ ว่า พ่อกษัตริย์ ผู้เจริญ พ่อกำลังเดินทางมาเหนื่อย ๆ เชิญนั่งพักก่อน และรับประทานอาหารเช้าให้อิ่มก่อน แล้วจึงค่อยกลับเถิด

มหาดเล็กกาะ ได้ฟังเช่นนั้นจึงปฏิเสธการร่วมรับประทานอาหารกับหมอซิวโกมารภัจจ์ เพราะพระเจ้าจันทรพิชิต ทรงเตือนให้ระมัดระวังโดยมิให้รับประทานอาหารสิ่งของที่หมอซิวโกมารภัจจ์ เอื้อเพื่อเลี้ยงรับเป็นอันขาด ความจริงตนเองก็หิวและกระหายน้ำมากแต่กลัวถูกวางยพิษ จึงจำใจนั่งคอยหมอซิวโกมารภัจจ์ รับประทานอาหารอยู่ฝ่ายเดียว ขณะนั้นผลมะขามป้อมตกจากต้นลงมา ตรงหน้าหมอซิวโกมารภัจจ์ จึงเก็บขึ้นมารับประทาน พร้อมเชิญชวนมหาดเล็กกาะให้รับประทานด้วย

หมอซิวโกมารภัจจ์ เคี้ยวมะขามป้อมและดื่มน้ำด้วยตนเองแล้ว ได้เชื้อเชิญกาะมหาดเล็ก ให้รับประทานผลมะขามป้อมที่ตนได้ใช้เล็บแทรกยาถ่ายชนิดแรงไว้ภายในแล้วดื่มน้ำตาม มหาดเล็ก กาะคิดว่าหมอกำลังเคี้ยวมะขามป้อมและดื่มน้ำอยู่ คงไม่มีสิ่งให้โทษ จึงรับประทานมะขามป้อมครึ่งผล จากหมอซิวโกมารภัจจ์ เคี้ยวกินแล้วดื่มน้ำตามมะขามป้อมครึ่งผลที่เขาเคี้ยวกินนั้นได้ถ่ายอุจจาระ อย่างแรงทันใดนั้นเอง มหาดเล็กกาะ ตกใจคิดว่าหมอซิวโกฯ วางยาตน จึงถามว่าชีวิตของข้าพเจ้าจะ รอดหรือไม่ หมอซิวโกมารภัจจ์ ตอบว่าอย่ากลัวเลย ฟอกกาะไม่มีอันตรายดอก เชิญพอกพักผ่อน สัก พักหนึ่งแล้วอาการอ่อนเพลียก็จะหายไปเอง แล้วมอบช้างภัททวดี แก่นายกาะเพื่อนำไปถวายพระเจ้าจันทรพิชิต แล้วตนเองก็เดินทางสู่พระนครราชคฤห์ แคว้นมคธผ่านระยะทางไปโดยลำดับ จนถึง พระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ แล้วเข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร ทูลถวายรายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตน ให้ทรงทราบโดยสิ้นเชิง

ฝ่ายมหาดเล็กกาะ ได้นำช้างภัททวดี กลับสู่กรุงอุชเชนี เข้าเฝ้าพระเจ้าจันทรพิชิตทูลถวาย รายงานเรื่องทั้งหมดให้ทรงทราบทุกประการ

ครั้นพระเจ้าจันทรพิชิต ได้เสวยพระโอสถที่หมอซิวโกมารภัจจ์ ปรงด้วยเนยใสถวายทรงหาย จากพระโรคผอมเหลืองแล้ว ทรงพระสำราญ มีพระวรกายแข็งแรง พระฉวีวรรณผุดผาดเสวยได้ตามพระ ประสงค์บรรทมหลับได้สนิททรงหายกริ้ว เพราะทรงหวนระลึกถึงคุณ ของหมอซิวโกมารภัจจ์ที่มีต่อ พระองค์ มีพระประสงค์ที่จะตอบแทนบุญคุณแด่หมอซิวโกมารภัจจ์ จึงได้ส่งราชทูตไปยังพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ เพื่อเชิญหมอซิวโกมารภัจจ์ ไปรับพระราชทานรางวัล ณ กรุงอุชเชนี

หมอซิวโกมารภัจจ์ มอบสาส์นให้ราชทูต นำไปถวายพระเจ้าจันทรพิชิต เพื่อทรงทราบว่า การที่พระองค์ทรงโปรดอนุสรณ์ถึงความดี ความชอบ ของข้าพระพุทธเจ้า ก็เป็นพระมหากรุณาธิคุณ อย่างล้นพ้นแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าไม่ประสงค์จะรับกวนเบื่องพระยุคลบาทพระเจ้าข้า

ราชทูตได้นำสาส์นของหมอซิวโกมารภัจจ์ จากพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ กลับสู่กรุงอุชเชนี เข้านำถวายแด่พระเจ้าจันทรพิชิต เพื่อทรงทราบสาเหตุที่ต้องทำเช่นนั้น

พระเจ้าจันทรพิชิต ครั้นทรงทราบสาเหตุแล้ว ได้พระราชทานผ้าสีไวยกะคู่หนึ่ง ซึ่งเป็นผ้า เนื้อดีประณีตยิ่ง เด่นอุตม ยอดเยี่ยมกว่าผ้าทั้งหลายบรรดามีโดยราชทูตนำไปมอบแก่หมอซิวโกมาร ภัจจ์ถึงสำนักตามพระราชประสงค์

๔.๓.๔ บทบาทที่มีความสัมพันธ์กับอุบาสิกาบริษัท

ความสัมพันธ์ระหว่างหมอซิวโกมารภัจจ์กับอุบาสอกาบริษัทโดยตรงนั้น ไม่ค่อยมีปรากฏมากนัก เท่าที่ศึกษาพบว่ามียอยู่ในพระไตรปิฎกตอนหนึ่งที่ได้กล่าวไว้ว่า หมอซิวโกมารภัจจ์ ได้รักษาพยาบาลภรรยาเศรษฐีชาวเมืองสาเกต ซึ่งป่วยด้วยโรคปวดศีรษะทุกข์ทรมานนานถึง ๗ ปี ได้เชิญแพทย์ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญให้รักษาพยาบาลแล้ว หลายรายแต่ไม่มีแพทย์ผู้ใดสามารถรักษาให้โรคปวดศีรษะหายได้ จำยทรัพย์เงินทองไปเป็นจำนวนมาก กระทั่งภรรยาท่านเศรษฐีเกิดความท้อแท้หมดความเยื่อใยในชีวิต ไม่คิดจะรักษาต่อไป

หมอซิวโกมารภัจจ์เดินสี่ขาไปถึงบ้านเศรษฐีเสนอตัวเข้าการรักษาโรคปวดศีรษะภรรยาเศรษฐี แต่ถูกปฏิเสธ เพราะเธอเข็ดขยาดเสียแล้ว จึงเสนอเงื่อนไขกับภรรยาเศรษฐีว่า ถ้าตนเองรักษาโรคปวดศีรษะไม่หายจะไม่ขอรับรางวัลใดๆ ทั้งสิ้น ภรรยาเศรษฐีจึงรับข้อเสนอให้หมอทำการรักษาแต่โดยดี หมอซิวโกมารภัจจ์ได้ตรวจอาการโรคของภรรยาเศรษฐี ทราบสมุฏฐานของโรคและวิธีการรักษาให้หายจากโรค ได้นำสมุนไพรที่มีสรรพคุณตรงกับโรคเข้าการรักษา โดยวิธีนัยัญยาเข้าทางจมูกเพียงครั้งเดียวเท่านั้น โรคปวดศีรษะก็หายเป็นปกติ

ภรรยาเศรษฐี และครอบครัวได้แสดงความขอบคุณหมอซิวโกมารภัจจ์ โดยมอบรางวัลเป็นเงินจำนวน ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ พร้อมยานพาหนะแล้วข้าทาสชาย หญิง อย่างละหนึ่งคนเพื่อร่วมเดินทางกลับพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ ข้อนี้เป็นผลแห่งการรักษาพยาบาลครั้งแรกของหมอซิวโกมารภัจจ์

ทั้งหมดนี้ คือ ตัวอย่างที่สำคัญๆ ของความสัมพันธ์ระหว่างหมอซิวโกมารภัจจ์กับพุทธบริษัททั้ง ๔ มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประธาน ในด้านการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ จนเป็นที่ยอมรับนับถือของพุทธบริษัททั้งมวลในสมัยนั้น

๔.๔ วิเคราะห์บทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๔.๔.๑ บทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับพุทธบริษัท

ท่านได้ทำหน้าที่ของตนอย่างดีเยี่ยมท่านมีความสัมพันธ์กับพุทธบริษัททั้ง ๔ คือภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในด้านการทะนุบำรุงและเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ยอดเยี่ยมในฝ่ายผู้เลื่อมใสในบุคคล โดยการลงมือปฏิบัติด้วยตนเองเป็นตัวอย่างที่ดีให้พุทธบริษัทอื่นได้เห็นและยินดีปฏิบัติตาม เกี่ยวกับความสัมพันธ์ด้านนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งในที่นี้หมายรวมถึง พระพุทธเจ้า ภิกษุณีสงฆ์ อุบาสก และอุบาสิกา เท่าที่มีหลักฐานปรากฏเท่านั้น

๔.๔.๒ บทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการกราบทูลขอพุทธานุญาตกับพระพุทธเจ้า หมอชีวกโกมารภัจจ์ มีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า ไม่เฉพาะแต่เพียงเรื่องรักษาพยาบาลในฐานะแพทย์ประจำพระองค์เท่านั้น แต่ด้วยความที่ท่านมีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มากท่านจึงมีบทบาทในเรื่องการทะนุบำรุงดูแลรักษาพระพุทธศาสนา ทั้งในเรื่องการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา และในเรื่องการให้คำปรึกษาและเสนอความคิดเห็นต่างๆ ต่อพระพุทธเจ้าอันเป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์ ต่อพระพุทธศาสนาและพุทธบริษัท โดยส่วนรวม ซึ่งมีประเด็นสำคัญๆ หลายเรื่องที่พระองค์ทรงเห็นด้วยและทรงอนุญาต พร้อมทั้งทรงบัญญัติเป็นข้อปฏิบัติสำหรับพุทธบริษัทสืบเนื่องมาจนทุกวันนี้

สำหรับตัวอย่างการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของหมอชีวกโกมารภัจจ์นั้น ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดยตรง ในที่นี้จะนำมาเฉพาะเหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ ดังนี้

ถวายทานทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาแด่พระพุทธเจ้า เมื่อครั้งที่หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้ถวายการรักษาพระอาการห้อพระโลหิตที่พระบาทของพระพุทธเจ้า จนทรงหายเป็นปกติแล้ว และท่านได้ถวายผ้าสีไวยกะแด่พระองค์ ซึ่งผ้าผืนนี้เป็นผ้าเนื้อดีเลิศ ซึ่งหมอชีวกได้รับพระราชทานมาในครั้งที่ถวายการรักษาโรคผอมเหลืองแด่พระเจ้าจันทรปัชโชต พระพุทธองค์ทรงรับผ้าสีไวยกะผืนนั้นแล้ว ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอันหมดจดไพเราะให้แก่หมอชีวกโกมารภัจจ์ฟัง จนท่านซาบซึ้งในพระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดง ด้วยธรรมิกถา

หลังจากได้ฟังพระธรรมเทศนาในครั้งนั้นแล้ว หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้บรรลุโสดาปัตติผลจึงได้น้อมถวายสวนมะม่วงที่ได้รับพระราชทานจากพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อครั้งที่ตนได้ถวายการรักษา

โรคริดสีดวงทวาร เพื่อสร้างวัดพร้อมทั้งสร้างพระคันธกุฎีที่ประทับสำหรับพระองค์ สร้างกุฎีสำหรับภิกษุ และภิกษุณี สร้างมณฑป สร้างศาลาฟังธรรม ขุดบ่อน้ำ สร้างที่พักกลางวันและกลางคืนให้คนเดินทางในอัมพวันนั้น เสร็จแล้วกราบอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์พุทธสาวก ให้เสด็จเข้าไปประทับยังพระอารามใหม่นั้น ถวายภัตตาหารแล้วหลังทักษิณทกมอบถวายวิหารแด่พระพุทธเจ้า ให้เป็นพุทธศาสนสถานสำหรับอยู่จำพรรษาของภิกษุสงฆ์ที่มาจากทิศทั้ง ๔ พระพุทธองค์ทรงอนุโมทนาพระอารามใหม่นี้ได้นามตามผู้สร้างว่า “ชีวกัมพวัน” ซึ่งหมายถึง สวนมะม่วงของหมอชีวก ในพระไตรปิฎกกล่าวไว้ตอนหนึ่งพอสรุปได้ว่า พระพุทธองค์ทรงเสด็จไปประทับที่ชีวกัมพวันของหมอชีวกโกมารภัจจ์ เป็นครั้งคราว ในระหว่างที่พักอยู่ที่ชีวกัมพวันนั้นพระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมชีวกัมพวันสูตร และทุติยชีวกัมพวันสูตรแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ให้เจริญสมาธิเมื่อจิตตั้งมั่นแล้วสิ่งทั้งปวงย่อมปรากฏตามความเป็นจริงว่าไม่เที่ยง คือ จักขุรูป จักขุวิญญาณ จักขุสัมผัสสเวทนาที่เกิด เพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยย่อมปรากฏตามความเป็นจริงว่าไม่เที่ยง และพระพุทธองค์ได้ตรัสอีกว่า “เธอ

ทั้งหลายจงหลีกเร้นบำเพ็ญความเพียร เพราะภิกษุเมื่อหลีกเร้นอยู่ มีจิตตั้งมั่น มีสติสัมปชัญญะ สิ่งทั้งปวงย่อมปรากฏตามความเป็นจริง”^{๒๒}

นอกจากถวายผ้าสีไวยกะแล้วต่อมาหมอชิวโกมารภัจจ ยังได้ถวายผ้ากัมพลที่ได้รับพระราชทานจากพระเจ้ากาสิ ซึ่งมีราคาแพงมาก แต่พระพุทธเจ้าอีกด้วย

ผลจากการทำหน้าที่พุทธบริษัทที่ดี ของหมอชิวโกมารภัจจ ได้ทำบุญถวายทานทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ส่งผลอันเป็นประโยชน์ยิ่งใหญ่ไพศาลให้ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก และได้เสนอความเห็นอันเป็นประโยชน์ และปกป้องพระพุทธศาสนา

ประเด็นสำคัญ ไม่ใช่เฉพาะการถวายผ้าสีไวยกะหรือผ้ากัมพลเท่านั้น แต่หลังจากเมื่อครั้งที่หมอชิวโกมารภัจจ ได้ถวายผ้าสีไวยกะแล้ว ด้วยปัญญาของท่านที่เป็นคนฉลาดมองเห็นการณ์ไกล ประกอบกับความที่ตนเป็นที่ไว้วางใจขององค์พระพุทธเจ้า และที่เป็นปรិษาของพระพุทธองค์ท่านเห็นว่าที่ผ่านมาพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์รับผ้าจีวรได้เฉพาะผ้าที่เป็นบังสกุล ซึ่งมีคนนำไปทิ้งในป่า เช่น ผ้าทอศพ หรือผ้าเปื้อนฝุ่นที่ไม่มีใครต้องการแล้วเท่านั้น พระสงฆ์มีความลำบากในการแสวงหาผ้าเป็นอย่างมาก ตนจึงเห็นว่าการให้พระภิกษุรับคหบดีจีวรที่พุทธบริษัทจัดนำมาถวายได้นั้นจะเป็นประโยชน์ต่อพระภิกษุสงฆ์ในอนาคต

หากพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตคหบดีจีวร คือ ให้พระภิกษุสงฆ์รับผ้าที่ประชาชนมีศรัทธานำมาถวายโดยตรงได้ เพราะจะไม่ให้พระภิกษุสงฆ์ลำบากเกินไปในการแสวงหาผ้าและอุบาสกอุบาสิกาผู้มีความศรัทธาถวายก็จะได้รับความสุขใจความอิ่มใจที่ได้ถวายผ้าของตนกับผู้ทรงศีล

ดังนั้น หมอชิวโกมารภัจจจึงกราบทูลขอพรในเรื่องนี้ ให้พระพุทธเจ้าทรงไตร่ตรองพิจารณาแล้วทรงเห็นว่าเป็นเรื่องที่เหมาะสม จึงทรงอนุญาตคหบดีจีวรสำหรับพระภิกษุสงฆ์ตั้งแต่บัดนั้นมาแต่ก็ยังมิพุทธดำรัสตรัสว่า “ถ้าภิกษุปรารถนาจะถือผ้าบังสกุลก็ให้ถือปรารถนาจะรับคหบดีก็ให้รับ” พร้อมทั้งสรรเสริญความสันโดษ คือ ความยินดีตามมีตามได้

นอกจากนี้ หมอชิวโกมารภัจจ ได้นำมามาเอาผ้ากัมพลจากเมืองกาสิ ทูลถวายแด่พระพุทธเจ้าแล้วพระพุทธองค์ก็ได้ทรงมีพระพุทธานุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับผ้ากัมพลได้

การที่ได้ทรงมีพระพุทธานุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับจีวรชนิดต่าง ๆ ที่มีผู้ถวายเช่นนี้ เป็นผลให้กาลต่อมาได้มีจีวรชนิดดีเลิศ ยอดเยี่ยมอย่างยิ่ง และมีราคาสูงสุดเกิดแก่ภิกษุทั้งหลาย เป็นจำนวนมาก โดยผ้าที่ทำเป็นจีวรบางผืนนั้น แม้แต่อิสระชนบางท่าน หรือเศรษฐีคหบดีก็ยังไม่สามารถจะมีใช้ได้ แต่ผ้าเช่นนั้นกลับมีผู้สละถวายเป็นจีวรทาน นับว่าอัศจรรย์ยิ่งนัก โดยผู้ที่มีผ้าอย่างใด เมื่อเกิดศรัทธาก็ถวายอย่างนั้น ฉะนั้นที่มีผู้นำมาถวายจึงมีทั้งผ้าเนื้อดีราคาสูง และผ้าเนื้อหยาบราคาต่ำ

^{๒๒} ส.สพ.๑๙/๑๖๐-๑๖๑/๑๙๕-๑๙๖.

อีกคราวหนึ่ง ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ชิวกัมพวัน หมอชิวโกมารภจจีได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ กราบทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าได้ฟังมาว่า คนทั้งหลายกล่าวว่าได้ฆ่าสัตว์เจาจะจงวายพระสมณะโคดม พระองค์ทรงทราบชื่อนั้นอยู่ ก็ยังคงเสวยเนื้อที่เขาฆ่าเจาจะจงเพื่อพระองค์ ที่เขาอาศัยพระองค์ทำการกล่าวดังนี้ ชื่อว่ากล่าวต่อพระพุทธองค์ด้วยถ้อยคำที่ไม่เป็นจริงหรือไม่ พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ชิวก คนทั้งหลายนั้น ชื่อว่ากล่าวต่อเราด้วยคำอันไม่เป็นความจริง ด้วยถ้อยคำที่เป็นเท็จที่ไม่มีอยู่”^{๒๓}

พระพุทธองค์จึงตรัสห้ามมิให้ฉันเนื้อ ๓ ชนิด คือ

๑. เนื้อที่ตนเห็น ได้แก่ เห็นด้วยตนเองว่าเขากำลังฆ่าสัตว์นั้น เพื่อนำมาปรุงเป็นอาหารให้ฉัน
๒. เนื้อที่ตนได้ยิน ได้แก่ ได้ยินด้วยตนเองว่าเขาฆ่าสัตว์นั้น เพื่อนำมาปรุงเป็นอาหารให้ฉัน
๓. เนื้อที่ตนสงสัย ได้แก่ เนื้อที่ตนรังเกียจ แม้ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน จึงไม่รู้ ไม่เห็นว่าเขาฆ่าสัตว์นั้นเพื่อปรุงเป็นอาหารให้ฉัน แต่รังเกียจ เพราะไม่แน่ใจ

พระพุทธองค์ทรงตรัสเนื้อที่ภิกษุควรฉัน ๓ ประการ คือ

๑. เนื้อที่ตนไม่ได้เห็น ได้แก่ ไม่เห็นด้วยตนเองว่าเขาฆ่าสัตว์นั้น เพื่อนำมาปรุงเป็นอาหารให้ฉัน
๒. เนื้อที่ตนไม่ได้ยิน ได้แก่ ไม่ได้ยินด้วยตนเองว่าเขาฆ่าสัตว์นั้น เพื่อนำมาปรุงเป็นอาหารให้ฉัน
๓. เนื้อที่ตนไม่สงสัย ได้แก่ เนื้อที่ตนไม่รังเกียจ ได้เห็น ได้ยิน ว่าเขาฆ่าสัตว์นั้นเพื่อปรุงเป็นอาหารให้ฉัน ตนไม่รังเกียจ

ดูก่อน ชิวก ผู้ใดฆ่าสัตว์เจาจะจงตถาคตหรือสาวกของตถาคตผู้นั้น ย่อมประสบบาปเป็นอันมาก ด้วยเหตุ ๕ ประการ

๑. สัตว์นั้นเมื่อเขาผูกคอตาย
๒. เมื่อถูกสั่งให้ฆ่า
๓. เมื่อกำลังถูกฆ่า
๔. สัตว์เหล่านั้นย่อมเสวยทุกขโศกนั้น จากนั้นยังตถาคตและสาวกยินดีด้วยเนื้อที่เป็นอกัปปิยะ (ไม่สมควรแก่ภิกษุจะบริโภคใช้สอย คือ ต้องห้ามด้วยพระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้หรือฉัน)
๕. เจาจะจงฆ่าเพื่อตถาคต และสาวก ผู้นั้นย่อมประสบบาป มีโทษบุญเป็นอันมาก”^{๒๔}

พระพุทธองค์ตรัสว่า “ชิวก ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้มีจิตประกอบด้วยเมตตาคจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต และอุเบกขาจิต ไปตลอดทิศทั้งปวง คือ ทั้งทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง และทิศเบื้องขวา เบื้องซ้าย ทั้งแผ่

^{๒๓} ม.ม.๑๓/๕๑/๔๙.

^{๒๔} ส.สพ.๑๙/๑๖๐-๑๖๑/๑๙๕-๑๙๖.

ตลอด ไปจนถึงสัตว์โลก ถ้วนทั่วทุกเหล่าสถาน ด้วยจิตอันเปี่ยมด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ที่กว้างขวางอันยิ่งใหญ่ ที่หาประมาณมิได้ จึงเป็นผู้ไม่มีเวร และไม่เบียดเบียนต่อสัตว์ใดทั้งสิ้น”^{๒๕}

พระพุทธองค์ ตรัสต่อไปอีกว่า ชิวก บุคคลพึงมีความพยายาม มีความมุ่งเบียดเบียนมีความไม่พลอยยินดี และมีความกระทบกระทั่ง ไม่ว่างเฉย เพราะราคะ โทสะ และโมหะใด

ราคะ โทสะ และโมหะนั้น ตถาคตละแล้ว มีรากอันขาดแล้ว ตถาคตเป็นดุจตาลยอดด้วน (ไม่ออกขึ้นอีก) ถึงความไม่มีราคะ โทสะ และโมหะ ไม่มีการเกิดอีกต่อไป

พระพุทธเจ้า ทรงชี้แจงให้หมอชิวกโกมารภักจ์ เข้าใจหายสงสัย ที่ชนทั้งหลายได้กล่าวในเรื่องที่ไม่เป็นจริง และพระพุทธองค์ทรงตรัสชี้แจงความเป็นจริงด้วยชัดเจนและไพเราะยิ่งนักโดยแจ่มแจ้ง ด้วยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทางหรือตามประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า “คนตาดีจักเห็นรูปได้”^{๒๖}

หมอชิวกโกมารภักจ์ เกิดศรัทธาเลื่อมใส ประกาศตน ขอถึงพระพุทธองค์ พร้อมพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ด้วยคำว่า ขอพระพุทธองค์จงทรงจำข้าพระพุทธเจ้าว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ตลอดชีวิต

อีกเหตุการณ์หนึ่งแนวคิดของหมอชิวกโกมารภักจ์อันเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา คือ ในคราวที่เกิดโรคติดต่อ ๕ ชนิด มีโรคเรื้อนเป็นต้น และมีผู้เข้าไปบวชในพระพุทธศาสนาเพื่อต้องการรักษาโรคกับหมอชิวก จนเป็นเหตุให้พระสงฆ์ติดโรคเป็นจำนวนมากท่านจึงกราบทูลเสนอพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิให้ทรงอนุญาตผู้ที่เป็นโรคติดต่อ ๕ ชนิด เข้ามาบวชในพระศาสนา ซึ่งพระพุทธองค์ทรงพิจารณาแล้วก็ทรงอนุญาตตามนั้น จากเรื่องนี้ ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า หมอชิวกมีความศรัทธาเลื่อมใสในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อย่างแท้จริง พร้อมทั้งจะทะนุบำรุงและรักษาปกป้องพระพุทธองค์ จากข้อติฉินนินทาต่าง ๆ ไม่เว้นแม้แต่โรคภัยไข้เจ็บที่จะทำให้พระสงฆ์ได้รับอันตรายป้องกันได้ ท่านทำในทันทีที่ไม่ปล่อยปละละเลย ทำให้ศาสนาของพระพุทธองค์ดำรงมั่นมาจนถึงปัจจุบัน

๔.๔.๓ ความสัมพันธ์ของภิกษุสงฆ์

“หมอชิวกโกมารภักจ์ มีความสัมพันธ์กับพระภิกษุสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าในด้านการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา เท่าที่ปรากฏชัดเจนที่สุด คือ เรื่อง “จูฬบันถก” ในขุททกนิกาย ธรรมปทัฏฐกถาดังรายละเอียดต่อไปนี้”^{๒๗}

^{๒๕} ม.ม.๑๓/๕๒/๔๔.

^{๒๖} ม.ม.๑๓/๕๕/๕๑-๕๓.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒-๕๓.

สมัยหนึ่ง หมอชีวกโกมารภัจจ์ ได้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ชิวกัมพวัน เพื่อฟังธรรมเทศนาแล้ว ได้เข้าไปนมัสการพระมหาบัณฑิตเรียนถามจำนวนพระภิกษุสงฆ์ในพระอาราม เพื่ออาราธนาไปรับภัตตาหารที่บ้านของตน พระมหาบัณฑิตแจ้งว่า มีภิกษุสงฆ์ประมาณ ๕๐๐ รูป

หมอชีวกโกมารภัจจ์ จึงอาราธนาพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เพื่อรับภัตตาหารเข้าที่บ้านตน ครั้นวันรุ่งขึ้น พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูป เว้นพระจูฬบัณฑิตไว้รูปหนึ่ง เพราะพระจูฬบัณฑิตได้ถูกพระมหาบัณฑิตผู้พี่ชายไล่ ให้สึกเหตุเธอได้บวชมาแล้ว ไม่สามารถท่องจำมนต์ (คาถาสีบาท) ในอรรถกถาอัปปมาทวรรค ธรรมบทว่า

ปทุมม ยถา โภกนุท สุคนธ.

ปาโต สียา ผลุลมวิตคนธ

องคิรส ปสส วิโรจมานิ

ตปนตมาทิจจมิวนตลิกเข

แปลว่า ดอกบัวแดงมีกลิ่นหอม พิงบานแต่เช้าไม่ปราศจากกลิ่นฉันใด ท่านจงดูพระอังคิรสผู้รุ่งเรืองอยู่ดูพระอาทิตย์อันแจ่มจรัสในกลางหาวฉนั้น^{๒๘}

ตลอดเวลา ๔ เดือนไม่สามารถท่องมนต์ได้ เกิดความน้อยใจคิดว่าเราจักออกจากวัด ลาสีขาไปครองเพศฆราวาสดีกว่า ครั้นเวลาใกล้รุ่ง พระพุทธเจ้าตรวดดูสัตวิโลกทรงเห็นอุปนิสัยของพระจูฬบัณฑิต จึงเสด็จดำเนินไปประทับรอยอยู่ที่ซุ้มประตูใกล้มรรคาที่พระจูฬบัณฑิตเดินออกไป เมื่อเธอได้เห็นพระพุทธเจ้า จึงถวายบังคมพระพุทธเจ้า

พระพุทธองค์ตรัสว่า “นี่ เธอจะไปไหน ในเวลาเช่นนี้ จูฬบัณฑิต”

พระจูฬบัณฑิตกราบทูลว่า “พระพี่ชายขับไล่ข้าพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจะไปสึก” พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ตรัสว่า เธอบวชในสำนักของเรา ถูกพระพี่ชายขับไล่ทำไมไม่มาหาเรา มาที่นี่เธอจะต้องเป็นคฤหัสถ์ไปทำไม อยู่กับเราดีกว่าดังนี้ แล้วทรงนำไปที่หน้าคันธกุฎีรับสั่งว่า “จูฬบัณฑิต เธอจงป่ายหน้าไปทางทิศบูรพา ลูบผ้าชิ้นนี้ อยู่ที่นี้ บริกรรมว่า “โรฆุหรณิ โรฆุหรณิ” พร้อมด้วยทรงประทานชิ้นผ้าขาวอันสะอาด ที่ทรงให้สำเร็จด้วยฤทธิ์ ดังมีปรากฏไว้ในพระไตรปิฎก”^{๒๙}

เมื่อถึงเวลาหมอชีวกโกมารภัจจ์ให้คนใช้ไปอาราธนาภิกษุทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุข เพื่อรับภัตตาหารที่บ้านของตน ให้นั่งอาสนะที่เขาเตรียมไว้พร้อมแล้ว

หมอชีวกโกมารภัจจ์ จึงน้อมทักษิณทกเข้าถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า พระพุทธองค์ทรงปิดบาตรด้วยพระหัตถ์ พร้อมตรัสว่า “ชีวก” มีพระภิกษุอยู่ที่วิหารอีกมิใช่หรือ

^{๒๘} พ สุวรรณ (นามปากกา), หมอชีวกโกมารภัจจ์ แพทย์ประจำพระพุทธองค์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้อยทอง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๖.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗.

พระมหากษัตริย์ กราบทูลว่า พระภิกษุในวิหารไม่มี พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ รับสั่งว่า มีสิ, ชิวก

หมอชิวกโกมารภักจ์ สั่งให้คนใช้ไปดูที่วิหารว่า มีพระภิกษุอยู่ที่วิหารอีกหรือไม่ ขณะนั้น พระจูฬบันถก ทราบว่า พระพี่ชายของตน ปฏิเสธว่าไม่มีพระภิกษุอยู่ในวิหาร จึงสำแดงฤทธิ์ให้มีพระภิกษุ ๑๐๐๐ รูป ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ กันทั่วไปในชีวกัมพวัน บางรูปเย็บจีวรบางรูปย้อมจีวรบางรูปกวาดบริเวณ บางรูปสาธยายมนต์ แต่ละองค์ปฏิบัติหน้าที่ซ้ำกัน

ชายคนรับใช้ของหมอชิวกโกมารภักจ์ เห็นพระภิกษุมากหลายในวิหารจึงกลับไปเรียน หมอชิวกว่าคุณหมอคับ พระภิกษุมีมากเต็มวัดอัมพวัน ครั้นถึงเวลาฉันภัตตาหารเช้า พระพุทธเจ้าตรัสกับคนรับใช้ว่า เธอจงไปวิหารประกาศว่า พระศาสดารับสั่งหา พระภิกษุชื่อจูฬบันถกให้ไปเฝ้าชายคนรับใช้ไปถึงวิหารประกาศอย่างนั้นแล้ว เสียงจากหนึ่งพันปาก ดังขึ้นพร้อมกันว่า ฉัน คือ จูฬบันถก เขากลับมากราบทูลว่า พระภิกษุทุกรูปชื่อจูฬบันถกเหมือนกันหมดพระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ทรงแนะนำว่า ถ้ากระนั้น เธอจงไปจับมือของรูปที่พูดขึ้นก่อนว่า ฉันชื่อพระจูฬบันถก แล้วพระภิกษุทุกรูปที่เหลือจักหายไปเองชายคนรับใช้กลับไปวัดอัมพวันอีกครั้งได้ปฏิบัติตามพระพุทธรับสั่ง ทันใดนั้นพระภิกษุประมาณ ๑,๐๐๐ รูปได้หายไปพร้อมกับพระจูฬบันถกเถระไปกลับชายคนรับใช้นั้นครั้นเมื่อ พระพุทธเจ้าพร้อมพระภิกษุสงฆ์เสร็จภัตตกิจแล้ว พระพุทธองค์ทรงรับสั่งหมอชิวกโกมารภักจ์ว่า “ชิวก เธอจงรับบาตรจูฬบันถกไว้ จูฬบันถกนี้จะทำการอนุโมทนาแก่เธอ” หมอชิวกโกมารภักจ์ ได้ปฏิบัติตามพระพุทธบัญชาทุกประการ “พระจูฬบันถกได้กระทำการอนุโมทนามีสารธรรมครอบคลุมตลอด ๓ ปีฏก ดุจดรัมสีหะบันลือสีหนาท”^{๓๐} ฉะนั้นพระพุทธเจ้าเสด็จลุกจากที่ประทับพร้อมภิกษุสงฆ์ทั้งหมด กลับสู่พระวิหาร

จากเรื่องนี้ ย่อมแสดงให้เห็นประการหนึ่งว่า หมอชิวกโกมารภักจ์เมื่อได้สร้างวัดชีวกัมพวันถวายพระพุทธเจ้าแล้ว ท่านมิได้ละเลยการทำหน้าที่อุบาสกที่ดี ได้ทำบุญถวายทานแด่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุขมิได้ขาด ได้ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่น่ายกย่อง

๔.๔.๔ บทบาทที่มีความสัมพันธ์กับภิกษุณีบริษัท

ความสัมพันธ์ระหว่างหมอชิวกโกมารภักจ์กับภิกษุณีสงฆ์ “ตามนัยอรรถกถาคัมภีร์ปรมัตถทีปนี ซึ่งเป็นอรรถของพระบาลีคัมภีร์ ขุททกนิกาย ตอนที่ว่าเถรีคาถา ปราภุว่า ภิกษุณีรูปหนึ่งนามว่า สุภา”^{๓๑} เป็นชาวพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ครั้นที่พระพุทธเจ้าเสด็จสู่พระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ นางสุภาเกิดศรัทธาเลื่อมใสยิ่ง จึงประกาศตนเป็น “อุบาสิกา” กาลต่อมาเธอเกิดความสังเวช รู้สึกเศร้าสลดใจใน วัฏสงสาร คือ การเวียนตาย เวียนเกิด

^{๓๐} ส.ม.อ.๓/๒๘๑.

^{๓๑} ขุ.เถรี.๒๖/๓๖๘-๓๘๕/๖๑๖-๖๑๘.

อยู่ในโลกร้าไป พิจารณาเห็นโทษในกามทั้งหลาย แล้วกำหนดเอา “เนกขัมมะ” คือการออกบวชซึ่งเป็นทางเกษมจากโยคะเป็นอารมณ์ จึงได้ออกบว ที่สำนักของพระนางมหาปชาบดีโคตมีเถรี

ครั้นเมื่อนางสุภาได้บวชเป็นพระภิกษุณีแล้ว ตั้งใจปฏิบัติบำเพ็ญ “วิปัสสนา” คือ การฝึกอบรมจิตให้เห็นแจ้งรู้ชัดสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ไม่นานนักก็ได้สำเร็จพระอนาคามีผล คือ ผลของผู้ไม่กลับมาเวียนตาย เวียนเกิดในโลกนี้อีกต่อไป เป็นพระอริยบุคคลจำพวกที่ ๓ ในจำนวนพระอริยบุคคล ๔ จำพวก เธอได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ดับธรรมแล้วเข้าสู่ที่หลีกเร้นเวลากลางวันที่ชิวกัมพวันวิหารเป็นประจำ

วันหนึ่ง ขณะที่พระสุภาเถรีกำลังไปวิหาร เพื่อสดับธรรมและพักผ่อนตามปกติ ได้พบเห็นชายหนุ่มคนหนึ่ง ชาวพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ ทราบทั่วกันว่าเขานักเลงหญิง เกิดจิตปฏิพัทธ์เข้ายื่นขวางทางที่นางกำลังเดินไป และกล่าวเชิญชวนนางในทางกามารมณ์ (เชิญชวนด้วยเมถุนธรรม) เธอได้ชี้แจงโทษของกามทั้งหลายและแสดงคุณอนิสงส์ในการโน้มน้อมอภัยคัยของเขาเข้าสู่เนกขัมมะโดยละเอียด

พระสุภาเถรี กล่าวว่า “เอาเถิดเมื่อเธอชอบดวงตาของฉัน ก็จงเอาไป พร้อมด้วยควักดวงตาข้างหนึ่งมอบให้เขาไป

ชายนักเลงหญิงคนนั้น เกิดสะดุ้งสลดใจ ในการกระทำของตน จนหมดสิ้นความรักใคร่ต่อพระสุภาเถรี แล้วกล่าวคำขอขมาโทษหลีกไป

ครั้นเมื่อพระสุภาเถรีได้ไปสู่ชิวกัมพวันวิหาร เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าพอมองเห็นพระพุทธองค์เท่านั้น ดวงตาของเธอก็กลับมีปริภูมิเหมือนเดิม ขณะที่เธอยืนอยู่นั้น เกิดปิติความอิ่มใจน้อมระลึกถึงพระพุทธคุณของพระพุทธองค์ สัมผัสกระแสน้ำใจไม่ขาดสาย “พระพุทธองค์ทรงทราบวาระจิตของพระสุภาเถรี จึงทรงแสดงธรรมแล้ว ตรัสบอกพระกรรมฐาน”^{๓๖} เพื่ออรหันต์มรรค ได้แก่ ความเป็นผู้ไกลจากข้าศึก คือ กิเลสเธอข่มปิติได้แล้ว เจริญวิปัสสนากระทั่งบรรลุพระอรหันต์ ในขณะนั้น

สันนิษฐานว่า พระสุภาภิกษุณี ได้เคยพักอาศัยที่ชิวกัมพวันวิหาร เป็นประจำแต่ไม่ปรากฏว่ามีความสัมพันธ์ด้านการรักษาพยาบาลโดยหมอสิวโกมารภัจจหรือไม่ อาจจะมีภิกษุณีหลาย ๆ รูปเคยเข้าพักอาศัยที่ชิวกัมพวันวิหาร และได้รับการอุปถัมภ์ด้านการรักษาพยาบาล จากหมอสิวโกมารภัจจ ผู้เป็นแพทย์ประพุทธสำนัก ถวายความช่วยเหลืออุปถัมภ์บำรุงด้วยปัจจัย ๔ ตามสมควรแต่พระคัมภีร์อรรถกถา “ปรมัตตปิณี” มิได้แสดงไว้เหมือนเรื่องของพระสุภาภิกษุณีก็เป็นได้

จากเรื่องของพระสุภาภิกษุณีข้างต้น จะเห็นได้ว่าหมอสิวโกมารภัจจ ไม่เพียงแต่ทะนุบำรุงพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์เท่านั้น แม้ในส่วนของภิกษุณีสงฆ์ท่านก็ให้ความสำคัญใส่ใจดูแล

^{๓๖}จำเนียร ทรงฤกษ์, ประวัติพุทธสาวิกา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ หจก. ทิพย์ - วิสุทธิ์, ๒๕๔๔), หน้า ๖๑๔.

เช่นเดียวกัน เพราะภิกษุณีที่พำนักอยู่ในชีวกัมพวัน ก็คงมีจำนวนไม่น้อย เพียงแต่การเข้าไปเกี่ยวข้องกับสตรีเป็นเรื่องที่ต้องระมัดระวัง เพราะมีพุทธบัญญัติห้ามไว้ตั้งที่กล่าวแล้วนั่นเอง

๔.๔.๕ ความสัมพันธ์กับอุบาสกบริษัท

ความสัมพันธ์ระหว่างหม่อชีวกโกมารภัจจ์กับอุบาสก ด้านการทะนุบำรุงพระศาสนา แม้ในคัมภีร์จะไม่ได้กล่าวโดยละเอียด แต่หากจะพิจารณาให้ดีแล้ว การที่ท่านเป็นที่เคารพนับถือของพุทธบริษัททั้ง ๔ มีพระพุทธรูปเป็นประธาน เมื่อท่านกระทำการสิ่งใดย่อมจะได้รับการยอมรับและให้การร่วมมือจากพุทธบริษัทเป็นอย่างดี และเมื่อท่านเป็นผู้ที่ขอบให้ท่าน รักษาศีล และเจริญภาวนาเป็นนิตย์แล้ว ผู้อื่นก็ย่อมยินดีด้วยธรรมดา แม้แต่พระราชามหากษัตริย์สมัยนั้น อย่างพระเจ้าอชาตศัตรูจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าก็ยังคงอาศัยหม่อชีวกโกมารภัจจ์ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงสามัญญผลสูตร ซึ่งเนื้อหาของพระสูตรได้กล่าวถึงประโยชน์ที่จะได้จากการดำรงเพศเป็นบรรพชิตและได้ตรัสถึงอานิสงส์ของการออกบวช ได้ร่ำภาสวพัสตร์ว่า ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ ไม่มีเขา ไม่มีเรา มีความเสมอภาคโดยธรรม มีความอิสระ เสรีเท่าเทียมกับผู้อื่น แม้แต่พระราชามหากษัตริย์ก็ต้องกราบไหว้บุคคลเหล่านั้นโดยปราศจากความตะขิดตะขวงใจ การ

สงเคราะห์ผู้ที่ตั้งอยู่ในศีลธรรม และวินัยของพระที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ทุกท่าน เป็นผู้สละแล้วด้วยประการทั้งปวง เว้นจากการฆ่าสัตว์ การขโมย การหลอกลวง

ยุแห่ เว้นจากการฟุ่มเฟือย ผู้ประพฤดิเช่นนี้ ย่อมเป็นคุณแก่บ้านเมืองทำให้ง่ายแก่การปกครองความร่มเย็นย่อมเกิดขึ้น ถือว่าเกิดจากอานิสงส์ของการบวช

พระเจ้าอชาตศัตรูทรงแจ่มแจ้งในกิจทุกประการ ทรงรำลึกถึงบาปที่ล่วงเกินพระพุทธองค์ในอดีต ทรงรำลึกถึงกรรมเวรที่ได้ทำปิตุฆาตพ่อ เพราะความหลงผิดจึงกราบทูลขอขมาลาโทษต่อพระพุทธองค์ และขอรับไตรสรณคมน์ ทรงแสดงพระองค์เป็นพุทธมามกะ ถวายการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา สืบแทนพระเจ้าพิมพิสาร ตลอดพระชนม์ชีพ

ครั้งเมื่อ พระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จกลับไปแล้วพระพุทธองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “หากท้าวเธอมิได้กระทำปิตุฆาต ไว้ก่อน เมื่อได้สดับธรรมที่เราแสดงในวันนี้ อย่างต่ำจะพึงบรรลุสุคติผล แต่เพราะคบมิตรชั่ว เธอจึงต้องไปบังเกิดในโลหภูมิทรกเป็นเวลานาน พ้นจากนรกนั้นแล้ว จึงจะสำเร็จเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าพระนามว่า ซีวติวิเสส”

ต่อมา หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระเจ้าอชาตศัตรู ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจครั้งสำคัญ คือ พระองค์ทรงทำหน้าที่เป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ในการทำสังคายนา ครั้งที่ ๑ ซึ่งมีพระมหากัสสปเถระเจ้าเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ พระองค์ทรงเป็นประธานฝ่ายฆราวาส ซึ่งได้กล่าวถึงบ้างแล้วในบทที่ ๓

จากเรื่องทีกล่าวนานี้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของหมอชีวกโกมารภัจจ์ที่เกี่ยวข้องกับ อุนาสกบริษัท มีประโยชน์มหาศาล เพราะการที่ท่านได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยของพระราชาใน ขณะนั้น ทำให้พระราชาได้พบทางออกของการแก้ปัญหาชีวิตได้ด้วยธรรมของพระพุทธเจ้าย่อมเป็นที่ กล่าวขานยกย่องของผู้คนโดยทั่วไป นับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุค สมัยนั้น

๔.๔.๖ บทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับอุนาสกบริษัท

ในคัมภีร์ต่าง ๆ มิได้กล่าวถึงความพันธะระหว่างหมอชีวกโกมารภัจจ์กับอุนาสกไว้อย่างชัดเจน จะมีบ้างก็ในส่วนของกรการรักษาโรคดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้นี้ แต่กระนั้น การดำเนินชีวิต วิธีปฏิบัติตน โดยเฉพาะในหน้าที่ของความเป็นพุทธบริษัทที่ดีเยี่ยม ย่อมมีอิทธิพลในทางที่ดีต่อพุทธบริษัททั้ง ๔ ไม่ เว้นแม้แต่อุนาสกบริษัท

จากเรื่องทีกล่าวนานี้ทั้งหมด จะเห็นได้ว่า หมอชีวกโกมารภัจจ์ คือ บุคคลที่วงการแพทย์และ พุทธบริษัททั้งหลายควรศึกษาและนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตทั้งในส่วนของจรรยาแพทย์ ที่สมควรจะต้องมุ่งรักษาผู้ป่วยให้หายเป็นสำคัญ ไม่เลือกชั้นวรรณะ ไม่คำนึงถึงค่ารักษา เป็นต้น และ ในส่วนของการทำหน้าที่ที่ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งพุทธบริษัททุกวันนี้จำนวนมากไม่ค่อยสนใจทำ หน้าที่ของตนหรือบางคนอาจไม่รู้เลยว่าตนมีหน้าที่ต้องทำอะไรในฐานะพุทธบริษัท

บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิเคราะห์บทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชีวกโกมารภัจจ์ มีวัตถุประสงค์ของ การวิจัย ๓ ประการ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาประวัติของหมอชีวกโกมารภัจจ์ ๒) เพื่อศึกษบทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชีวกโกมารภัจจ์ และ ๓) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของบทบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชีวกโกมารภัจจ์ ในครั้งนี้สามารถสรุปผลได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ วิเคราะห์สารธรรมจากบทบาทของหมอชีวกโกมารภัจจ์ในแง่ของการเป็นบุคคลธรรมดา เป็นข้าราชการ เป็นพุทธมามกะ และเป็นแพทย์

หมอชีวกโกมารภัจจ์ ในฐานะบุคคลธรรมดาคนหนึ่ง ที่มีได้เกิดในครอบครัวที่อบอุ่น มีมารดา เป็นหญิงงามเมือง ถูกนำไปทั้งตั้งแต่คลอดวันแรก แต่สามารถพัฒนาตนเองจนมีความรุ่งเรืองก้าวหน้า เป็นแพทย์ชั้นแนวหน้าของยุคนั้น ชีวิตของเขา จึงเป็นแบบอย่างที่น่าศึกษา หากประมวลคุณสมบัติพิเศษ ตามประวัติเท่าที่ผู้วิจัยค้นหาได้ พบว่า

๑. หมอชีวกโกมารภัจจ์ เป็นผู้ที่มีสติปัญญา ที่เรียกว่า สหาคติปัญญา หรือ ไอ.คิว. (Intelligence quotient) ระดับอัจฉริยะ ความรู้นี้ทำให้เขาประสบความสำเร็จในการศึกษาวิชาการที่เรียนได้ยาก การเรียนของเขา จึงไม่ติดตันอยู่เพียงการจำจากตำรา (ชั้นสังฆานุกรักษ์) หรือ ชั้นรู้และทำได้ตาแบบ หรือทฤษฎีที่เรียนมา (สังฆานูโพธะ) เท่านั้นแต่เขาสามารถ เข้าถึงศาสตร์ (ความจริง) สามารถคิดค้นวิชาการใหม่ ๆ ในสาขา ที่เรียนมาใช้ (สังฆานูปัตติ) เป็นผลให้เกิดความก้าวหน้าทางวิชา ตรงตามแนวทางและขั้นตอนการเรียน ตามแนวพระพุทธศาสนา

๒. หมอชีวกโกมารภัจจ์ มีกรอบความคิด มีกระบวนการคิด ที่ศาสนาพุทธ เรียกว่า โยนิโสมนสิการ คือ คิดถูกวิธี คิดเป็น รู้จัดสืบสาวหาเหตุผล เช่นคิดจะเรียนแพทย์ก็นำเป้าหมายแท้ คือการให้การ ช่วยเหลือประชาชน ไม่คิดลาภสักการะ ชื่อเสียง

๓. หมอชิวโกมารักจ เป็นผู้รู้จักตัวเอง (Self-Reliance) แม้จะอยู่ในราชตระกูลในฐานะบุตรบุญธรรมของเจ้าชายอภัยราชกุมาร ก็ไม่หลงระเหิง รู้ตัวว่าตนเป็นใครและเห็นว่า การอยู่ด้วยการพึ่งผู้มีบุญมีศักดิ์

๔. ในการเลือกวิชาที่ศึกษา ซึ่งมีสาขาใหญ่ ๆ ที่มีเลือกอยู่สองสาขา คือ (๑) อาตมวิทยา กลุ่มความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาทางจิตใจ เพื่อเข้าถึงความจริงสากล เป็นความรู้ที่ผู้ต้องการหนีโลกฟุ้งแสวงหา และ (๒) มนตราวิทยา ความรู้ที่เรียนหนักไปทางศิลปะศาสตร์ (Liberal Arts) เพื่อประกอบอาชีพ

๕. ในขณะที่ศึกษา หมอชิวโกมารักจ สนใจค้นคว้าทดลอง ทั้งความรู้เรื่องโรคนิทาน (สมุฏฐานของโรค) และวิธีการบำบัด

๖. การทดสอบ หรือ การสอบไล่ ของมหาวิทยาลัยตักสิลา ไม่ใช่วิธีวัดความจำ แต่ใช้วิธีการทางปฏิบัติ เช่น การให้หมอชิวโกมารักจไปหาหญ้าและต้นไม้ที่ไม่อาจใช้เป็นยาได้ มาให้อาจารย์ การสอบไล่ของตักสิลา จึงเป็นวิธีการล้ำสมัยเป็นวิธีการที่นักการศึกษาปัจจุบันต้องการ

๗. หมอชิวโกมารักจ เป็นผู้มีคุณธรรม คือ ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณมีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ไม่ใช่วิชาชีพแสวงหาประโยชน์แก่ตน ไม่มีประวัติว่าเขาเรียกเงินจากคนไข้

๘. ดูเหมือนจะเป็นครั้งแรกที่แพทย์นำวิชาจิตวิทยามาใช้กับผู้ป่วย เช่น กรณีผ่าตัดสมอง เศรษฐีคนหนึ่ง เขาบอกเศรษฐีว่า ต้องนอนตะแคงแต่ละข้างๆ ละ ๗ เดือน ทั้งที่เขารู้ว่า ๗ วันก็พลิกร่างกายได้ตามปกติแล้ว นอกจากเป็นแพทย์ที่ดีแล้ว ยังเป็นผู้มีคุณสมบัติของความเป็นพยาบาลครบถ้วนด้วย

๙. หน้าที่ มุ่งแต่งงานทางวิชาการคิดค้นหาตัวยา และสมุฏฐานของโรค และเชื่อกันว่า มีตำราแพทย์แผนโบราณ ที่เขาคิดค้นไว้นอกจากนี้ เขายังนำพุทธศาสนามาประกอบการรักษาตามวิธีการแพทย์ เช่น การบำบัดโรคทางใจ แก่พระเจ้าอชาตศัตรู โดยการนำเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แทนการใช้ยาธรรมดารักษาเขาเห็นว่าโรคดังกล่าวต้องใช้ธรรมโอสถเท่านั้น

๑๐. หมอชิวโกมารักจ เป็นผู้มีศรัทธาประกอบด้วยปัญญา เขาเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธเจ้า แสดงถึงความมีเหตุผลสมกับเป็นแพทย์

๕.๑.๒ สรุปลักษณะหีบหบาทที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาของหมอชิวโกมารักจ

๑. หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ที่เป็นข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานของอุบาสกอุบาสิกา คือ การให้ดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธ กล่าวคือ รักษาศีล ปฏิบัติตนโดยมีจรรยาบรรณในวิชาชีพอย่างแท้จริง

๒. การที่หมอชิวโกมารักจกราบทูลขอพระพุทธานุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับคหจิวรได้

๓. การที่หมอชิวโกมารักจกราบทูลขอให้ทรงห้ามไม่รับผู้เป็นโรค ๕ ชนิด คือ โรคเรื้อน โรคผี โรคกลาก โรคมอคร่อ โรคลมบ้าหมู ห้ามอุปสมบท

๔. การที่หมอซิวโกมารภัจจกราบทูลถามปัญหาเรื่องการฉันทะ พุทธองค์จึงทรงพิจารณาถึง เรื่องเนื้อที่ไม่ควรฉันทะ และเนื้อควรฉันทะจึงยึดถือปฏิบัติในหมู่สงฆ์ตราบจนทุกวันนี้

๕. หมอซิวโกมารภัจจได้ทำบำรุงพระศาสนาโดยการสร้างวัดซิวกัมพวันถวายพระพุทธเจ้า

๖. น้อมนำภิกษุตรีขึ้นมาเป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนา และบุคคลทั่วไปมาเป็นพุทธสาวก เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนา และเพื่อให้เขาเกิดปัญญา ในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรม

๗. การถวายการรักษาพระพุทธเจ้า ภิกษุสงฆ์ และประชาชนทั่วไป โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ

๘. ความเป็นผู้มีจิตใจดี ยึดมั่นในศีลและมีมนุษยสัมพันธ์อันดีกับเจ้าผู้ครองแคว้นต่างๆ ก่อให้เกิดมิตรภาพตามเขตแดนของเมืองในยุคนั้น

๙. การที่หมอซิวโกมารภัจจกราบทูลเรื่องการปฏิบัติตนของสงฆ์ ขณะอาพาธ เรื่องการฉันทะอาหาร การต้องมีผู้ดูแล ขณะป่วย ตลอดจนเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณธรรม เพื่อไม่ให้พุทธศาสนา มีวามอง

๑๐. การปฏิบัติตนอันดียิ่งของหมอซิวโกมารภัจจนั้น น่าจะมาจากการที่ท่านมี วิริยะอุตสาหะความเพียร ความกตัญญู ฯลฯ มาจากการที่ท่านมีจิตศรัทธาพุทธศาสนา เป็นพุทธมามกะสมควรที่คนรุ่นปัจจุบัน นำมาเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตทั้งด้านส่วนตน และจรรยาบรรณในวิชาชีพ ที่หายากยิ่งในยุคปัจจุบัน ขณะที่สังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงทางการพัฒนาวัตถุและไม่ได้มุ่งพัฒนาจิตของมนุษย์เลย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การศึกษาความสัมพันธ์ของหมอซิวโกมารภัจจ กับ พุทธบริษัท ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๑. ควรนำผลการศึกษาชีวประวัติและผลงานหมอซิวโกมารภัจจ เผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางสู่สายตาของชาวโลกให้มากยิ่งขึ้นจะได้ไม่สูญหายไปจากโลกนี้ เพื่อเป็นการประกาศเกียรติคุณของท่าน และเพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า

๒. ควรจะมีการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผลงานของหมอซิวโกมารภัจจ ไว้ให้สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะรวบรวมได้

๓. มหาวิทยาลัยต่าง ๆ หรือโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ และแผนปัจจุบัน ควรจะขยายและเก็บข้อมูลให้มากยิ่งขึ้นทั้งนี้อาจจะศึกษาทั้งภาคทฤษฎี และภาคสนามโดยออกแบบสอบถามสำรวจความคิดแพทย์แผนไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษาศาสนาพุทธศาสนาและการ แพทย์แผนไทย ไม่น้อยเลยทีเดียว

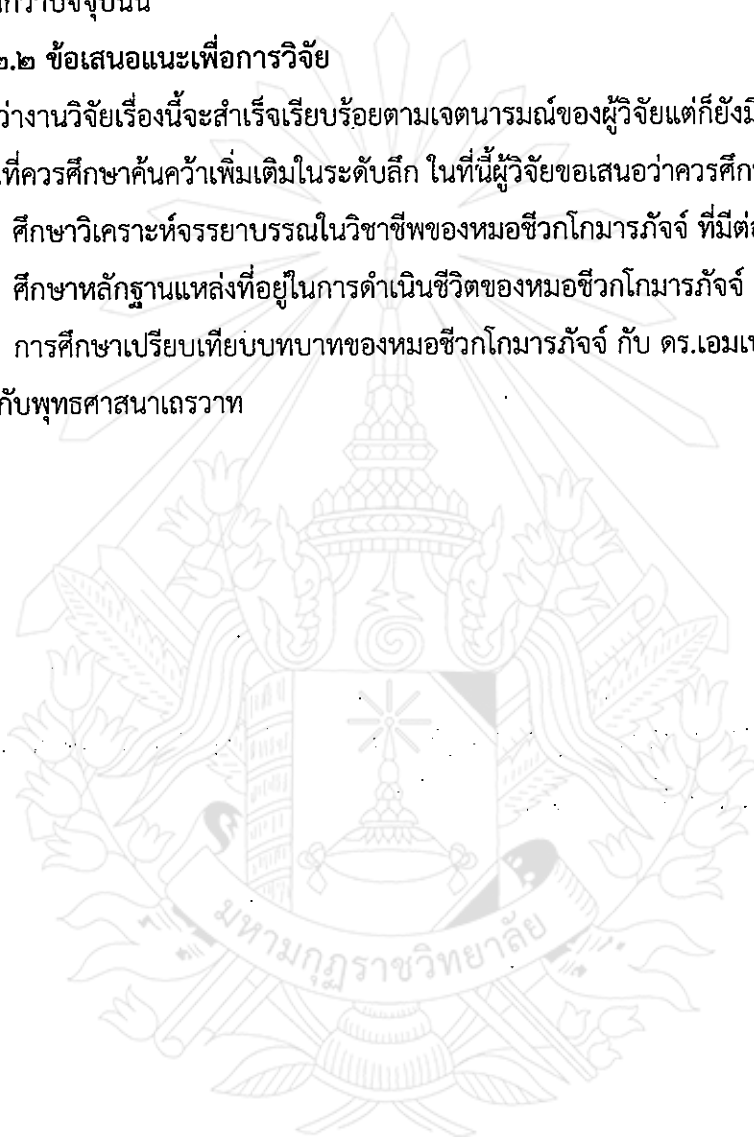
๔. สถานที่ศึกษาระดับในท้องถิ่นต่าง ๆ ควรจะนำเอาความรู้ที่เกี่ยวกับชีวประวัติ ที่เป็นผลงานของหมอชิวโกมารภัจจ์ ที่สำคัญไปใช้ในการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้ศึกษาได้เกิดความรู้สึกภูมิใจรวมทั้งการดำเนินชีวิตที่นำมาใช้เป็นแบบอย่างในสังคมปัจจุบัน

๕. ควรส่งเสริมให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาช่วยกันสนับสนุนการแพทย์แผนไทยให้มากยิ่งขึ้นกว่าปัจจุบันนี้

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

แม้ว่างานวิจัยเรื่องนี้จะสำเร็จเรียบร้อยตามเจตนารมณ์ของผู้วิจัยแต่ก็ยังมีบางแง่มุมหรือบางประเด็นที่ควรศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมในระดับลึก ในที่นี้ผู้วิจัยขอเสนอว่าควรศึกษาเรื่อง

๑. ศึกษาวิเคราะห์จรรยาบรรณในวิชาชีพของหมอชิวโกมารภัจจ์ ที่มีต่อพระพุทธศาสนา
๒. ศึกษาหลักฐานแหล่งที่อยู่ในการดำเนินชีวิตของหมอชิวโกมารภัจจ์
๓. การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของหมอชิวโกมารภัจจ์ กับ ดร.เอมเบกกา ที่มีบทบาทในด้านต่าง ๆ กับพุทธศาสนาเถรวาท

บรรณานุกรม

ข้อมูลปฐมภูมิ

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล. เล่มที่ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๘, ๙, ๑๓, ๑๙, ๒๒, ๒๓, ๒๕, ๒๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ข้อมูลทุติยภูมิ

๑) หนังสือทั่วไป

จำเนียร ทรงฤกษ์. ประวัติพุทธสาวิกา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ หจก. ทิพย์ - วิสุทธิ์, ๒๕๔๔.

ทวี วรคุณ. หมอชีวกโกมารภัจจ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธีระการพิมพ์, ๒๕๔๓.

พ.สุวรรณ (นามปากกา). หมอชีวกโกมารภัจจ์ แพทย์ประจำพระพุทธองค์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้อยทอง, ๒๕๔๒.

เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ, พ.ญ.. ประวัติหมอชีวกโกมารภัจจ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ องค์การส่งเสริมทหารผ่านศึก, ๒๕๓๗.

พระครูกล้าปัญญาสนิทวิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่). เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระเทพโทธิคุณ (ว.ป. วีรยุโท). สู่แดนพระพุทธองค์ อินเดีย - เนปาล. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สมโภช วัดอินทรวิหาร, ๒๕๔๔.

สุรีย์ มีผลกิจ และ วิเชียร มีผลกิจ. พุทธประวัติ. กรุงเทพมหานคร : คอมพิวเตอร์, ม.ป.ป.

๒) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์/รายงานการวิจัย

เกศินี ลิ้มบุญสืบสาย, พญ.. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจจ์”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ปาริชาติ นันทกานันท์. “แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระมหาถวิล เตชะคำ. “อุบาสกในพระไตรปิฎก”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

แม่ชีอุ้นเรือน เนียมลิ่ม. “ความสัมพันธ์ของหมอชีวกโกมารภัจจ์กับพุทธบริษัท”. สารนิพนธ์ศาสนศาสตร์
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

ภาคผนวก ก
จรรยาแพทย์

มหามกุฏราชวิทยาลัย

จรรยาแพทย์

จรรยาแพทย์

ใน “ตำราเวชศึกษา” ของพระยาพิศณุประสาทเวชมีอยู่บทหนึ่งว่าด้วยคุณธรรมอันเป็นเครื่องประดับของหมอ เรียกว่า “แพทยาลังการ” กล่าวว่าหมอที่ดีนั้นย่อมประกอบด้วยคุณธรรมดังนี้

๑. มีเมตตาจิตแก่คนไข้
 ๒. ไม่เห็นแก่ลาภ
 ๓. ไม่เป็นคนโอ้อวด
 ๔. ไม่ปิดบังความเขลาของตนไว้
 ๕. ไม่ผิดปึงความดีของผู้อื่น
 ๖. ไม่ทวงกันลามผู้อื่น
 ๗. ไม่ลู่อ่านางแก่อกติทั้ง ๔ คือ ฉันทาคติ, โทสาคติ, ภยากติ และ โมหาคติ
 ๘. ไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม
 ๙. มีหิริ โอตตัมปะ
 ๑๐. ไม่เป็นคนเกียจคร้าน และมั่งง่าย
 ๑๑. มีโยนิโสมนสิการ (ตริตรงในใจโดยแยบคาย)
 ๑๒. ไม่เป็นคนมีสันดานอันประกอบด้วยความมัวเมา
- นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงสาเหตุ ๖ ประการ ที่บุคคลประกอบกระทำการใด ๆ แล้วเกิดความผิดไว้

ดังนี้

- ก. ไม่ละอายต่อความทุจริต
- ข. ไม่มีความรู้ในการนั้น
- ค. สงสัยแล้วขึ้นทำ
- ง. เข้าใจในสิ่งที่ควรว่าไม่ควร

ภาคผนวก ข
เวชศึกษา

เวชศึกษา

เวชศึกษา

กล่าวถึงกิจของหมอ และความรู้สำหรับรักษาพยาบาลไข้ โดยสังเขป “แพทย์” เป็นคำมาจาก “เวช” คือ (เ) ผลเป็น (แ) (ว) แผลงเป็น (พ) และ (ช) เป็น (ทย)

จึงเป็นคำว่า “แพทย์” ถ้าจะแปลความหมายเป็นภาษาไทย แปลว่า “หมอ” คำว่า หมอ นั้น ย่อมเรียกกันโดยมาก แต่แตกต่างกันโดยความดีของบุคคล คือ ผู้ที่มีความชำนาญในการรักษาโรคภัย ไข้เจ็บ ก็เรียกว่า “หมอยา” ผู้มีความเข้าใจในวิธีนวดก็เรียกว่า “หมอนวด” สุดแต่ผู้ชำนาญในวิธีใด ก็คงเรียกกันว่าหมอตตามวิธีนั้น ๆ เช่น หมอความ หมองู หมอช้าง หมอดู หมอผี

๑. รู้ที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค หมอที่จะเป็นผู้รู้ผู้ชำนาญในการรักษาโรคและใช้นั้น ต้องรู้จัก ๔ ประการ เป็นเบื้องต้นเสียก่อน กิจ ๔ ประการ คือ

๑. รู้จักเหตุแห่งโรค
๒. รู้จักชื่อของโรคที่เกิดขึ้น
๓. รู้จักยาสำหรับรักษาโรค
๔. รู้ว่ายาอย่างใดควรจะแก้โรคชนิดใด

การรู้จักที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค ที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค ได้แก่ สมุฏฐาน ๔ ประการ คือ

๑. ชาติสมุฏฐาน
๒. อดุสมุฏฐาน
๓. อายุสมุฏฐาน
๔. กาลสมุฏฐาน

สมุฏฐาน แปลว่า ที่ตั้งที่แรกเกิดของโรคภัยไข้เจ็บ โรคจะบังเกิดขึ้นก็เพราะสมุฏฐานเป็นที่ตั้ง โดยจะจำแนกสมุฏฐานออกเป็นสี่ตามขั้นตอนต่อไปนี้

ชาติสมุฏฐาน แปลว่า ที่ตั้งของชาติ และชาติแบ่งออกเป็น ๔ กอง คือ

๑. ปถวีสมุฏฐาน ชาติดินเป็นที่ตั้ง แบ่งออก ๒๐ อย่าง เช่น ขน ผม เล็บ
๒. อาโปสมุฏฐาน ชาติน้ำเป็นที่ตั้ง แบ่งออก ๑๒ อย่าง เช่น น้ำดี น้ำตา น้ำลาย น้ำมูก

เลือด เหงื่อ น้ำหนอง

๓. วาโยสมุฏฐาน ชาติลมเป็นที่ตั้ง แบ่งออก ๖ อย่าง เช่น ลมหายใจ

๔. เตโชสมุฏฐาน ชาติไฟเป็นที่ตั้ง แบ่งออก ๔ อย่าง เช่น ไฟสำหรับย่อยอาหาร

รวมเป็นชาติสมุฏฐาน ๔๒ อย่าง หรือจะเรียกว่า สมุฏฐานทั้ง ๔ คือ ชาติดิน ชาติน้ำ ชาติลม ชาติไฟ ก็ได้

อุตุสมุฏฐาน แปลว่า ฤดูเป็นที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค ฤดูเป็นของมีอยู่สำหรับโลกใน ๑ ปี ย่อมแปรไปตามปกติของเดือนวัน อันโลกสมมุติ เรียกสืบต่อกันมาตราบเท่าทุกวันนี้ ท่านกล่าวว่า อุตุนิยามชาวอาพาธา การเจ็บไข้เกิดขึ้นเพราะฤดูแปรไป ฉะนั้นจึงจัดเอาฤดูเข้าเป็นสมุฏฐานของโรค

ฤดูในคัมภีร์แพทย์ ท่านแบ่งออก ๓ อย่าง คือ

๑. แบ่งเป็นฤดู ๓ ฤดูละ ๔ เดือน คือ คิมหันตฤดู (ฤดูร้อน) นับตั้งแต่ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ เดือน ๕ เดือน ๖ เดือน ๗ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ วสันตฤดู (ฤดูฝน) นับตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ เดือน ๙ เดือน ๑๐ เดือน ๑๑ จนถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ และ เหมันตฤดู (ฤดูหนาว) นับตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ เดือน ๑ เดือน ๒ เดือน ๓ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔

เมื่อฤดูทั้งสาม หมุนเวียนเปลี่ยนไปในระหว่างปี มีอากาศร้อน เย็น หนาว เจือปนกันอยู่เช่นนี้ การสัมผัสของธาตุภายนอกกับธาตุภายในร่างกายมนุษย์ไม่เสมอกัน ระหว่างฤดูเปลี่ยนติดต่อกัน ย่อมมีอากาศผสม ทำให้ไม่เป็นไปตามปกติ ธาตุแห่งร่างกายของมนุษย์อาจเปลี่ยนแปลงตามไม่ทัน เมื่อกระทบกับอากาศผิดฤดูจึงบังเกิดการเจ็บไข้ขึ้นได้

๒. แบ่งเป็นฤดู ๔ ฤดูละ ๓ เดือน

๓. แบ่งเป็นฤดู ๖ ฤดูละ ๒ เดือน

อายุสมุฏฐาน แปลว่า อายุเป็นที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค แบ่งออกเป็น ๓ คือ :-

๑. ปฐมวัย (วัยแรกเกิด หรือ อายุตอนต้น) ตั้งแต่อายุแรกเกิด ถึง ๑๖ ปี

๒. มัชฌิมวัย (วัยกลางหรืออายุตอนกลาง) นับจากอายุ ๑๖ ถึง ๓๒ ปี

๓. ปัจฉิมวัย (วัยปลายหรืออายุตอนปลาย) นับจากอายุ ๓๒ ถึง ๖๔ ปี

พ้น ๖๔ ปีล่วงไปแล้วจนสิ้นอายุขัย สมุฏฐานวาโยธาตุเป็นเจ้าเรือน อาโปธาตุแทรก พิกัดเสมหะ และ เหงื่อ

กาลสมุฏฐาน แปลว่า เวลาเป็นที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค กาลสมุฏฐานแบ่งเป็นกลางวัน ๔ ตอน กลางคืน ๔ ตอน ดังนี้

เวลากลางวัน

๑. นับแต่ย่ำรุ่งถึง ๓ โมงเช้า (๐๖.๐๐ น. ถึง ๐๙.๐๐ น.) เป็นสมุฏฐานอาโปธาตุพิกัดเสมหะ

๒. นับแต่ ๓ โมงเช้าถึงเที่ยง (๐๙.๐๐ น. ถึง ๑๐.๐๐ น.) เป็นสมุฏฐานอาโปธาตุ พิกัดโลหิต

๓. นับแต่เที่ยงถึงบ่าย ๓ โมง (๑๒.๐๐ น. ถึง ๑๕.๐๐ น.) เป็นสมุฏฐาน อาโปธาตุ พิกัดดี

๔. นับแต่บ่าย ๓ โมงถึงย่ำค่ำ (๑๕.๐๐ น. ถึง ๑๘.๐๐ น.) เป็นสมุฏฐานวาโยธาตุ

เวลากลางคืน

๑. ย่ำค่ำ ถึง ๑ ยาม (๑๘.๐๐ น. ถึง ๒๑.๐๐ น.) เป็นสมุฏฐานอาโปธาตุพิกัดเสมหะ

๒. ยาม ถึง ๒ ยาม (๒๑.๐๐ น. ถึง ๒๔.๐๐ น.) เป็นสมุฏฐานอาโปธาตุ พิกัดโลหิต

๓. ยาม ถึง ๓ ยาม (๒๔.๐๐ น. ถึง ๐๓.๐๐ น.) เป็นสมมุติฐาน อาโปธาตุ พิกัดดี

๔. ยาม ถึง ๔ ยาม (๐๓.๐๐ น. ถึง ๐๖.๐๐ น.) เป็นสมมุติฐานวาโยธาตุ พิกัดลม

ประเทศสมมุติฐาน แปลว่า สถานที่อยู่เป็นที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค ประเทศที่อยู่ย่อมเป็นที่ตั้งที่แรกเกิดของโรคได้อย่างหนึ่งเหมือนกัน บุคคลที่เคยอยู่ในประเทศร้อนหรือประเทศหนาวก็ดี เคยอยู่ในประเทศใด ธาตุสมมุติฐานอันมีอยู่ในร่างกาย ก็คุ้นเคยกับอากาศประเทศนั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงที่อยู่ ก็อาจมีความเจ็บไข้ที่เรียกว่า ไข้ป่า หรือไข้ผิดอากาศ ทั้งนี้ก็เพราะตนไม่คุ้นเคยกับประเทศนั่นเอง

ประเทศสมมุติฐานท่านจัดไว้ ๔ ประการ เพื่อให้เป็นที่สังเกตว่าในประเทศหนึ่งๆ มีสมมุติฐานโรคต่างกันอย่างไร ได้กำหนดไว้ดังนี้

๑. คนเกิดในประเทศที่สูง เช่น ชาวเขา เรียกว่าประเทศร้อน ที่ตั้งแห่งโรคของคนประเทศนี้เป็นสมมุติฐาน เตโช

๒. คนเกิดในประเทศที่เป็นน้ำกรวดทราย เรียกว่า ประเทศอุ่น ที่ตั้งแห่งโรคของคนประเทศนี้เป็นสมมุติฐาน อาโป ดี โลหิต

๓. คนเกิดในประเทศที่เป็นน้ำเค็มเปือกตม เรียกว่า ประเทศเย็น ที่ตั้งแห่งโรคของคนประเทศนี้เป็นสมมุติฐาน วาโย

๔. คนเกิดในประเทศที่เป็นน้ำเค็มเปือกตม เรียกว่า ประเทศหนาว ที่ตั้งแห่งโรคของคนประเทศนี้เป็นสมมุติฐาน ปลูกการรู้จักชื่อของโรคที่เกิดขึ้น

ผู้เป็นแพทย์จะต้องรู้จักชื่อของโรค การเจ็บป่วยเป็นไข้แต่ละอย่างนั้นสมมุติเรียกชื่อโรคอย่างไรบ้าง

การสมมุติเรียกชื่อโรค

การสมมุติเรียกชื่อโรคนั้นพอจะแบ่งออกได้ ๓ ประการ คือ

๑. เรียกชื่อตามธาตุทั้ง ๔ พิการ

เช่น ในคัมภีร์โรคนิทานนั้น ท่านมิได้ กล่าวชื่อโรคเลยว่ามีชื่ออะไร ท่านกล่าวแต่ชื่อของธาตุ ธาตุนั้นชื่อนั้นพิการหรือวิการหรือแตกต่างกันไปแต่ละอย่างแต่ละสิ่ง ซึ่งมีอาการและประเภทต่าง ๆ ให้มนุษย์ได้เจ็บป่วย ฉะนั้นความเจ็บ คือ ธาตุทั้ง ๔ พิการ ซึ่งได้แยกออกเป็นธาตุดิน ๒๐ ธาตุน้ำ ๑๒ ธาตุลม ๖ ธาตุไฟ ๔ รวมเป็น ๔๒ ประการ เมื่อพิการหรือแตกไป จึงทำให้มนุษย์มีความเจ็บป่วยหากจะเรียกชื่อโรคให้ตรงกับความเป็นจริงแล้ว ก็ต้องเรียกชื่อของธาตุ ๔๒ ประการ นั้นมาเป็นชื่อของโรค ว่า เป็นโรคเกศาพิการ โรคทันตาพิการ โรคเสมหะพิการ เพราะคำว่าโรคนั้น ก็คือ ธาตุพิการ หรือ ธาตุวิการ

๒. เรียกชื่อย่อตามเบญจอินทรี

๑) จักขุโรค คือ โรคเกิดขึ้นที่ตา เช่น สมมุติเรียกว่าเป็นโรคตาแดง ตาแฉะ ตาต้อ ตาริตสีดวง เป็นต้น

๒) โสตรโรค คือ โรคที่เกิดขึ้นที่หู เช่น สมมุติเรียกว่า เป็นโรคหูหนวก หูดัง ผีในหู หูเป็นน้ำหนวก เป็นต้น

๓) ฆานโรค คือ โรคเกิดขึ้นที่ในจมูก เช่น สมมุติเรียกว่า เป็นริดสีดวงจมูก เป็นต้น

๔) ชิวหาโรค คือ โรคที่เกิดขึ้นที่ลิ้น เช่น สมมุติเรียกว่า เป็นโรคซาง (ขึ้นที่ลิ้น) ลิ้นแตก ลิ้นเปื่อย เป็นเม็ดที่ลิ้น

๕) กายโรค คือ โรคเกิดขึ้นที่กาย แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง

ก. พหิทธาโรค (โรคเกิดขึ้นภายนอกกาย) เช่น สมมุติเรียกโรคเคลื่อน กลาก มะเร็ง คุตทะราต โรคเรื้อน หรือเป็นแผลต่าง ๆ ปรากฏอยู่นอกกาย

ข. อันตรโรค (โรคเกิดภายในกาย) เช่น สมมุติเรียกว่าเป็นโรคลม โรคเถาดาน จุดเสียด บิด ป่วง วัณโรค

๓. เรียกตามหมอสุมุติสืบทอดกันมา หรือเรียกตามตำรามิถัง อยู่ในคัมภีร์ แพทย์ศาสตร์ทั้งปวง ท่านได้กำหนดบัญญัติตั้งชื่อของโรคไว้แล้ว เช่น :- โรคหวัด ไอ ไข้ ลมกระษัย ประดง รู้จักยา สำหรับแก้โรคแก้ไข้ หมอจะต้องรู้จักสรรพคุณของสิ่งต่างๆ ซึ่งจะนำมาปรุงเป็นยารักษาโรคและใช้ จะต้องเรียนรู้หลักของวิชาเภสัช หลักของวิชาเภสัชนั้น แบ่งออกเป็น ๔ ประการ คือ

๑. เภสัชวัตถุ (ตัวยา)
๒. สรรพคุณเภสัช (สรรพคุณยา)
๓. คณาเภสัช (พิกัดยา)
๔. เภสัชกรรม (การปรุงยา)

จรรยาเภสัชกร

จรรยา หมายถึงการประพฤติปฏิบัติหรือกิจการที่ควรประพฤติ เภสัชกรหมายถึงผู้ทำการปรุงยารักษาโรคและไข้ ฉะนั้น จรรยาเภสัชกร จึงหมายถึงคุณธรรมที่ผู้เป็นเภสัชกรควรประพฤติปฏิบัติ ซึ่ง จะกล่าวโดยย่อต่อไปนี้

๑. ต้องมีความขยันหมั่นเพียร เอาใจใส่ในการศึกษาวิชาแพทย์เพิ่มเติมให้เหมาะสมกับกาลเวลา และทันสมัยอยู่เสมอ ไม่เป็นผู้มีความเกียจคร้าน

๒. ต้องเป็นผู้พิจารณาหาเหตุผล ในการปฏิบัติงานด้วยความละเอียดรอบรอบและมีความประณีต ไม่เป็นผู้ประมาทมักง่าย

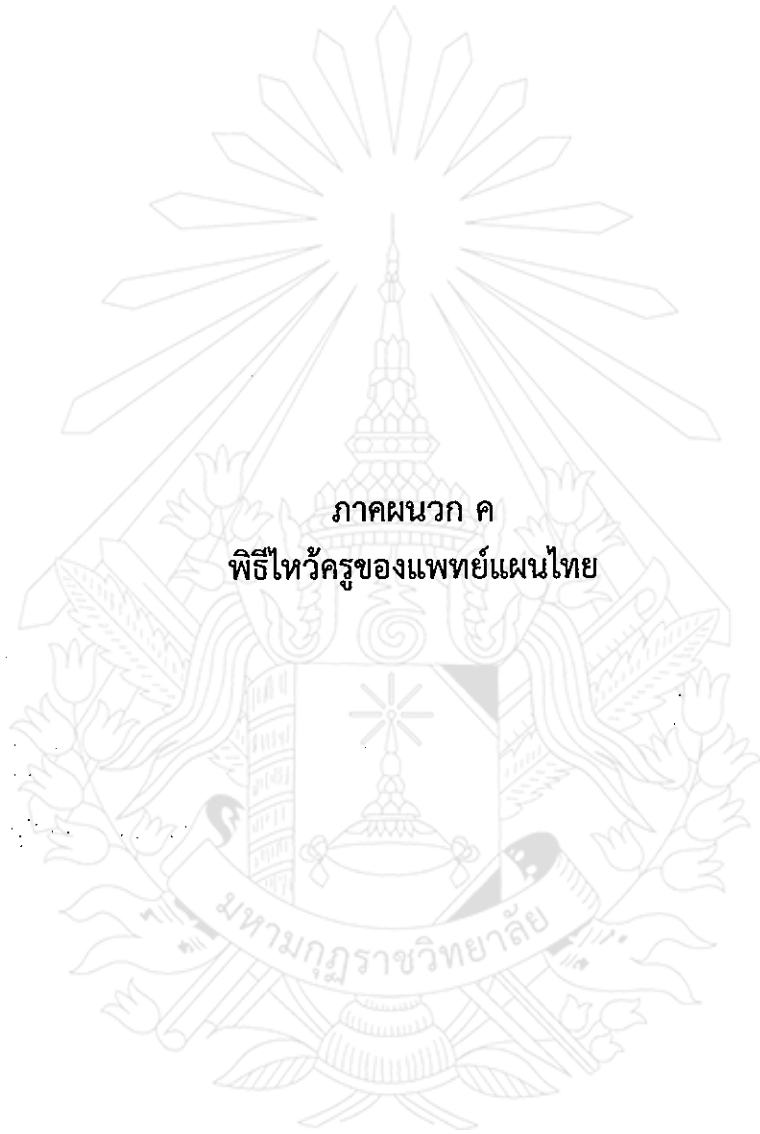
๓. ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต และความเมตตาจิตแก่ชีวิตผู้ช้ยา ไม่เป็นผู้ที่โลภเห็นแก่ลาภ โดยหวังกำไรเกินควร

๔. ต้องมีความละเอียดรอบาป โดยไม่กล่าวความเท็จโอ้อวดให้ผู้อื่นหลง เชื่อในความรู้ความสามารถของตน

๕. ต้องปรึกษาหารือผู้มีความรู้ความชำนาญ เมื่อเกิดการสงสัยในปัญหาใด ๆ เกี่ยวกับตัวยา หรือวิธีปรุงยา โดยไม่ปิดบังความเขลาของตน

ความสำคัญของจรรยาเภสัช มีเพื่อเป็นจรรยาธรรม สำหรับเหนี่ยวรั้งจิตใจผู้เป็นเภสัชกรให้ประพฤติ ปฏิบัติ ในทางที่ถูกต้อง ดี และที่ควร เปรียบเสมือนศีลห้า ซึ่งกำหนดให้ผู้เป็นเภสัชกรปฏิบัติตาม จะได้มีความเจริญก้าวหน้าในวิชาชีพของตน

ภาคผนวก ค
พิธีไหว้ครูของแพทย์แผนไทย

พิธีไหว้ครูของแพทย์แผนไทย

พิธีไหว้ครูของแพทย์แผนไทย

๑. พิธีบูชาพระบรมครูชีวกโกมารภัจจ์ และพิธีไหว้ครูของแพทย์แผนไทย

การบูชาพระบรมครู และการไหว้ครูเป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งของไทยมาแต่โบราณ ไม่ว่าจะ การกระทำใด ๆ ซึ่งต้องอาศัยการเรียนรู้จากครู ผู้ที่ได้รับความรู้จะต้องทำการไหว้ครู ผู้ที่ได้ความรู้ จะต้องทำการบูชาครูเป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงการเคารพ และระลึกถึงพระคุณของครูอาจารย์และเป็น โอกาสที่ลูกศิษย์และอาจารย์ (ที่ยังมีชีวิตอยู่) จะได้พบปะกันได้ทราบถึงทุกข์ สุข ความเป็นอยู่ของกัน และกันหากลูกศิษย์มีปัญหาจากการปฏิบัติงานก็มีโอกาสได้ซักถามอาจารย์ หรือผู้ใดมีความรู้ใหม่ ๆ ก็นำมาแลกเปลี่ยนกัน นอกจากนี้ยังทำให้ลูกศิษย์ได้มารวมกลุ่มกันมีการแลกเปลี่ยนความรู้กันระหว่าง ศิษย์รุ่นเดียวกันและรุ่นอื่น ๆ คนไทยนิยมทำพิธีบูชาครู และพิธีไหว้ครูในระหว่างเดือน ๖-๙ เพราะ เป็นฤดูที่จะทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้ก้าวหน้าไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น

นอกจากหมอครูชีวกโกมารภัจจ์ แล้วยังมีหมอครูของแพทย์โบราณดั้งเดิม คือ พระฤาษีซึ่งเป็น ผู้ค้นพบคุณค่าของยาสมุนไพรต่าง ๆ ได้แก่

๑. พระฤาษีอมรประสิทธิ์
๒. พระฤาษีนารถ
๓. พระฤาษีสัสชนาลัย
๔. พระฤาษีตาไฟ
๕. พระฤาษีดาววิ
๖. พระฤาษีกัศยปะ
๗. พระฤาษีสิงขะ
๘. พระฤาษีกลโยทศ

๒. อุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีบูชาครูชีวกโกมารภัจจ์ และ พิธีไหว้ครู

๑. ฐูปเทียน เครื่องชั้น ๕ สำหรับบูชาครู มอบตัวเป็นศิษย์
๒. ผอบ สำหรับใส่แป้งดินสอพองผสมน้ำหอม เพื่อใช้ในขั้นตอนที่อาจารย์เจิมหน้าผากให้ ลูกศิษย์เจิมหนังสือหรือตำรา และอุปกรณ์ในการรักษา
๓. หนังสือหรือตำราควรใช้ทั้งตำราเก่า ๆ ที่ใช้ได้ผลมาแล้ว และตำราใหม่ ๆ เพื่อประกอบ พิธีไหว้ครูโดยอาจารย์จะมอบวิชาความรู้ให้กับลูกศิษย์ทั้งวิชาดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาและความรู้ วิชาการใหม่ ๆ

๔. ชื่นน้ำมนต์พร้อมเทียนชัยสำหรับทำน้ำมนต์ซึ่งถือว่าเป็นน้ำมนต์ที่เกิดจากพระพุทธรมณต์ ใช้ประพรมให้ลูกศิษย์ เพื่อเป็นสิริมงคล

๕. พานดอกไม้ พานธูปเทียน เพื่อเป็นการแสดงถึงผู้น้อยเคารพผู้ใหญ่

๖. บายศรีปากชาม ต้องมี ๑ หนึ่งคู่ คือ วางไว้ข้างซ้ายและขวา ในการบูชาครูชิวโกมารภักจนี้ ไม่ต้องใช้ไข่ แต่ในพิธีอื่นอาจจะใช้ก็ได้ บายศรีเป็นของใช้ในพิธีมงคลของไทยเพื่อแสดงถึงผู้น้อยเคารพผู้ใหญ่ หรือผู้ใหญ่รับขวัญให้ผู้น้อย

๗. อุปกรณ์การทำนาย นำมาเจิมเพื่อเป็นสิริมงคล เชื่อกันว่าอุปกรณ์ที่ผ่านการไหว้ครูมาแล้ว เมื่อนำไปใช้จะใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๘. มีดหมอ จำเป็นต้องมีเพราะเป็นอุปกรณ์สำคัญในการรักษาและจัดหาสมุนไพรของหมอโบราณ การนำมีดหมอมาทำพิธีครอบครูพร้อมกับตำราเพื่อเป็นการแสดงว่า ครู อาจารย์ได้มอบวิชาให้ลูกศิษย์จนหมด

๙. ฆ้องชัย สำหรับตีขึ้นจังหวะในพิธีให้ทราบว่าจะตอน ขึ้นตอนใหม่หรือ เชิญครูบาอาจารย์ บางแห่งใช้ให้สามลาพร้อมลั่นชัย ๓ ครั้ง ก่อนเริ่มพิธีเพื่อเอาฤกษ์เอาชัย

๑๐. แจกันดอกไม้เจ็ดสี เพื่อความสวยงาม เปรียบได้ดั่งศิษย์ที่มีจิตใจสดใสงดงาม

๑๑. ข้าวตอก ถั่วเขียว งาขาว นำมาใช้เพราะเป็นสิ่งที่เจริญเติบโตง่าย ปลูกง่ายเปรียบได้กับให้ลูกศิษย์เจริญรุ่งเรือง

๑๒. ยาสมุนไพรใช้สมุนไพรเท่าที่หาได้โดยให้มีส่วนที่นำมาทำยาสมุนไพรครบทั้ง ๕ คือ ลำ ต้น ผล ดอก ใบ ราก เพื่อเป็นตัวแทนยาสมุนไพรทั้งหลายที่ใช้ประกอบการรักษา

๑๓. นม เนย น้ำผึ้ง น้ำชา น้ำเปล่า ใช้ในการบูชาพระบรมครู ฯ และพระบรมครูทั้งหลาย ซึ่งเป็นฤกษ์อากรับประทานอาหารที่แตกต่างกัน จึงจำเป็นต้องจัดเตรียมไว้หลาย ๆ อย่าง

๑๔. อาหารหวานคาวจัดไว้สำหรับไหว้พระพุทธร และพระภูมิเจ้าที่วางไว้ที่ทางสามแพ่งเพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลและแผ่ส่วนบุญ (อาหารที่จัดไว้สำหรับวางไว้ที่ทางสามแพ่งนั้นให้จัดใส่กระถางใบตอง)

๑๕. ผลไม้ ๗ อย่าง ไม่กำหนดชนิดของผลไม้จะเป็นชนิดใดก็ได้ตามฤดูกาล สาเหตุที่ใช้ผลไม้ เพราะท่านอาจารย์อวย เกตุสิงห์ ได้แนะนำไว้ว่า ในการทำพิธีบูชาพระบรมครูไม่ควรเบียดเบียนสัตว์ (สำหรับอาหารนี้บางแห่งใช้เป็นหัวหมูหรือไก่ก็มี)

๑๖. ขนมถ้วยฟู เพื่อเป็นสิริมงคลดั่งคำที่คล้องจองกับชื่อขนมว่าให้รุ่งเรืองเฟื่องฟู

๑๗. หมาก พลู บุหรี่ เป็นประเพณีไทยแต่โบราณ ในการต้อนรับแขกผู้มาเยือนจะต้องมีของเหล่านี้ไว้สำหรับต้อนรับ

๑๘. อ้อยแดงเป็นพืชที่ปลูกขึ้นง่าย หาง่าย รสหวานกลมกล่อม จึงนำมาใช้เพื่อเป็นสิริมงคลกับลูกศิษย์ คือ ให้ลูกศิษย์รับถ่ายทอดวิชาได้ง่ายขึ้น ทำให้มีลูกศิษย์จำนวนมากขึ้น และมีความรักใคร่กลมเกลียวกัน

๑๙. มะพร้าว กล้วย สมโอ เป็นผลไม้ที่หาง่าย ราคาไม่แพงมีทุกฤดูกาล ปลูกเจริญเติบโตง่าย

๒๐. ขนมหัน เป็นขนมของไทยที่ใช้เป็นขนมในพิธีมงคล เพราะเชื่อว่าจะทำให้เจริญรุ่งเรืองไปเป็นชั้น ๆ ถึงชั้นลูก ชั้นหลาน

๒๑. ขนมหันแดง หันขาว มีรสหวาน มีลักษณะกลม ใช้ในงานพิธีมงคลเพราะเชื่อกันว่าจะทำให้สามัคคีกันไม่ป็นเกลียวกัน ของแต่ละชนิดควรจัดเป็นคู่ ๑ คู่ หรือ ๒ คู่ก็ได้ เพราะเปรียบได้กับการจะทำได้ก็ตามถ้าช่วยกันทำย่อมมีผลสำเร็จมากกว่าทำคนเดียว (สิ่งที่ไม่ต้องจัดเป็นคู่ คือ ผอบหนังสือ ขันน้ำมนต์ พานดอกไม้ พานรูปเทียน มีดหมอ อุปกรณ์การทำยา และหม้อขี้)

๓. ขั้นตอนในการไหว้ครู

๑. จุดรูปเทียนชัยบูชาพระรัตนตรัย

๒. จุดรูปเทียนบูชาครูชีวกโกมารภัจจ์

๓. อาจารย์ผู้ทำพิธี ประกอบพิธีกล่าวขุมนุมเทวดา และบูชาครูหมอชีวกโกมารภัจจ์

๔. อาจารย์ผู้ทำพิธี ประกอบพิธีเจิมหนังสือ อุปกรณ์การทำยาต่าง ๆ

๕. อาจารย์ทำพิธี ครอบครูให้ลูกศิษย์ โดยเจิมหน้าผาก เจิมมือ มอบหนังสือ มีดหมอให้ลูกศิษย์ (วิธีรับของจากครูต้องรับโดยไม่ให้ตกจากมือ แล้วเก็บเข้าที่ให้เหมือนเดิม เปรียบเทียบได้กับเป็นการรับวิชาจากอาจารย์มาได้มากที่สุด ถูกต้องที่สุดไม่ตกหล่น) หลังจากนั้นอาจารย์ให้พรและประพรมน้ำมนต์

๖. ตัวแทนศิษย์นำพานดอกไม้ รูปเทียนไหว้ครู

๗. กล่าวประกาศคำไหว้ครู

๘. ครูให้โอวาท

๔. คำกล่าวบูชาพระบรมครู

๑. การประกอบพิธีบูชาครูธรรมดาทั่วไป

อาจารย์ ผู้ทำพิธีจุดรูปเทียนบูชาพระไตรสรณคมน์แล้วปฏิญาณตน ถือนศีล ๕ จุดรูปและเทียนชัยหน้าบูชบูชาพระอาจารย์แล้วกราบ ๓ ครั้ง ประกาศขุมนุมเทวดา

สัคเค กาเม จะ รูปे คิริสิขะระตะเถ จันตะลิกเข วิมานे ที่เป รัฎฐะ จะ คาเม ตะระวะนะคะหะเน เคะหะวัตถุมหิ เขตเต ภูมมาจายันตุ เทวา ชะละละละวิสะเม ยักกะคันธัพพะนาคา ติฏฐันตา สันตike ยัง มุนิวระจะนัง สาธะโว เม สุนันตุ ๆ อัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมมะทันตา ๆ อัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมมะทันตา อัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมมะทันตา ๆ(กราบ)

๒. บทนำถวาย

วันทิตะวา สิริระสา นะมามิ พุทฺธัง ธัมมํ สังฆัง สัพพะโลกา อาจารย์ยง พกาพรหมทิพรหมมั่ง
 สิริทิกิจจัง สิทธิกัมมัง สิทธิการิยง สิทธิตะถาคะโตสิทธิเตโช ชะโย นิจจัง สิทธิลาโภ นิรัน
 ตะรัง หะมามิ ปะสิทธิ ภาวันตุเม

๓. คำถวายคำเชิญผู้ศักดิ์สิทธิ์

ข้าพเจ้า (ออกนามผู้ประกอบพิธี) ขอประณตศิระน้อมพร้อมด้วยกาย วาจา ใจระลึกสักการะ
 พระคุณของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์เจ้า ปิ่นเกล้าแห่งไตรสรณคมน์
 คุณท่านท้าวพกาพรหม ท้าวรักษาประชาบดี เทวะเมธีแพทย์อัศวิน องค์เทพดินทรอสิวรสิทธิ
 ศักดิ์สิทธิ์ทวยเทพารักษ์ทุกสถาน คุณพระอุปฌมาอาจารย์ คุณท่านบิดามารดา ผู้มีอุปการคุณอนันต์
 ครูผู้เฒ่าแต่ก่อนเก่า ปัจจุบัน ครูเลขาและครูยันต์ ครูว่านและครูยา ครูอักขระขอม ไทย จนจบหมด
 ขอเชิญมาชุมนุมโดยญาณจิตเพื่อสถิตเป็นองค์สักขีพยานในพิธีการเคารพอาจารย์แพทย์ไทยตัญยจารีต
 โบราณ ณ กาลบัดนี้ (ถ้าเป็นพิธีใหญ่กราบ ๓ ครั้ง โห่ ๓ ลา ลั่นฆ้องชัย) ระหว่างนี้จะมีการปกฝ่าว
 เครื่องบัตพลีถวาย

๔. คำถวายอาราธนาพระอาจารย์เจ้า

ข้าพเจ้าขออาราธนาพระอาจารย์ อันมีท่านมหาเถรดำแยงมาเป็นประธานพร้อมด้วย พระอาจารย์
 ฤทธิยาธร พระฤาษีมรสสิทธิ พระฤาษีนารถ พระฤาษีสัชชนาลัย พระฤาษิตาวัว พระฤาษิตาไฟ
 พระฤาษีกัสสปะ พระฤาษีสิงชะ พระฤาษีกไลยโกศ พระอาจารย์โรคามฤตินทร์ พระอาจารย์ชีวกโกมารภักจจ์
 และพระอาจารย์แพทย์ศาสตร์ทุกสาขา ขออาราธนารับสังเวอันมีเครื่องกระยาบวช เครื่องหอมจุลจันทร์
 บายศรีบัตพลีพุกษา ผลาหาร นำมาอุทิศแด่ครู ขอครูอย่าเลยละเชิญรับเครื่องบูชาสักการะส่วนอุทิศ
 งานสิ่งประสงคใดคลาดเกิน หรือขาดไปบ้าง ขออย่าสร้างซึ่งเมตตา จงกรณอภัยโทษโปรดรับเครื่อง
 บูชาสักการะเหล่านี้ ขอน้อมถวายอาจารย์ทุกทิศา ซึ่งประสิทธิเวชศาสตร์วิทยา ข้าพเจ้าจำนงเจตนา
 จัดสักการบูชาเป็นการประจำปี อันเป็นคารวะเวชพิธีตามประเพณีของแพทย์ไทยแต่โบราณกาล (ถ้าเป็น
 พิธีใหญ่กราบ ๓ ครั้ง ลั่นฆ้องชัย โห่ ๓ ลา)

๕. คำขอประสาทพร

สัพเพเตชานูภาเวนะ ขอพระอาจารย์เจ้าจงโปรดประทาน โดยเตชญาณอวยประสิทธิผลให้
 เป็นมิ่งมงคลแก่ตัวข้าพเจ้า สมดั่งมโนปรารถนาบรรดาวัตถุว่านยา ซึ่งท่านท้าวพกาพรหมทรงสาปสิทธิ
 ประทานไว้ทุกสิ่งสรรพเมื่อข้าพเจ้าหิบบจับ จัดปรุงประกอบเป็นโอสถ ขอจงปรากฏเป็นยาศักดิ์สิทธิ์
 วิเศษชียะ ชนะโรคภัยทั้งหลาย ขอให้บำบัดโรคหายโดยเร็วพลัน ขอให้ข้าพเจ้าเป็นแพทย์สำคัญที่
 เลื่องชื่อ ประชาชนนับถือ นิยมทั่วทุกทิศ และขอให้องค์สักขีพิธีกิจทรงเสริมประสิทธิ ร่วมประสาทพร
 อวยชัยให้แก่ข้าพเจ้า ณ กาลบัดนี้

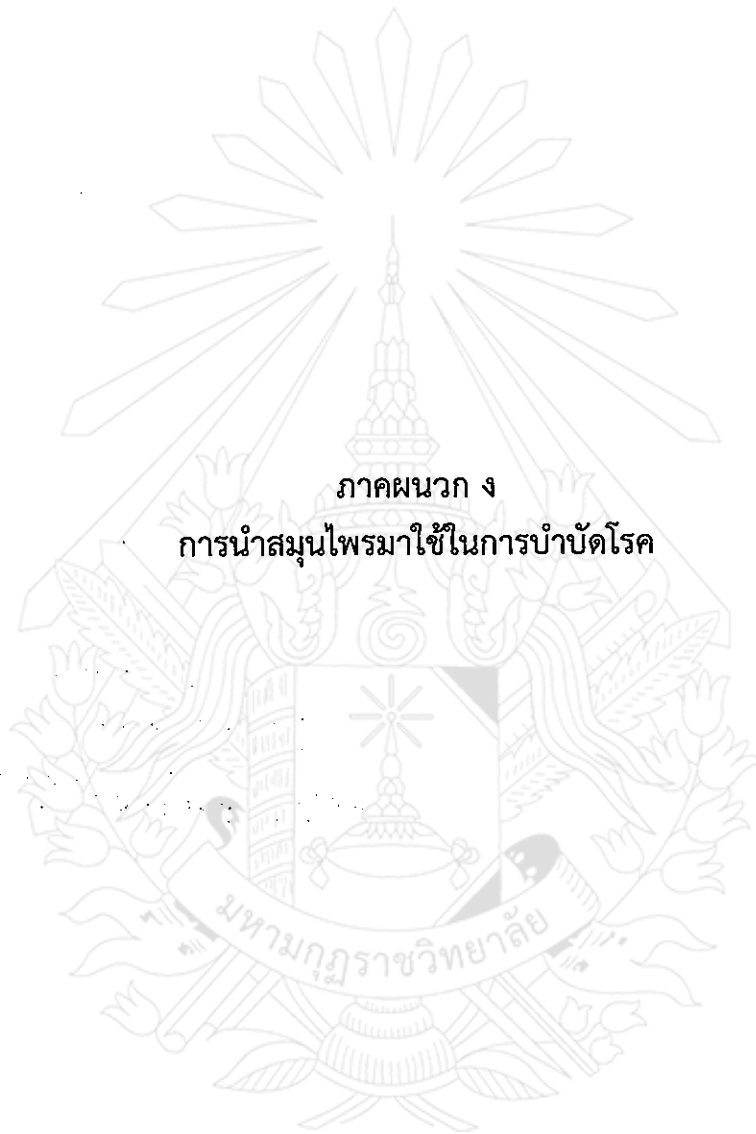
สัพเพทเวา พหุชะนา ปิโยเทวา มนุสสานัง ปิโยพรหมา นะมุตตะโม ปิโยนาคะ สุปันนานัง
ปิณินทริยัง นะมามีหัง สุวัณณะมุขัง วีระจิตตัง มหาวีรํ เม อติถิยังปุริสสัง ปิยัง ชัยยะกัมมัง
ประสิทธิ เม

(พิธีใหญ่กราบ ๓ หน ถิ่นห้องชัยโห่ ๓ จบพิธีการเคารพอาจารย์แพทย์)

ลาเครื่องสังเวย “เสสัง เกสัชชัง มังคะลัง ยาจามิ” กล่าว ๓ ครั้ง (สำหรับคนเดียว)

“เสสัง เกสัชชัง มังคะลัง ยาจามะ” กล่าว ๓ ครั้ง (สำหรับหลายคน)

ภาคผนวก ง
การนำสมุนไพรมาใช้ในการบำบัดโรค

การนำสมุนไพรมาใช้ในการบำบัดโรค

การนำสมุนไพรมาใช้ในการบำบัดโรค

มนุษย์สมัยโบราณมีการดำเนินชีวิตเพื่อการอยู่รอด โดยวิธีการแสวงหาสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้ตัวมาใช้เป็นเครื่องบริโภค บรรเทาความหิวกระหาย และบำบัดอาการเจ็บป่วยของโรคต่าง ๆ เป็นประการสำคัญ พืชสมุนไพรเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับมนุษย์และสัตว์ทุกหมู่เหล่าไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัย เป็นอาหารบำรุงสุขภาพตามธรรมชาติ ใช้เป็นเครื่องป้องกันตัวให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ตามสมควรแก่ความรู้ความสามารถในแต่ละยุคแต่ละสมัย มนุษย์รู้จักใช้สมุนไพรในการบำบัดรักษาโรคชนิดต่าง ๆ มาเป็นเวลานานจนถึงปัจจุบันนี้

๑. ประโยชน์ของสมุนไพรราคาถูกกว่ายาแผนปัจจุบันมาก

๑. ราคาถูกกว่ายาแผนปัจจุบันมาก
๒. มีพิษและผลข้างเคียงน้อยกว่าแผนปัจจุบัน
๓. สมุนไพรบางชนิดเป็นทั้งอาหาร และยารักษาโรคได้ด้วย
๔. หาซื้อได้ง่าย หรือบางอย่างสามารถปลูกได้เอง
๕. เหมาะกับคนส่วนใหญ่ สามารถนำมาใช้ได้เอง เมื่อรู้จักวิธีการใช้
๖. เป็นการช่วยลดดุลการค้าในการสั่งยามาจากต่างประเทศ
๗. ทำให้คนเห็นคุณค่าของสมุนไพร และกลับมาดำเนินชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติมากขึ้น

ทำให้เกิดความภาคภูมิใจและอนุรักษ์สมุนไพรไทย เป็นการสนับสนุนให้ประชาชนรู้จักช่วยตนเองในการใช้ยาสมุนไพรตามแบบโบราณ

๒. พืชสมุนไพรชนิดต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

พระพุทธองค์ทรงกล่าวอนุญาตแต่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายที่อาพาธนั้นสามารถเมื่อบรรเทา รักษาจากอาการนั้น ๆ ไว้ในพระไตรปิฎก ดังนี้ คือ

๑. มันเหลว คือ มันเหลวหมี มันเหลวปลา มันเหลวปลาฉลาม มันเหลวหมู มันเหลวลาที่รับประทานในกาลเจียวในการ กรองในกาล โดยให้บริโภคอย่างน้ำมัน ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๒. รากไม้ชนิดต่าง ๆ คือ ขมิ้น ขิงสด ว่านน้ำ ว่านเปราะ อดพิต ข่า แฝก หัวหมู หรือรากไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๓. น้ำฝาดต่าง ๆ คือ น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดโมกมัน น้ำฝาดขี้กา น้ำฝาดบอระเพ็ด น้ำฝาดกระถินพิมาน หรือน้ำฝาดที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๔. ใบไม้ชนิดต่าง ๆ คือ ใบสะเดา ใบโมกมัน ใบขี้กา ใบแมงลัก ใบฝ้าย หรือใบไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๕. ผลไม้ชนิดต่าง ๆ คือ ลูกพลับคะ ดิปลี พริก สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลโกศ หรือผลไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๖. ยางไม้ชนิดต่าง ๆ คือ หิงคุ ยางเคี้ยวจากหิงคุ ยางเคี้ยวจากเปลือกหิงคุ ยางจากยอด ต้นตกะ ยางจากใบต้นตกะ ยางจากก้านต้นตกะ หรือยางที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๗. เกลือชนิดต่าง ๆ คือ เกลือสมุทร เกลือดำ เกลือสนเฮอร์ เกลือดินโป่ง เกลือหุง หรือเกลือ ที่เป็นยาชนิดอื่น ๆ ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๘. ผงยาชนิดต่าง ๆ ทรงอนุญาตให้ใช้ทาแก้ฝีดาษ หิด ตุ่ม พุพอง

๙. มูลโค ดินเหนียว กากน้ำย้อม ทรงอนุญาตให้ใช้ทาด้บบกัณต์

๑๐. เนื้อดิบ และเลือดสด ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่ถูกัณต์เข้าสิงฉันได้

๑๑. ยาหลอดตาประกอบด้วยเครื่องปรุงหลายอย่าง หรดาลกัณต์ทอง เขม่าไฟ ทรงอนุญาตให้ทาป้ายตาแก้โรคตา

๑๒. ไม้จันทร์ กฤษณา กะลัมพัก ใบเฉียง หัวหมู ทรงอนุญาตให้ใช้เป็นเครื่องยาบดผสมยาตา

๑๓. น้ำมัน ทรงอนุญาตให้ทาแก้โรคปวดศีรษะ

๑๔. ยานัตถุ ทรงอนุญาตให้ฉันตัณยาแก้โรคปวดศีรษะ หลังจากที่ทำยาแล้วไม่หาย

๑๕. การสูดควัน ทรงอนุญาตให้ทำเพื่อแก้โรคปวดศีรษะ หลังจากที่ทำตัณยาแล้วไม่หาย

๑๖. น้ำมันหุงเจือน้ำเมาเล็กน้อย ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคลม

๑๗. น้ำมันหุงเจือน้ำเมามากเกินขนาด ทรงอนุญาตให้ใช้เป็นยาทา

๑๘. น้ำแป้งเมล็ดผักกาด ทรงอนุญาตให้ใช้ชะล้างแผลเพื่อแก้คัน

๑๙. คูณ มูตร เถ้า ดิน ทรงอนุญาตให้เจือน้ำแก้พิษงู

๒๐. คูณ ทรงอนุญาตให้เจือน้ำฉันแก้ยาพิษ

๒๑. น้ำละลายจากดินติดผาไล ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคเสนห์ยาแฝด

๒๒. น้ำต่างดิบ ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคท้องผูก

๒๓. น้ำสมอดองมูตร โค ทรงอนุญาต ให้ฉันแก้โรคผอมเหลือง หรือดีซ่าน

๓. พืชสมุนไพรที่เป็นยาแก้ตักเลือด ห้ามเลือด

๑. ลูกใต้ใบ รสขม แก้ไข้ร้อนในกระหายน้ำ แก้พิษตานซาง แก้ไข้จับสั่นแก้ดีซ่าน บำรุงน้ำดี
แก้ตักเลือด

๒. รากว่านกลีบแสด รสจืดเย็นฝาด ห้ามเลือด

๓. ดอกหญ้าคา รสจืด ขับปัสสาวะ แก้ปัสสาวะ หรืออุจจาระเป็นเลือด แก้เลือดกำเดาไหล
ห้ามเลือด พวกผลอีกเสบบวม ฝีมี่หนอง

๔. หญ้าแพรก รสขมเย็น แก้พิษอักเสบปวดบวม แก้ไข้ ร้อนใน กระจายน้ำ แก้กดโลหิต ระดูมากเกินไป ขับลม แก้อาเจียนเป็นโลหิต คั้นตามผิวหนัง ดับพิษร้อน แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย

๕. ใบหนุมานประสานกาย รสหอมเผ็ดปราศุขุม แก้เจ็บคอ หลอดลมอักเสบ แก้ไข้ใน แก้อาเจียนเป็นเลือด ตำพอกสมานบาดแผล ห้ามเลือด แก้อักเสบ

๔. พืชสมุนไพรที่มีสรรพคุณแก้เสมหะ

๑. ลูกช้างพลู รสร้อนอ่อน แก้กองเสมหะ ทำเสมหะแห้ง ช่วยย่อยอาหาร

๒. ลูกมะขามป้อม รสเปรี้ยวฝาดขม แก้ไข้เจ็บคอ แก้เสมหะ ไอ ทำให้ชุ่มคอ ลดไข้ ขับปัสสาวะ ระบายท้อง บำรุงหัวใจ ฟอกโลหิต แก้กักปิดลักเปิด

๓. ชะเอม รสหวาน แก้ไอ แก้เสมหะเป็นพิษ ลักปิดลักเปิด ระบายอ่อน ๆ น้ำลายเหนียว บำรุงปอด

๔. น้ำลูกมะจั่ว รสเปรี้ยว กัดเสมหะ แก้ไอ ฟอกโลหิตระดู ฯลฯ

๕. ลูกมะแว้งต้น รสขมเผื่อน แก้ไอ ขับเสมหะ ขับปัสสาวะ บำรุงน้ำดี

๖. ลูกมะแว้งเครือ รสขมเผื่อน แก้ไอ แก้เจ็บคอ ขับเสมหะ ขับปัสสาวะ

๕. พืชสมุนไพรที่มีสรรพคุณเป็นยาแก้พิษแมลงสัตว์กัดต่อย

๑. นมสวรรค์ รสเผื่อน แก้พิษตะขาบ แมลงป่อง แก้พิษผี

๒. ใบบุญนาค รสฝาด สมานบาดแผล แก้พิษงู

๓. ว่านร้อนทอง รสเผ็ด แก้ธาตุพิการ แก้บิดมูกเลือด แก้พิษผี ตะขาม แมลงป่อง แก้พิษ

สุนัขบ้า

๔. เสลดพังพอนตัวเมีย รสจืดเย็น ตำกับสุรา กินและพอกแผล แก้พิษงู แก้เริ่ม พิษแมลง สัตว์กัดต่อย แก้ไฟลามทุ่ง ผื่นคัน

๕. เสลดพังพอนตัวผู้ รสจืดเย็น ทาแก้พิษแมลงสัตว์กัดต่อย แก้ไฟลามทุ่ง เริง งูสวัด

๖. ตำรายาที่มีสรรพคุณแก้ไข้

๑. รากหญ้านาง รสขมเย็น แก้ไข้ ดับพิษร้อน ถอนพิษไข้

๒. หญ้าตีนนก รสขมเย็น แก้กาฬน้ำดี แก้ไข้เพื่อตีพิการ แก้ไข้พิษร้อน

๓. เถาบอระเพ็ด รสขมเย็น แก้ไข้ แก้อ่อนเพลีย แก้ไข้เพื่อโลหิต บำรุงธาตุไฟ ดับผิตร้อน

เจริญอาหาร

๔. รากคนทา รสขมสุขุม แก้ไข้พิษ ไข้กาฬ ถอนพิษ กระจุกพิษเหือดหัด สุกใส บำรุงน้ำดี ดับพิษร้อน แก้ไข้หัวลม

๕. รากมะเดื่อชุมพร รสฝาดเย็น แก้ไข้ กระจุกพิษไข้ ดับพิษร้อน ถอนพิษไข้ ฯลฯ

๗. พืชสมุนไพรที่มีสรรพคุณบำรุงเส้นเอ็น

๑. เถาโคคลาน รสเผื่อน แก้ปวดเมื่อยเส้นเอ็น แก้เส้นตึง แก้กระษัย แก้ปวดหลัง ปวดเอว
ขับปัสสาวะ

๒. ฝรั่งอ่อน รสฝาดร้อน แก้เลือดลมในกองธาตุ บำรุงเส้นเอ็น

๓. เถารากแดง รสร้อนขึ้น แก้เส้นเอ็นให้หย่อน แก้ร้อนลงฝัก

๔. เถาเอ็นอ่อน รสมันขม บำรุงเส้นเอ็นให้แข็งแรง แก้เส้นเอ็นพิการ

๕. รากดัดลิ้น รสร้อน แก้เส้นเอ็นพิการ บำรุงเส้นเอ็น แก้ปวดเมื่อย

ภาคผนวก จ
ตำราयाที่ปรากฏอยู่บนใบลาน

ตำรายาที่ปรากฏอยู่บนใบลาน

ตำรายาที่ปรากฏอยู่บนใบลาน

ในปัจจุบันได้การนำตำรายาเหล่านี้มารักษาโรคต่าง ๆ กันอย่างแพร่หลาย และได้ผลจนเป็นพอใจ ซึ่งมีรายงานดังต่อไปนี้

๑. ยาบำรุงโลหิต แก้พรายย้า พรายเลือด พรายลม แก้ภูตผีปีศาจ

ใบมะนาว ๑๐๘ ใบ ลงพุทธรักษา ๓ ห่อง ใบมะกา ๑๒ ใบ ลงตรีสิงเห ข้าตาแดง ๓๒ ชิ้น ลงด้วยอาการ ๓๒ ฝักราชพฤกษ์ ๙ ฝัก สัมปล่อย ๗ ฝัก ลงด้วย สึง วิ ทา ตาไม้ไผ่ ๗ ตา ลงด้วย ทะ สะ วิ ปี ผลมะกรูด ๑ ผล ผ่า ๔ ลงด้วยธาตุทั้ง ๔ ก้านสะเดา ๓๓ ก้าน โกฎทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ เกสรทั้ง ๕ ดอกคำฝอย แก่นขี้เหล็ก รากนนทรี ว่านกลีบแรด ว่านร้อนทอง สารส้ม ยาตำ จันทรทั้ง ๒ สิ่งละ ๑ บาท ขมิ้นอ้อย ๕ แวน ผางเสน ทั้งหมดหนักสิ่งละ ๑ บาท (เสมอ)

วิธีทำ นำยาทั้งหมดล้างให้สะอาดแล้วนำไปหมักน้ำให้ท่วมยาลงด้วยพระเจ้าพระองค์ ยกขึ้นตั้งไฟเคี่ยวด้วยไฟอ่อน (คาถา นะ โม พุท ธา ยะ)

สรรพคุณ บำรุงโลหิต แก้พรายย้า พรายเลือด พรายลม แก้คุณไสย ภูตผีปีศาจ

ขนาดรับประทาน ครั้งละครึ่งแก้ว ๒ เวลา ก่อนอาหารเช้า – เย็น

๒. ยาแก้ริดสีดวงทวาร

เปลือกทุ้มทั้งสอง เปลือกมะกรูด เปลือกมะขาม เปลือกทองหลางใบมน หัวอุตุพิช หัวกระดาด ทั้ง ๒ หัวกลอย พริกไทย ดีปลี ลูกจันทร ดอกจันทร ยาทั้งหมดนี้หนักสิ่งละ ๑ บาท ใบสะลดote น้ำหนักยาทั้งหลาย แก่นแสมทะเลเท่ายาทั้งหลาย

วิธีทำ นำยามาล้างให้สะอาด ตากให้แห้ง ตำหรือบดให้เป็นผง

สรรพคุณ ถ้าหญิงมีระดู เอาหญ้าอ่อนไฟ โพล กระทบ เอาสิ่งละ ๑ บาท เอายาผงนั้น นำมาละลายน้ำมะขี้ ถ้าเป็นริดสีดวงขึ้นที่ทวาร น้ำส้มกุ่ม น้ำมะนาวนำมาเป็นกระสาย

ขนาดรับประทาน ครั้งละ ๑ ช้อนโต๊ะ ๒ เวลา ก่อนอาหาร เช้า – เย็น

๓. ยาแก้ริดสีดวงผอมเหลือง

หัวกระดาดทั้ง ๒ สลด ๑ หัสคุณทั้ง ๒ หนักสิ่งละ ๓ บาท

วิธีทำ นำสมุนไพรทั้งหมดนี้ทำความสะอาดห่อผ้าขาว แช่ด้วยสุราให้ท่วมตัวยาน ๓ วัน

สรรพคุณ แก้โรคริดสีดวง และโรคผอมเหลือง

ขนาดรับประทาน ครั้ง ๒ ช้อนโต๊ะ ก่อนอาหารเช้า – เย็น ๒ เวลา

๔. ยาแก้อัมพฤกษ์อัมพาต

ข้าวเย็นทั้ง ๒ แก่นขี้เหล็ก รากทองพันชั่ง เถาพลู ข่าแก่ ขมิ้นอ้อย หนักสิ่งละ ๑ บาท

วิธีทำ นำสมุนไพรทั้งหมด ทำความสะอาดห่อผ้าขาว แซ่ด้วยสุราให้ท่วมตัวยา ๓ วัน

สรรพคุณ แก้อัมพฤกษ์ อัมพาต ปวดเมื่อยตามร่างกาย เป็นยาเจริญอาหาร

ขนาดรับประทาน ครั้งละ ๓ ช้อนโต๊ะ ก่อนอาหาร ๓ เวลา

๕. ยาแก้ขัดเบา

เบ็ญผู้ ๑ รากหญ้าคา ๑ รากหญ้าขัดมอน ๑ รากก้างปลาแดง ๑ ตะไคร้หางนาก ๑ แก่น

ขี้เหล็ก ๑ น้ำหนักสิ่งละ ๒ บาท

วิธีทำ นำสมุนไพรทั้งหมดทำความสะอาดใส่น้ำให้ท่วมยา ใส่มื้อต้ม

สรรพคุณ แก้ขัดเบา แก้มุตรมัน

ขนาดรับประทาน ครั้งละ ๓ ช้อนโต๊ะ ก่อนอาหาร ๓ เวลา

๖. ยาแก้มะเร็ง

รากใบเตย ๑ หัวจุกสับปรด ๑ รากต้นมะเฟือง ๑ ข้าวเย็นเหนือใต้ทั้งสอง ข้าวเปลือกเจ้า ๑

น้ำหนักสิ่งละ ๓ บาท

วิธีทำ นำสมุนไพรทั้งหมดทำความสะอาดใส่น้ำให้ท่วมยา ใส่มื้อต้ม

สรรพคุณ แก้มะเร็งปากมดลูก ท้องอืด

ขนาดรับประทาน ครั้งละ ๑ ถ้วยชา ก่อนอาหารเช้า - เย็น ๒ เวลา

๗. ยาเบาหวาน

เถากระไดลิง มะตูมอ่อน เกสรบัวหลวง กำแพงเจ็ดชั้น ขี้เหล็กเลือด ของระอา ขลุ่ดง สะแกเสน

น้ำหนักสิ่งละ ๒ บาท

วิธีทำ นำสมุนไพรทั้งหมดทำความสะอาดใส่น้ำให้ท่วมยา ใส่มื้อต้ม

สรรพคุณ แก้เบาหวาน

ขนาดรับประทาน ครั้งละ ๑ ถ้วยชา ก่อนอาหาร ๓ เวลา รับประทาน ๑ เดือน

๘. ยาแก้ลมแน่นเสียดเพื่อ

ไหล ๑ เจตมูลเพลิง ๑ ตีป्ली ๑ ขิง ๑ พริกไทย ๑ กระจีต ๑ เกลือ ๑ น้ำหนักสิ่งละ ๑ สลึง

(เสมอภาค) มะกรูด ๗ ลูก

วิธีทำ มะกรูดเอาไส้ออก แล้วนำตัวยาล้างให้สะอาดสับให้ละเอียด ใส่ในลูกมะกรูด แล้วนึ่งให้

สุก เอามาตำป็นเป็นลูกกลอน

สรรพคุณ แก้ลมแน่น จุกเสียด แน่นหน้าอก เถาดานในท้อง ขับลม และผายธาตุ

ขนาดรับประทาน ขนาดเท่าเม็ดพุทรา ก่อนอาหารเช้า – เย็น ๒ เวลา หรือรับประทานกับ
น้ำมะงั่วเป็นกระสาย

๙. ยาธาตุเลือด เลือดเสีย

พริกไทย ๑ กระเทียม ๑ ขิงแห้ง ๑ หอมแดง ๑ กะทือ ๑ ไพล ๑ ข่า ๑ ขมิ้นอ้อย ๑ หนักสิ่ง
ละ ๒ บาท สารส้มหนัก ๑ สลึง เม็ดมะนาวหนัก ๑ บาท เกลือสินเธาว์ ๑ หยิบมือ

วิธีทำ นำยามาทำความสะอาดตากให้แห้งบดเป็นผงผสมน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอน

สรรพคุณ แก้เลือดเสีย บำรุงเลือด

ขนาดรับประทาน ขนาดเท่าเม็ดพุทรา ก่อนอาหารเช้า – เย็น ๒ เวลา หรือรับประทานกับ
น้ำมะงั่วเป็นกระสาย

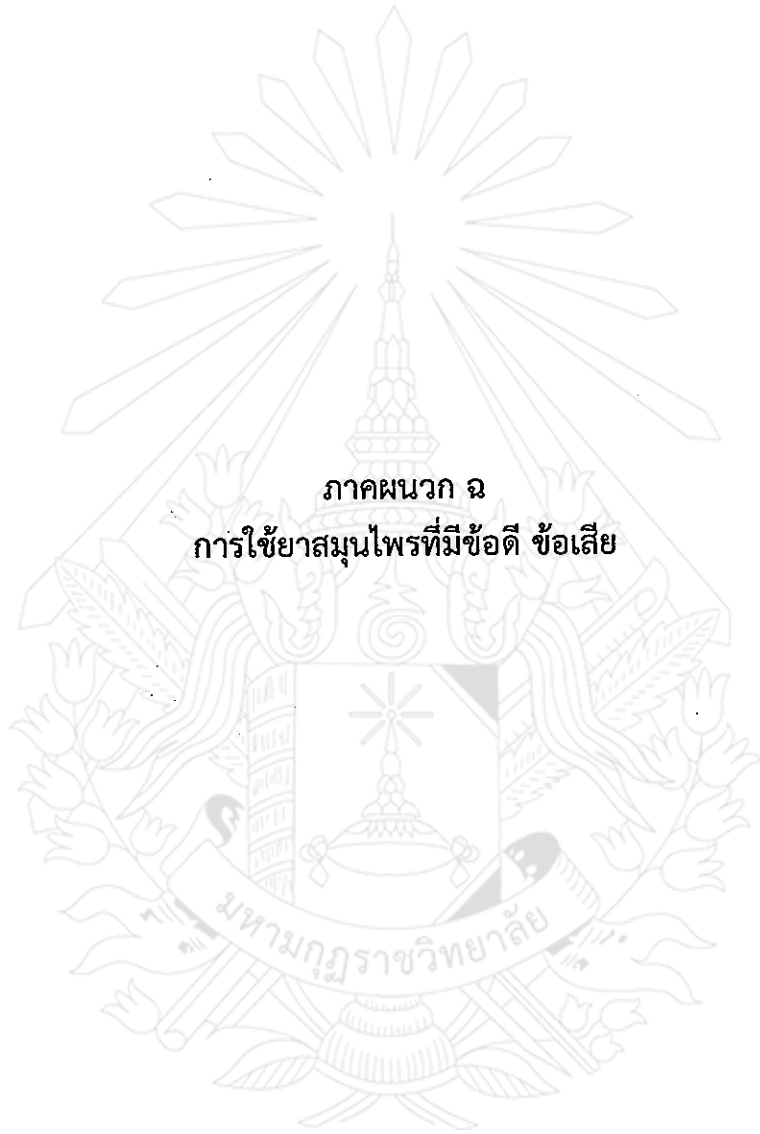
๑๐. ยาระดูหับไข และไขหับระดู

ตาไผ่ป่า ๓ ตา กระดุกงูเหลือม ๓ ข้อ ฝางเสน ๓ ชัน ตะปู ๓ ตัว กระบองนม ๑ ใบ

วิธีทำ นำยาใส่ในกระบองนม ใส่ น้ำต้มเคี่ยวให้เหลือประมาณครึ่งแก้ว

สรรพคุณ แก่ระดูหับไข และไขหับระดู

ขนาดรับประทาน ครั้งละครึ่งแก้ว รับประทานเพียงครั้งเดียว ขว้างกระบองไปทางทิศ
ตะวันตก ตำราพ่อปู่ดาวเรือง กล่าวว่า ถ้าเป็นไขหับระดู เอาตะปูใส่ก่อน ถ้าระดูหับไข เอาตาไม้ไผ่ใส่
ก่อน แล้วตามด้วยตัวยาก็กล่าวมา

ภาคผนวก ฉ
การใช้อยาสุนไพรมีข้อดี ข้อเสีย

การใช้อยาสมนไพรที่มีข้อดี ข้อเสีย

การใช้อยาสมนไพรที่มีข้อดี ข้อเสีย

๑. ข้อดี การใช้อยาสมนไพรในการบำบัดรักษาโรค

มีข้อดีหลายประการคือ

๑. ทำให้เกิดอาการพิษได้น้อยเนื่องจากสมุนไพรมีฤทธิ์อ่อนก่อก่อให้เกิดอาการพิษหรืออาการข้างเคียงได้น้อยกว่าการใช้อยาแผนปัจจุบัน

๒. ประเภทใบหรือเก็บทั้งต้น เช่น กระเพรา ฟักทะลายโจร ชุมเห็ดเทศ ควรเก็บในช่วงที่พืชเจริญเติบโตมากที่สุด หรือพืชบางชนิดอาจระบุให้แน่ชัดลงไป เช่น เก็บใบที่ไม่อ่อนไม่แก่เกินไป (ใบเพลสลาด) เป็นต้น วิธีเก็บใช้การเด็ด

๓. ประเภทเปลือกต้นและเปลือกราก เช่น เปลือกสีเสียดเปลือกทับทิม เป็นต้น เปลือกต้นมักเก็บระหว่างช่วงฤดูร้อนต่อกับฤดูฝนเพราะปริมาณสารสำคัญ ในเปลือกจะสูง และเปลือกลอกได้ง่ายการลอกเปลือกต้นนั้น ควรลอกจากส่วนกิ่งหรือแขนงย่อย ไม่ควรลอกกาคลำต้นใหญ่เพราะจะทำให้กระทบกระเทือนต่อการลำเลียงอาหารของพืช ซึ่งอาจทำให้พืชตายได้ ส่วนเปลือก ราก ควรเก็บในช่วงฤดูฝนเพราะจะลอกได้ง่าย

๔. ประเภทดอก เช่น ดอกคำฝอย ดอกเบญจมาศสวน โดยทั่วไปมักเก็บในช่วงที่ ดอกเริ่มบานแต่บางชนิดก็ระบุให้เก็บในช่วงที่ดอกยังตูม เช่น กานพลู เป็นต้น

๕. ประเภทผลและเมล็ดโดยทั่วไปมักเก็บในช่วงที่ผลแก่เต็มที่ เช่น มะแว้ง ชุมเห็ดไทย ตีป्ली แต่บางชนิดก็ระบุให้เก็บในช่วงที่ผลยังดิบอยู่ เช่น ฝรั่ง เป็นต้น

๒. ข้อเสีย

พืชสมุนไพรมีข้อเสียเมื่อเก็บไว้นานๆ มักจะมีราขึ้น สีและกลิ่นเปลี่ยนไปทำให้สมุนไพรมีเสื่อมคุณภาพได้การทำให้พืชแห้ง โดยถูกวิธีและปราศจากความชื้นจะช่วยทำให้พืชนั้น เก็บไว้ได้นาน และมีคุณค่าในการรักษาบำบัดโรคเพราะถ้ามีความชื้นอยู่จะทำให้ราขึ้นเป็นเหตุให้พืชเสื่อมคุณภาพ ถ้าความชื้นต่ำกว่าร้อยละ ๑๐ เอ็นไซม์ที่มีอยู่ในพืชหมดฤทธิ์ ทำให้ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นจึงควรเก็บรักษาสมุนไพรให้ดีโดยอาศัยหลักดังต่อไปนี้

วิธีดูแลรักษาพืชสมุนไพร

๑. ควรทำให้แห้งเพื่อป้องกันเชื้อรา การทำให้แห้งมักใช้วิธีตากแดดหรืออบแห้งที่อุณหภูมิ ๕๐-๖๐ องศาเซลเซียส

๒. พืชบางชนิดมีคุณสมบัติดูดความชื้นจากอากาศได้ ในกรณีดังกล่าวภาชนะที่ใช้บรรจุควรมีฝาปิดสนิท เพื่อป้องกันมิให้อากาศภายนอกเข้าไปได้

๓. ควรเก็บในที่แห้ง เย็น และอากาศถ่ายเทได้ดี
๔. ควรเก็บไว้ในที่มิดชิด ป้องกันแมลงและสัตว์เลื้อย
๕. ควรเก็บสมุนไพรแต่ละชนิดให้เป็นสัดส่วน เพื่อป้องกันความสับสน

อาการที่เกิดจากการแพ้ยาสมุนไพร มีดังนี้

๑. ผื่นขึ้นตามผิวหนัง อาจเป็นตุ่มเล็กๆ เป็นปื้นหรือเป็นเม็ดแบบคล้ายลมพิษ อาจวมที่ตา (ตาปิด หรือริมฝีปาก (ปากเจอ) หรือมีเพียงดวงสีแดงที่ผิวหนัง
๒. เบื่ออาหาร คลื่นไส้ อาเจียน (หรืออย่างใดอย่างหนึ่ง) อาจเกิดจากการแพ้ยาสมุนไพรก็ได้
๓. หูอื้อ ตามืด ชาที่ลิ้น ชาที่ผิวหนัง
๔. ประสาทความรู้สึกทำงานไวเกินปกติ เช่น เพียงแตะผิวหนังก็รู้สึกเจ็บ ลูบผมก็แสบหนังศีรษะ ฯลฯ
๕. ใจสั่น ใจเต้น หรือรู้สึกวูบวาบคล้ายหัวใจจะหยุดเต้น และเป็นบ่อยๆ
๖. ตัวเหลือง ตาเหลือง ปัสสาวะสีเหลือง เขียวเกิด

ข้อแนะนำในการใช้สมุนไพร

๑. ใช้สมุนไพรให้ถูกต้อง ทั้งนี้เพราะสมุนไพรมีชื่อพ้องหรือชื่อซ้ำกันมาก โดยเฉพาะชื่อที่เรียกกันในแต่ละท้องถิ่นอาจแตกต่างกันออกไปทำให้เกิดการสับสนได้ง่าย ดังนั้นจึงควรระมัดระวังการใช้สมุนไพรผิดต้น เพราะนอกจากจะไม่ได้ผลในการรักษาตามต้องการแล้ว ยังอาจทำให้เกิดอันตรายได้อีกด้วย สมุนไพรแต่ละชนิดมีชื่อทางวิทยาศาสตร์ซึ่งประกอบไปด้วยชื่อสกุลและชื่อตัวการทราบชื่อวิทยาศาสตร์ของพืชจะช่วยลดการใช้สมุนไพรผิดต้น ได้เพราะการเรียกชื่อพื้นเมืองอย่างเดียวอาจทำให้เกิดความสับสนได้ง่าย

๒. ใช้สมุนไพรให้ถูกส่วน ส่วนต่าง ๆ ของพืช เช่น ต้น ราก ใบ ดอก ผล ฯลฯ มีฤทธิ์แตกต่างกันแม้แต่ผลอ่อนและผลแก่ของพืชชนิดเดียวกันก็อาจมีฤทธิ์ที่แตกต่างกันได้ เช่น กลัวยดิบใช้เป็นยาแก้ท้องเสีย แต่กลัวยสุกมีฤทธิ์ทำให้ระบายอ่อนๆ เป็นต้น ดังนั้น การใช้สมุนไพรควรเลือกใช้ส่วนของพืชที่ถูกต้องตามที่กำหนดไว้ ผู้ใช้ควรมีความรู้ทางพฤกษศาสตร์บ้างพอสมควร เช่น รู้จักศัพท์เทคนิคที่ใช้เรียกส่วนต่าง ๆ ของพืชที่ถูกต้อง เช่น เหง้า ตา ใบเพสลาด (ใบที่ไม่แก่ไม่อ่อนเกินไป) เป็นต้น ปริมาณน้อย ๆ จะมีฤทธิ์เป็นยาบำรุงหัวใจ แต่ถ้าใช้มากจะทำให้เกิดอันตรายได้ เป็นต้น

๓. ใช้สมุนไพรให้ถูกวิธี การใช้สมุนไพรแต่ละชนิดรักษาโรคนั้น มีวิธีใช้แตกต่างกันออกไป เช่น พืชบางชนิดต้องใช้ใบสดจึงจะให้ผลในการรักษา พืชบางชนิดต้องนำใบมาปิ้งไฟก่อน การใช้ผิดวิธีจะทำให้ไม่ผลในการรักษา และอาจทำให้เกิดผลข้างเคียงที่ไม่พึงประสงค์ได้อีกด้วย

๕. ใช้สมุนไพรให้ถูกกับโรค เช่น คนไข้ที่ท้องผูกต้องใช้สมุนไพรที่มีฤทธิ์ระบาย ถ้าใช้สมุนไพรที่มีฤทธิ์ฝาดสมานจะยิ่งทำให้ท้องผูกมากยิ่งขึ้น เป็นต้น ดังนั้นการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคจึงควรระวังในสิ่งดังกล่าวด้วย

๕. ไม่ควรใช้ยาเข้มข้นเกินไป เช่น ยาที่บ่งว่าให้ดื่มรับประทานไม่ควรนำไปเคี้ยวจนแห้ง เพราะจะทำให้ยาที่เข้มข้นเกินไปจนอาจทำให้เกิดพิษได้

๖. ขนาดที่ระบุไว้ในตำรับมักเป็นขนาดของผู้ใหญ่ ดังนั้น ถ้าใช้กับเด็กควรลดขนาดลงตามส่วน

๗. การใช้ยาสมุนไพรไม่ควรตัดแปลงเพื่อความสะดวกของผู้ใช้เพราะอาจเป็นอันตรายได้ ควรใช้ยาตามหลักที่แพทย์แผนไทยกำหนด

๘. เมื่อเริ่มใช้ยาสมุนไพรควรสังเกตอาการ หากพบว่ามีอาการผิดปกติเกิดขึ้นควรหยุดใช้ยา และรีบปรึกษาแพทย์แผนปัจจุบัน

๙. ไม่ควรใช้สมุนไพรนานเกินความจำเป็น เมื่อใช้ไปแล้วระยะหนึ่ง หากอาการไม่ดีขึ้นควรปรึกษาแพทย์ อาจเป็นไปได้ว่าใช้ยาไม่ถูกกับโรค

๑๐. ควรระมัดระวังใน “เรื่องความสะอาดของสมุนไพร ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ในการใช้เตรียมยา เพราะถ้าไม่สะอาด อาจทำให้เกิดโรคแทรกซ้อนได้ สมุนไพรที่ซื้อมาจากร้านค้า สมุนไพรซึ่งอาจเก็บไว้นาน ถ้ามีราขึ้นหรือแมลงไม่ควรนำมาใช้ ทั้งนี้เนื่องจากสารสำคัญอาจเปลี่ยนแปลงไปทำให้ใช้ไม่ได้ผล และยังอาจได้รับพิษจากแมลงหรือเชื้อราอีกด้วย”

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-สกุล : นางสาว ทิพย์วรรณ พงษ์รูป
- วัน เดือน ปีเกิด : วันที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๖
- ภูมิลำเนา : บ้านเลขที่ ๖๕ หมู่ ๑๑ ตำบลกะมัง อำเภอพระนครศรีอยุธยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ที่อยู่ปัจจุบัน : บ้านเลขที่ ๖๕ หมู่ ๑๑ ตำบลกะมัง อำเภอพระนครศรีอยุธยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- การศึกษา : ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ)
วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา
พ.ศ. ๒๕๒๙

